

**ACADEMIA „ȘTEFAN CEL MARE”
A MINISTERULUI AFACERILOR INTERNE AL REPUBLICII MOLDOVA**

Cu titlu de manuscris

C.Z.U.: 343.2(043.3)

EREMCIUC ROMAN

EROAREA ÎN DREPTUL PENAL

554.01 – DREPT PENAL ȘI EXECUȚIONAL PENAL

Teză de doctor în drept

Conducător științific: _____ MARIȚ Alexandru,
doctor în drept,
profesor universitar

Autor: _____

CHIȘINĂU, 2024

© Eremciuc Roman, 2024

CUPRINS

ADNOTARE (în limbile română, rusă, engleză)	4
LISTA ABREVIERILOR	7
INTRODUCERE	8
1. STADIUL ACTUAL AL CUNOAȘTERII CU PRIVIRE LA EROAREA ÎN DREPTUL PENAL	19
1.1. Materiale științifice autohtone consacrate erorii în dreptul penal	19
1.2. Materiale științifice consacrate erorii în dreptul penal din doctrina altor state	30
1.3. Concluzii la capitolul 1	49
2. CONSIDERAȚIUNI GENERALE PRIVIND EROAREA ÎN DREPTUL PENAL	51
2.1. Noțiuni introductive privind eroarea în dreptul penal	51
2.2. Evoluția reglementărilor privitoare la eroarea în dreptul penal	58
2.3. Tipologia erorii în dreptul penal	61
2.4. Elemente de drept penal comparat cu privire la eroarea în dreptul penal	74
2.5. Eroarea de drept/eroarea de fapt <i>versus</i> eroarea judiciară	91
2.6. Concluzii la capitolul 2	93
3. EROAREA DE DREPT	95
3.1. Natura juridică a erorii de drept	95
3.2. Modalitățile și efectele erorii de drept	98
3.3. Concluzii la capitolul 3	117
4. EROAREA DE FAPT	119
4.1. Natura juridică a erorii de fapt	119
4.2. Modalitățile și efectele erorii de fapt	125
4.3. Concluzii la capitolul 4	154
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	156
BIBLIOGRAFIE	159
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	172
CURRICULUM VITAE	173

ADNOTARE

Eremciuc Roman. Eroarea în dreptul penal. Teză de doctor în drept la specialitatea 554.01 – Drept penal și execuțional penal, Chișinău, 2024.

Structura tezei: adnotare, introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografia din 197 titluri, 150 pagini text de bază. Rezultatele obținute sunt publicate în 10 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: infracțiune, ilegalitate, vinovăție, eroare, eroare de drept, eroare de fapt, factor volitiv, factor intelectual, conștiință, voință, neglijență, diligență, atitudine, confuzie.

Domeniul de studiu. Prezenta lucrare științifică ține de domeniul Dreptului penal.

Scopul lucrării constă în efectuarea unui studiu profund vis-a-vis de problemele pe care le comportă eroarea în dreptul penal, în vederea identificării naturii juridico-penale a tipurilor de eroare și a efectelor pe care le produc acestea, precum și formulării unor recomandări atât practice, cât și de *lege ferenda* care, prin perfecționarea cadrului legal, vor spori considerabil, în opinia noastră, corectitudinea practicilor de calificare a faptelor prejudiciabile săvârșite în eroare. Totodată, lucrarea are drept finalitate justificarea propunerii de a legifera eroarea invincibilă în calitate de cauză care înlătură caracterul penal al faptei.

Obiectivele cercetării: analiza materialelor științifice publicate atât în țară, cât și în alte state, consacrate erorii în dreptul penal; definirea conceptului, identificarea trăsăturilor și clasificarea tipurilor de eroare în dreptul penal; studierea retrospectivei istorice de reglementare a erorii în dreptul penal; abordarea erorii în dreptul penal prin prisma elementelor de drept penal comparat; delimitarea erorii în dreptul penal de eroarea judiciară; determinarea naturii juridice, a efectelor și tipologiei erorii de drept și erorii de fapt; înaintarea unor recomandări de perfecționare a cadrului legal în materie cu titlu de *lege ferenda*.

Noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor obținute. Prezenta teză de doctorat constituie un studiu în care a fost identificată natura juridică a erorii în dreptul penal și au fost înaintate cu titlu de *lege ferenda* propunerile în vederea legiferării erorii invincibile în calitate de cauză care înlătură caracterul penal al faptei.

Problema științifică actuală și de importanță majoră care a fost soluționată constă în *identificarea* naturii juridice a erorii în dreptul penal, *fapt care a condus* la statuarea conceptelor de „eroare de fapt” și „eroare de drept”, precum și la înaintarea propunerilor de a legifera eroarea invincibilă în calitate de cauză care înlătură caracterul penal al faptei, a căror *înfăptuire* va spori considerabil corectitudinea practicilor de calificare a faptelor prejudiciabile săvârșite în eroare.

Semnificația teoretică. Rezultatele acestui studiu ar putea fi folosite într-un îmbunătățirea bazelor teoretico-științifice ale dreptului penal, precum și pentru a completa doctrina juridico-penală cu noi idei referitoare la tipurile de eroare și influența lor asupra vinovăției și răspunderii penale.

Valoarea aplicativă și implementarea rezultatelor științifice ale lucrării și-ar găsi pe deplin reflectarea în activitatea științifico-doctrinară, didactică și practică.

АННОТАЦИЯ

Еремчук Роман. Уголовно-правовая ошибка. Диссертация на соискание учёной степени доктора права по специальности 554.01 – Уголовное и уголовно-исполнительное право, Кишинэу, 2024.

Структура диссертации: аннотация, введение, четыре главы, основные выводы и рекомендации, библиография, включающая 197 наименований, 150 страниц основного текста. Полученные результаты опубликованы в 10 научных работах.

Ключевые слова: преступление, противоправность, вина, ошибка, правовая ошибка, фактическая ошибка, волевой фактор, интеллектуальный фактор, сознание, воля, неосторожность, усердие, отношение, замешательство.

Область исследования. Настоящая научная работа посвящена Уголовному праву.

Цель и задачи работы. Цель научной работы - провести глубокое исследование проблем, которые влечет за собой ошибка в уголовном праве, с прямой целью выявления юридически-уголовной природы видов ошибки и последствий, которые она порождает, а также сформулировать некоторые рекомендации как практического, так и юридического характера, которые за счет совершенствования правовой базы, по нашему мнению, значительно повысят правильность практики квалификации вредных действий, совершенных по ошибке. При этом работа направлена на обоснование предложения законодательно закрепить непреодолимую ошибку как обстоятельство, устраняющее уголовный характер деяния.

Задачи работы: анализ опубликованных в стране и других государствах научных материалов, посвященных ошибке в уголовном праве; определение понятия, выявление признаков и классификация видов ошибки в уголовном праве; изучение исторической ретроспективы регулирования ошибки в уголовном праве; подход к ошибке в уголовном праве через призму элементов сравнительного уголовного права; ограничение ошибки в уголовном праве от судебной ошибки; определение правовой природы, последствий и типологии юридической ошибки и фактической ошибки; представление некоторых рекомендаций по совершенствованию правовой базы в этой области.

Научное новшество и оригинальность результатов. Данная научная работа представляет собой исследование, в котором была определена юридическая природа ошибки в уголовном праве и внесены предложения с целью законодательного закрепления непреодолимой ошибки как обстоятельство, устраняющее уголовный характер деяния.

Научная задача особой важности, нашедшая решение, заключается в *выявлении* правовой природы ошибки в уголовном праве, *что привело к* установлению понятий «фактической ошибки» и «юридической ошибки», а также внесению предложений по законодательному закреплению непреодолимой ошибки как обстоятельство, устраняющее уголовный характер деяния, *выполнение* которых значительно повысит правильность практики квалификации вредных действий, совершенных по ошибке.

Теоретическая значимость. Результаты данного исследования могут быть использованы для совершенствования теоретико-научных основ уголовного права, а также дополнят уголовно-правовую доктрину новыми представлениями о видах ошибок и их влиянии на вину и уголовную ответственность.

Прикладная ценность и внедрение научных результатов диссертации найдут полное отражение в научно-доктринальной, дидактической и практической деятельности.

ANNOTATION

Eremciuc Roman. Error in Criminal Law. PhD thesis entitled to specialty 554.01 - Criminal and criminal-executive law, Chişinău, 2024.

The structure of the thesis: annotation, introduction, four chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 197 titles, 150 pages of basic text. The obtained results are published in 10 scientific works.

Keywords: crime, illegality, guilt, error, error of law, error of fact, volitional factor, intellectual factor, conscience, will, negligence, diligence, attitude, confusion.

Field of study. The present thesis belongs to Criminal law.

Thesis aim is to carry out a deep study about the problems that the error entails in criminal law, in order to identify the legal-criminal nature of the types of error and the effects they produce, as well as to formulate some practical and legal recommendations which, by improving the legal framework, will, in our opinion, considerably increase the correctness of practices for qualifying prejudicial acts committed in error. At the same time, the work aims to justify the proposal to legislate the invincible error as a cause that removes the criminal character of the act.

Objectives: the analysis of scientific materials published in the country as well as in other states dedicated to the error in criminal law; defining the concept, identifying the features and classifying the types of Error in Criminal law; studying the historical retrospect of error regulation in criminal law; approaching the Error in Criminal law through the lens of comparative Criminal law elements; the delimitation of Error in Criminal law from judicial error; determining the legal nature, effects and typology of the legal error and factual error; the submission of some recommendations to improve the legal framework in the matter.

Scientific novelty and originality of the obtained results. This thesis constitutes a study in which the legal nature of the error in criminal law was identified with the aim to justify the proposals for distinct lawfulness of the invincible error as cause that removes the criminal character of the act.

The important scientific major problem which has been solved consist in *identifying* the legal nature of the error in criminal law, *a fact that led* to the establishment of the concepts of factual error and legal error, as well as the submission of proposals to legislate the invincible error as cause that removes the criminal character of the act, *the performance of which* will considerably increase the correctness of the practices for qualifying prejudicial acts committed in error.

The theoretical significance. The results of this study could be used to improve the theoretical-scientific bases of criminal law, as well as they will complete the legal-criminal doctrine with new ideas regarding the types of error and their influence on guilt and criminal liability.

The applicative value and implementation of the scientific results of the thesis would be fully reflected in the scientific-dojtrinal, didactic and practical activity.

LISTA ABREVIERILOR

alin.	- alineat(ul)
art.	- articol(ul)
Cap.	- Capitol
CC	- Curtea Constituțională
CEDO	- Convenția Europeană pentru apărarea Drepturilor Omului
CtEDO	- Curtea Europeană a Drepturilor Omului
CP	- Cod Penal
CPRM	- Codul penal al Republicii Moldova
CPRo.	- Cod penal român
CRM	- Constituția Republicii Moldova
CSI	- Comunitatea Statelor Independente
CSJ	- Curtea Supremă de Justiție
DUDO	- Declarația Universală a Drepturilor Omului
Ed.	- Editura
ed.	- ediția
FR	- Federația Rusă
H.G.	- Hotărârea Guvernului
HP CSJ	- Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție
lit.	- litera
MAI	- Ministerul Afacerilor Interne
M.O.	- Monitorul Oficial
n.a.	- nota autorului
nr.	- număr(ul)
ONU	- Organizația Națiunilor Unite
p.	- pagina
pct.	- punctul
RM	- Republica Moldova
SUA	- Statele Unite ale Americii
UE	- Uniunea Europeană
URSS	- Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
USM	- Universitatea de Stat din Moldova
vol.	- volum(ul)
Изд.	- Издательство

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța problemei abordate

Începutul mileniului trei poartă cununa multor realizări în istoria civilizației contemporane, dar și mai multe speranțe pentru viitor. Una dintre aceste speranțe este apărarea efectivă a drepturilor și libertăților omului, care a devenit un principiu indubitabil al secolului XXI.

Aderând la diferite organisme internaționale și, totodată, exprimându-și ferm parcursul ireversibil spre aderarea la Uniunea Europeană, Republica Moldova și-a asumat angajamentul de a respecta standardele internaționale și europene privind protejarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Astfel, una din principalele direcții ale preocupărilor specialiștilor din domeniul dreptului penal este determinată de apărarea intereselor, a relațiilor sociale și a întregii ordini de drept împotriva faptelor prejudiciabile, care aduc atingere acestor relații și care, prezentând un anumit grad de pericolozitate socială, constituie infracțiuni. Deoarece relațiile sociale supuse ocrotirii penale se modifică și se dezvoltă continuu, pentru realizarea deplină a aplicării normelor juridico-penale în cazul săvârșirii infracțiunilor, este necesar ca mijloacele de apărare socială să fie și ele adaptate în mod corespunzător, ca sferă de aplicare.

Dezvoltarea perpetuă a societății, precum și apariția noilor modalități factice de periclitare sau vătămare a valorilor sociale, dar și a relațiilor sociale, ce se desfășoară în jurul acestor valori ocrotite de legea penală, impun cu pregnanță și armonizarea unui cadru normativ incriminator adecvat, în măsură să asigure o protecție juridico-penală cuvenită celor mai importante relații sociale, precum și, implicit, un mediu de drept favorabil societății, care va putea fi numit, fără rezerve, stat de drept.

Neîndoielnic este faptul că acest deziderat poate fi atins prin adoptarea unor norme juridico-penale menite să asigure protecția pe care o conferă legea penală, inclusiv prin prevederea de sancțiuni corespunzătoare gradului de pericol social al fiecărei fapte prejudiciabile.

Trăsătura de esență a faptelor prejudiciabile prevăzute de legea penală ca infracțiuni, în raport cu alte fapte ilicite și vătămătoare, o constituie, de fapt, caracterul penal al acestora. O anumită faptă capătă natură juridico-penală odată cu identificarea în conținutul acesteia a unor trăsături de esență, în lipsa cărora o anumită faptă nu poate fi catalogată drept infracțiune. Astfel, dacă se constată lipsa măcar a unei trăsături de bază ale infracțiunii, se descompune *a priori* natura penală a faptei săvârșite și, pe cale de consecință, nu poate fi nici aplicată răspunderea

penală pentru săvârșirea ei.

Legea penală în vigoare stabilește clar trăsăturile esențiale ale unei fapte, ca aceasta să fie catalogată drept infracțiune chiar în noțiunea legală, potrivit căreia, va constitui infracțiune doar acea faptă (acțiune sau inacțiune) prejudiciabilă, prevăzută de legea penală, săvârșită cu vinovăție și pasibilă de pedeapsă penală. Așadar, este ușor de distins că prejudiciabilitatea, ilegalitatea, vinovăția și pasibilitatea de pedeapsă penală sunt trăsături în lipsa cărora o anumită faptă nu trebuie apreciată drept infracțiune, fiind, de fapt, necesară constatarea lipsei caracterului penal în conținutul acesteia.

Fără a diminua din importanța celorlalte trei semne ale infracțiunii, vrem să atragem atenția că determinarea vinovăției atât ca semn esențial al unei infracțiuni, cât și în calitate de semn principal al unei componente de infracțiune, constituie izvorul celor mai controversate polemici și trezește un interes sporit atât pentru teoreticieni, cât și pentru practicienii care zilnic asigură aplicarea dreptului penal și pe umerii cărora se așterne, de fapt, și povara creării și respectării unei constante practice judiciare de interpretare și aplicare a normelor de drept penal.

De multe ori, în procesul de determinare a conținutului laturii subiective a infracțiunii de către acești subiecți, se statuează că, de fapt, conștiința făptuitorului nu a reflectat și apreciat adecvat situația juridică sau stările, situațiile ori împrejurările faptice, în care respectiva persoană a acționat ori a inacționat. Doctrina de specialitate identifică această situație sub denumirea generică de „eroare”, însă, din punct de vedere practic, aceasta generează impedimente temeinice în calea determinării formei de vinovăție cu care a acționat sau inacționat făptuitorul ori, în genere, impune constatarea lipsei în acțiunile/inacțiunile acestuia a vinovăției, iar pe cale de consecință, constatarea lipsei caracterului penal al faptei săvârșite.

Legea penală a Republicii Moldova nici nu definește și nici nu reglementează expres eroarea, însă doctrina juridico-penală încearcă a elucida esența și particularitățile acesteia, de regulă, în compartimentele dedicate stabilirii laturii subiective a infracțiunii alături de vinovăție - semn principal, esențial și indispensabil al oricărei componente de infracțiune.

Eroarea este o instituție juridico-penală doctrinară distinctă, abordată în literatura de specialitate atât din Republica Moldova, cât și în cea de peste hotare, cunoașterea esenței și efectelor pe care le produce prezentând un interes deosebit, contribuind, în primul rând, la încadrarea juridico-penală corectă a faptelor infracționale comise, iar în așa fel, având și o deosebită importanță la stabilirea existenței caracterului penal al faptei săvârșite, a vinovăției și, pe cale de consecință, punând un pronunțat accent pe individualizarea răspunderii și pedepsei penale.

Deosebit de important este și faptul că, deși în teoria dreptului penal eroarea cunoaște mai

multe tipuri, nu toate dintre acestea produc efecte din punct de vedere al calificării juridico-penale a faptei săvârșite.

Studiul legislațiilor penale ale altor state și mai mult ne trezește interesul față de subiectul supus investigării, inclusiv din considerentul că în unele dintre ele aceasta este reglementată expres, dar ceea ce, într-adevăr, atrage atenția este că în diferite legislații eroarea poate fi identificată în reglementările privitoare la distincte instituții de drept penal, cum ar fi: în categoria cauzelor care, în genere, înlătură caracterul penal al faptei ori, în calitate de cauze de neimputabilitate, fie, în altele - la cauzele justificative.

În reglementările penale autohtone eroarea are tangență cu multe instituții ale dreptului penal și, deși nu este reglementată expres, putem susține că are legătură tangențială atât cu cauzele care înlătură caracterul penal al faptei, cât și influențează calificarea infracțiunii, precum și contribuie la individualizarea răspunderii și pedepsei penale.

Un interes deosebit față de eroare îl au organele de aplicare a legii, pornind de la subiecții care desfășoară urmărirea penală și care califică faptele prejudiciabile ca infracțiuni, precum și instanțele de judecată care constată corectitudinea calificării faptei săvârșite și stabilirea vinovăției făptuitorului cu toate consecințele juridico-penale de rigoare, care pot conduce la recalificare, individualizare a răspunderii și pedepsei penale.

Atunci când o persoană săvârșește o faptă care este considerată infracțiune conform legii penale, reprezentarea incorectă a realității în acel moment poate afecta gradul de vinovăție al făptuitorului și poate chiar să o reducă, deoarece existența vinovăției în comiterea unei astfel de fapte depinde de cunoașterea completă a tuturor circumstanțelor în care acționează individul. Această cunoaștere îi permite să prevadă sau să intuiască consecințele negative ale comportamentului său, permițându-i, drept urmare, să-și ajusteze acțiunile conform percepțiilor dobândite.

În cazul în care făptuitorul nu a înțeles sau a interpretat greșit anumite aspecte ale realității obiective sau legale în momentul comiterii faptei, ceea ce ar fi putut determina ca acțiunea să aibă consecințe penale, eroarea în care se află îl privează de capacitatea de a anticipa rezultatul negativ al faptei sale și, implicit, de a-și controla voința în mod conștient în ceea ce privește săvârșirea sau evitarea acțiunii respective. Cu toate acestea, chiar dacă făptuitorul are o capacitate psiho-fizică normală, conștiința și voința sa pot fi influențate și modelate în funcție de percepțiile greșite ale realității, care sunt rezultatul erorii.

Având în vedere aceste aspecte, considerăm că adoptarea unei abordări științifice în tratarea problemelor asociate erorii în dreptul penal, precum și aplicarea răspunderii penale pentru faptele prejudiciabile comise de către persoane aflate în eroare, este extrem de pertinentă

în prezent.

Interpretarea neuniformă, precum și aplicarea de pe poziții diferite a legislației penale în acest domeniu, evidențiază un cerc de probleme care necesită a fi soluționate și tratate suficient în literatura de specialitate și, nu în ultimul rând, implică o atenție deosebită din partea legiuitorului, care are menirea de a asigura un cadru legislativ ce va corespunde criteriilor de calitate și previzibilitate cu referire la acest domeniu. Aceste aspecte ar trebui să fie subiectul cercetării științifice, precum și al intervenției legislative. Prin urmare, pe baza acestor considerente s-a decis, de fapt, să se aleagă și să se formuleze tema de investigare a prezentei teze de doctorat. Considerăm că aceasta își justifică atât relevanța teoretică, cât și importanța practico-aplicativă.

Încadrarea temei în preocupările internaționale. Încălcarea prescrierii sau interzicerii normei de drept penal are drept consecință atragerea răspunderii penale. În literatura de specialitate, răspunderea penală a fost definită practic în unison ca fiind „obligăția de a suporta și executa o pedeapsă” de către cel care a săvârșit o infracțiune, precum și „dreptul corelativ al statului ca garant al respectării drepturilor și intereselor legitime ale persoanelor de a aplica o astfel de pedeapsă ca urmare a săvârșirii unei infracțiuni și de a-l impune prin forța de constrângere pe făptuitor să execute o asemenea sancțiune” [37, p.311; 107, p.254; 119, p.265]. În dreptul penal modern răspunderea penală este condiționată, pe de o parte, de circumstanțe factice legate de săvârșirea unei infracțiuni, iar pe de altă parte, de circumstanțe subiective legate de capacitatea făptuitorului de a răspunde penal. Școala clasică de drept penal deloc întâmplător a susținut că fundamentarea răspunderii penale bazate pe vinovăția făptuitorului trebuie privită la rangul de principiu. De altfel, în lipsa vinovăției nu există infracțiune, iar în lipsa infracțiunii nu poate exista răspundere penală.

Însă, în ultimul timp, pe plan internațional, tot mai des se conturează chestiunea dacă ar accepta oare societatea o răspundere penală care atrage obligatoriu suportarea unei pedepse penale, fără demonstrarea vinovăției făptuitorului față de fapta săvârșită și față de consecințele infracționale produse?

Consacrarea răspunderii penale obiective în dreptul penal modern, în detrimentul răspunderii penale subiective, valabilă în prezent, pare să fie calificată de către majoritatea autorilor contemporani ca fiind nejustificată. Doctrina penală de specialitate internațională, mai ales cea anglo-saxonă, deja de mult timp studiază motivele pentru care forma răspunderii penale fără vinovăție încă nu este acceptată, aceasta fiind răsturnată de fiecare dată de conceptele moderne, care pun în capul mesei „vinovăția” sau „imputabilitatea”. În accepțiunea contemporană, recunoașterea posibilității aplicării răspunderii penale obiective va conduce, în

primul rând, la condamnarea unor făptuitori care, „din punct de vedere moral, de fapt, sunt nevinovați”.

Săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală în condiții de eroare este adesea percepută, în această optică, ca o infracțiune care trebuie să fie sancționată în mod similar cu celelalte, având în vedere caracterul obiectiv al răspunderii pentru fapta și consecințele prejudiciabile provocate. Această abordare pune accentul pe comportamentul extern al făptuitorului și pe efectele negative ale acțiunii, ignorând sau subestimând influența atitudinii psihice a individului, formată prin interacțiunea dintre conștiință și voință, și care poate fi afectată de eroare. Însă această poziție nu este susținută de noi și va fi combătută în cadrul secțiunilor acestei lucrări.

Încadrarea temei în preocupările naționale și regionale. Analiza literaturii juridice de specialitate, atât din Republica Moldova, cât și din alte țări, în vederea identificării gradului de acoperire a problematicii aplicării răspunderii penale pentru faptele comise în eroare, ne-a dezvăluit că acest subiect nu a fost abordat în detaliu în numeroasele lucrări științifice dedicate dreptului penal. Mai degrabă, problematica erorii în dreptul penal a fost tratată tangențial, de obicei în cadrul secțiunilor dedicate aspectelor subiective ale infracțiunii, în lucrări care studiază dreptul penal în ansamblul său.

Dintre autorii de renume, care au investigat aspectele relevante ale problemelor abordate în prezenta cercetare și ale căror contribuții științifice au fost fundamentale pentru elaborarea tezei de doctorat, pot fi menționați: Borodac A., Botnaru S., Gherman M., Gladchi Gh., Grama M., Grosu V., Macari I., Mariș A., Șavga A. (*Republica Moldova*), Bogdan S., Bulai C., Filipaș A., Mitrahe C., Mitrahe Cr., Neagu N., Rusu M. I. (*România*), Kiricenکو V.F., Iakușin V.A., Leapunov Iu.I., Rarog A.I., Teajkova I.M., Vladimirov V.A. (*Federația Rusă*)ș.a.

Lucrările științifice ale acestor autori au reprezentat fundația teoretică a prezentei cercetări, iar contribuția lor la domeniul juridic în legătură cu subiectul investigat este reflectată în această teză de doctorat. Recunoaștem importanța teoretică și practică a studiilor menționate, însă susținem că această lucrare își propune să actualizeze teoretic fenomenul cercetat și să ofere noi soluții practice și de îmbunătățire a legii în acest domeniu. Prezenta lucrare adaugă noi perspective la studiile anterioare din domeniu, evidențiind tendințe și aspecte noi, care sunt specifice stadiului actual de dezvoltare a societății. Deși subiectul a fost abordat atât de către specialiștii din țară, cât și de cei internaționali, considerăm că există încă domenii semnificative și probleme neexplorate, care necesită o investigație mai profundă, conform viziunii noastre.

În Republica Moldova conceptul erorii și impactul acesteia asupra răspunderii penale este explicat în exclusivitate în teoria dreptului penal, ceea ce, de altfel, impune cu stringență

intervenții aprofundate în studiul acestei instituții și, nu în ultimă instanță, identificarea de propuneri viabile care ar putea completa și îmbunătăți cadrul legii penale cu referire la eroare, constituind un izvor de inspirație pentru legiuitorul autohton, asigurat de un fundament științific argumentat.

Această cercetare va fi realizată prin examinarea materialelor științifice publicate în Republica Moldova și în alte țări, care tratează problema erorii în dreptul penal, cu scopul de a identifica starea actuală a cercetării științifice a acestei problematice și pentru a determina natura juridică a diferitelor tipuri de eroare și efectele pe care le generează acestea. De asemenea, se va urmări identificarea problemelor existente în formularea recomandărilor practice care, în opinia noastră, ar îmbunătăți semnificativ corectitudinea practicilor de calificare juridică a faptelor prejudiciabile săvârșite în eroare.

Scopul și obiectivele tezei de doctorat. Scopul lucrării constă în efectuarea unui studiu profund vis-a-vis de problemele pe care le comportă eroarea în dreptul penal, în vederea identificării naturii juridico-penale a tipurilor de eroare și a efectelor pe care le produc acestea, precum și în formularea unor recomandări atât practice, cât și de *lege ferenda* care, prin perfecționarea cadrului legal, vor spori considerabil, în opinia noastră, corectitudinea practicilor de calificare a faptelor prejudiciabile săvârșite în eroare. Totodată, lucrarea are drept finalitate justificarea propunerii de a legifera eroarea invincibilă în calitate de cauză care înlătură caracterul penal al faptei.

De asemenea, prezenta lucrare își propune să prezinte principalele aspecte teoretice și practice în legătură cu determinarea conceptului de eroare și felurile ei, a principiului răspunderii penale numai pentru fapta săvârșită cu vinovăție, determinarea corectă a laturii subiective a componenței de infracțiune etc.

Astfel, în vederea atingerii scopului propus, ne-am trasat următoarele **obiective**:

- examinarea lucrărilor științifice dedicate subiectului în cadrul doctrinei autohtone și a celei din alte țări;
- analiza retrospectivei istorice de apariție a instituției erorii în dreptul penal românesc;
- fundamentarea științifică a conceptului de eroare în dreptul penal și a trăsăturilor ce-i sunt aferente;
- identificarea criteriilor de clasificare a tipurilor de eroare în dreptul penal;
- abordarea erorii de fapt și a erorii de drept prin prisma elementelor de drept penal comparat;
- delimitarea „erorii de fapt” și a „erorii de drept” de „eroarea judiciară”;
- determinarea naturii juridice, a tipologiei și efectelor „erorii de fapt” și a „erorii de

drept”;

– formularea unor recomandări cu titlu de *lege ferenda* privind ameliorarea cadrului normativ penal.

Ipoteza cercetării este bazată pe presupunerile, conform cărora:

– săvârșirea unei fapte în eroare, prevăzute de legea penală, poate fi atât cu vinovăție (care nu exclude caracterul penal al faptei și, deci, urmează a fi supusă răspunderii penale), cât și fără vinovăție (care exclude caracterul penal al faptei și nu poate fi supusă răspunderii penale);

– legea penală, deși nu definește expres eroarea, conține prevederi care, implicit, instituie anumite reguli de calificare a situațiilor de săvârșire a faptelor prevăzute de legea penală ca infracțiuni în eroare;

– eroarea în dreptul penal, potrivit legislației penale naționale, este conexasă cauzelor care înlătură caracterul penal al faptei;

– eroarea poate fi admisă practic față de toate semnele componenței de infracțiune, inclusiv față de circumstanțele atenuante și agravante;

– eroarea poate fi încorporată în cauzele care înlătură caracterul penal al faptei.

Sinteza metodologiei de cercetare și justificarea metodelor de cercetare alese. Baza metodologică și teoretică a acestei cercetări este reprezentată de o gamă variată de metode generale și practice, fundamentate pe cunoștințele juridico-penale, care au facilitat o abordare unitară a analizei modalităților erorii în dreptul penal, luând în considerare interconexiunile dintre ele. Natura științifică a lucrării implică folosirea unui sistem complex de metode teoretico-practice și empirice, cu caracter interdisciplinar, abordări ce conferă studiului o valoare și semnificație teoretică. Dintre metodele aplicate am putea scoate în evidență: *metoda sistemică* (care implică analiza sistemică a prevederilor Codului Penal al Republicii Moldova în raport cu legislația penală a altor state); *comparativă* (au fost analizate comparativ prevederile CPRM în vigoare cu prevederile legislațiilor penale ale altor state); *istorică* (prin analiza prevederilor CPRM în vigoare cu prevederile CPRM din 1961 (abrogat)); *logico-rațională* (prin utilizarea raționamentelor logice la analiza opiniilor doctrinare și la formularea propunerilor de *lege ferenda*). În cursul investigației s-au folosit o serie de procedee ale logicii, precum: *analiza și sinteza, abstractizarea și generalizarea, inducția și deducția, comparația*. De asemenea, au fost aplicate unele principii filozofice generale, precum: *obiectivitatea, istorismul, legătura dintre teorie și practică*.

Noutatea științifică a principalelor rezultate obținute și înaintate spre susținere. Prezenta teză de doctorat reprezintă o cercetare amplă și complexă a erorii în dreptul penal, bazată pe materiale științifice autohtone dedicate subiectului, precum și pe lucrări publicate în

alte state.

În ceea ce privește rezultatele științifice noi, obținute și prezentate pentru susținere, care reflectă, în opinia noastră, și noutatea cercetării, am putea evidenția următoarele:

- 1) au fost relevate modelele de reglementare a erorii în legislațiile penale europene;
- 2) a fost fundamentat conceptul erorii în dreptul penal contemporan, în ambele sale forme (eroarea de drept și eroare de fapt);
- 3) au fost argumentate criteriile de identificare practică a erorii de fapt și a erorii de drept;
- 4) a fost delimitată eroarea de drept penal de eroarea judiciară;
- 5) au fost evidențiate efectele erorii asupra încadrării juridice și, prin aceasta, asupra răspunderii penale.

De lege ferenda:

- 1) a fost argumentată necesitatea și s-a propus reglementarea erorii invincibile în calitate de cauză care înlătură caracterul penal al faptei etc.;
- 2) s-a propus instituirea regulilor de calificare a infracțiunii în cazul erorii vincibile, care nu înlătură caracterul penal al faptei.

Problema științifică actuală și de importanță majoră care a fost soluționată constă în *identificarea* naturii juridice a erorii în dreptul penal, *fapt care a condus* la statuarea conceptelor de „eroare de fapt” și „eroare de drept”, precum și la înaintarea propunerilor de a legifera eroarea invincibilă în calitate de cauză care înlătură caracterul penal al faptei, a căror *înfăptuire* va spori considerabil corectitudinea practicilor de calificare a faptelor prejudiciabile săvârșite în eroare.

Importanța teoretică. Prezenta lucrare cuprinde rezultatele unei analize a celor mai importante și fundamentate materiale științifice publicate pe tema studiului, în care am identificat problemele asociate erorii în dreptul penal. Această analiză ne-a permis să propunem soluții concrete, care, în opinia noastră, vor contribui la îmbunătățirea situației în acest domeniu. De asemenea, am elaborat și definit concepte și am înaintat propuneri de *lege ferenda*, în vederea modificării și completării legislației în vigoare. În plus, am identificat noi probleme de cercetare științifică, având în vedere cunoștințele teoretice și particularitățile practice ale aplicării normelor de drept. Considerăm că această lucrare poate să servească drept bază teoretică pentru desfășurarea altor cercetări în domeniu, alături de alte surse din literatura de specialitate.

De asemenea, conținutul lucrării date prezintă o importanță teoretică și practică în ceea ce privește înțelegerea instituției erorii în dreptul penal, determinarea locului și rolului acesteia în cadrul mecanismului juridic al reglementării erorii în legea penală, care, în principiu, este neglijată de legislația Republicii Moldova în perioada actuală. Aceasta din urmă nu conține careva prevederi exprese ale procesului antrenării răspunderii penale în cazul săvârșirii unei

fapte în eroare, prevăzute de legea penală. Se știe că actualul Cod penal al Republicii Moldova, la fel ca și cel anterior, nu se pronunță asupra tratării erorii, influenței ei asupra stabilirii vinovăției și cum aceasta acționează asupra răspunderii penale. De aici rezultă și importanța temei, iar soluționarea problemelor nominalizate reclamă studiul aprofundat, care poate fi justificat prin faptul că chestiunile erorii ating, în principiu, problema ce ține de vinovăția persoanei și aplicarea pedepsei penale corespunzătoare, în privința cărora legiuitorul autohton nu s-a pronunțat clar. Aceste argumente nu vin decât să sprijine actualitatea temei alese spre cercetare și să scoată în evidență importanța teoretico-practică a studiului realizat.

Finalitatea este de a evidenția importanța instituției erorii în ceea ce privește stabilirea vinovăției, un aspect esențial fără de care nu poate exista nici infracțiunea, nici răspunderea penală. Aceasta se realizează prin corecta evaluare a capacității / atitudinii psihice a subiectului atât în legătură cu acțiunea comisă, cât și în legătură cu consecințele sale prejudiciabile.

Valoarea aplicativă a lucrării își găsește reflectarea în:

1. Activitatea științifică – lucrarea reprezintă o analiză științifică a opiniilor doctrinare ale autorilor atât din țară, cât și străini, precum și a practicii judiciare în domeniu. Această analiză ne-a permis să evidențiem principalele probleme cu care se confruntă practicienii în aplicarea răspunderii pentru faptele prevăzute de legea penală, săvârșite în eroare, și a facilitat identificarea de soluții practice, susținute de argumente științifice, care vor contribui la rezolvarea sau eliminarea acestor probleme.

2. Activitatea didactică – conceptele statuate, noțiunile definite, concluziile și recomandările înaintate în prezenta teză de doctorat pot fi integrate cu succes în procesul de învățare în cadrul instituțiilor cu profil juridic de orice nivel.

3. Activitatea practică – adoptarea conceptelor și acceptarea propunerilor de *lege ferenda*, formulate în cadrul acestei cercetări, va îmbunătăți în mod semnificativ, în opinia noastră, calitatea prevederilor legii penale și, implicit, practica judiciară în domeniu. Aplicarea mai precisă a normelor de drept de către profesioniștii din domeniul juridic în calificarea faptelor săvârșite în eroare va contribui la optimizarea răspunderii penale pentru aceste infracțiuni.

Chiar și în ipoteza că legiuitorul autohton nu va da curs propunerilor înaintate în prezenta teză în vederea completării legii penale cu prevederi clare, ce vor reglementa eroarea în dreptul penal, conceptele statuate, concluziile și recomandările practice, argumentate temeinic științific, vor fi de ajutor practicienilor la adoptarea deciziilor pe cauzele penale concrete, reieșind din prevederile legislației penale în vigoare.

Aprobarea rezultatelor. Această teză de doctorat a fost elaborată într-o perioadă de mai mulți ani la Catedra „Drept Penal și Criminologie” a Academiei „Ștefan cel Mare” din cadrul

Ministerului Afacerilor Interne. Principalele rezultate, împreună cu recomandările științifice, inclusiv cele de *lege ferenda*, au fost prezentate și publicate în reviste de specialitate acreditate, atât în țară, cât și în străinătate. La tema tezei au fost publicate 10 lucrări științifice.

Rezultatele investigațiilor au fost prezentate și discutate în cadrul conferințelor științifico-practice naționale și internaționale, precum și în reviste științifice de specialitate, inclusiv internaționale. Sub formă de comunicări sau rapoarte științifice referitoare la tema tezei, concluziile și propunerile principale formulate în cadrul cercetării au fost expuse în cadrul Conferinței științifico-practice internaționale cu tema „Pregătirea profesională a cadrelor pentru subdiviziunile Ministerului Afacerilor Interne și alte organe de drept” (Chișinău, Republica Moldova, 4 decembrie 2020); Conferinței științifice naționale cu participare internațională cu genericul „Integrare prin cercetare și inovare” (Chișinău, Republica Moldova, 2020); Conferinței științifico-practice naționale cu participare internațională cu genericul „Drepturile omului și justiția în Republica Moldova în contextul integrării europene” (Chișinău, Republica Moldova, 10 decembrie 2022).

Sumarul compartimentelor tezei. Având în vedere standardele stabilite, structura acestei lucrări este următoarea: foaia privind dreptul de autor, adnotarea, lista abrevierilor, introducerea, patru capitole împărțite în paragrafe, concluziile generale și recomandările, bibliografia, anexe, declarația privind asumarea răspunderii și CV-ul autorului.

În Introducere se subliniază actualitatea și importanța problemei abordate, se oferă o descriere a situației în domeniul cercetării și se identifică problemele de cercetare. De asemenea, se formulează ipoteza cercetării, se stabilesc scopul și obiectivele tezei, precum și se prezintă metodologia cercetării științifice utilizată. Se evidențiază, de asemenea, elementele de noutate științifică ale principalelor rezultate obținute și prezentate pentru susținere. Se argumentează problema științifică actuală și de importanță majoră care a fost abordată, subliniindu-se importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării.

În Capitolul 1 intitulat **Stadiul actual al cunoașterii cu privire la eroarea în dreptul penal** s-au analizat materiale științifice, cum ar fi monografiile, tratatele, cursurile universitare, articole științifice, manuale și comentarii, atât din doctrina Republicii Moldova, cât și din cea a altor state, recunoscute pentru abordarea instituției erorii în dreptul penal. Acest demers a permis evidențierea concluziilor, pe baza cărora a fost formulată problema științifică de cercetare și au fost stabilite scopul și obiectivele cercetării.

În Capitolul 2 intitulat **Considerațiuni generale privind eroarea în dreptul penal** s-a investigat în profunzime problema de cercetare, s-a definit și clarificat conceptul de „eroare în dreptul penal”, s-a analizat evoluția istorică a reglementărilor de drept penal referitoare la eroare,

au fost clasificate tipurile de eroare în dreptul penal pe baza diferitelor criterii, s-a abordat eroarea în dreptul penal în contextul reglementărilor de drept penal comparat și s-a făcut o delimitare clară între eroarea în dreptul penal și eroarea judiciară.

În Capitolul 3 intitulat **Eroarea de drept** a fost stabilită natura juridică a erorii de drept; a fost definită noțiunea de eroare de drept, iar ca urmare a fost statuat conceptul de „eroare de drept”; au fost elucidate modalitățile și stabilite efectele pe care le produce eroarea de drept; s-a argumentat necesitatea legiferării erorii de drept invincibile în calitate de cauză care înlătură caracterul penal al faptei.

În Capitolul 4 intitulat **Eroarea de fapt** a fost stabilită natura juridică a erorii de fapt; a fost definită noțiunea de eroare de fapt, iar ca urmare a fost statuat conceptul de „eroare de fapt”; au fost elucidate modalitățile și stabilite efectele pe care le produce eroarea de fapt; s-a argumentat necesitatea legiferării erorii de fapt invincibile în calitate de cauză care înlătură caracterul penal al faptei.

În compartimentul **Concluzii și recomandări** și-au găsit reflectare principalele concluzii generale și au fost inserate propunerile de rigoare în vederea îmbunătățirii cadrului legal în materia răspunderii penale pentru faptele prevăzute de legea penală săvârșite în eroare, precum și s-au scos în evidență noi direcții de cercetare în acest domeniu.

1. STADIUL ACTUAL AL CUNOAȘTERII CU PRIVIRE LA EROAREA ÎN DREPTUL PENAL

1.1. Materiale științifice autohtone consacrate erorii în dreptul penal

Elucidarea problemelor pe care le trezește eroarea în dreptul penal a preocupat permanent doctrinarii de specialitate. Cu toate acestea, la etapa actuală problematica acestei instituții încă nu a fost epuizată.

Astfel, având drept scop realizarea unei cercetări cuprinzătoare a problematicii erorii în dreptul penal, am decis să dăm curs cercetării de față în ideea realizării unei analize minuțioase și multilaterale privitor la natura juridică a erorii în dreptul penal, reieșind din formele sub care se prezintă, atât sub aspectul trăsăturilor care caracterizează aceste forme, cât și al efectelor pe care le produc. În așa fel, investigarea în cauză urmează a fi desfășurată prin prisma lucrărilor științifice din literatura autohtonă, consacrate subiectului supus investigării, precum și prin prisma celor publicate în alte state, cu scopul de a elucidă situația la zi din doctrină privitor la investigarea științifică a problemelor pe care le prezintă eroarea în dreptul penal și formele acesteia, urmărind, de fapt, obiectivul științific de a le determina natura juridică, particularitățile, precum și efectele pe care le produc. Totodată, sarcina pe care ne-o trasăm este de a identifica și anumite reguli de calificare a faptelor prejudiciabile, săvârșite de către persoana care admite un anumit tip de eroare, care însă nu înlătură caracterul penal al faptei, iar ca rezultat, nu îl scutește pe făptuitor de răspunderea și pedeapsa penală.

Obiectivul studiului este să justifice propunerile de includere a formelor de eroare în legea penală în calitate de cauze care înlătură caracterul penal al unei fapte. Acest lucru este însoțit de recomandări științifice, care în ansamblu ar ajuta la corectarea erorilor de calificare în situațiile în care o faptă prejudiciabilă este comisă într-o stare de eroare, care nu înlătură caracterul penal al faptei.

În cadrul analizei materialelor științifice relevante pentru subiectul investigat, vom examina atât doctrina națională, cât și cea internațională. Vom lua în considerare o gamă variată de surse, inclusiv monografiile, manuale, cercetări științifice, cursuri universitare, tratate, articole și alte lucrări care abordează problema în discuție. Autorii acestor surse vor fi atent selectați pentru a evidenția diversele aspecte ale erorii în dreptul penal, abordând astfel multiplele probleme delicate asociate acestui subiect.

În continuarea cercetării noastre, ne propunem să prezentăm lucrările științifice relevante pentru subiectul nostru de studiu, respectând ordinea cronologică a apariției lor. Vom evalua și

valoarea lor teoretică și aplicativă, având în vedere și limitele acestei abordări în cadrul lucrării.

Din literatura științifică autohtonă consacrată erorii în dreptul penal, care acoperă diverse aspecte ale acestui subiect și care au servit drept surse doctrinare pentru analiza elaborată în cadrul prezentei teze de doctorat, menționăm lucrările autorilor: Borodac A., Botnaru S., Gherman M., Gladchi Gh., Macari I. și alții. Analiza acestor surse a fost efectuată, după cum spuneam mai sus, în conformitate cu ordinea cronologică a apariției lor în publicațiile științifice relevante.

În manualul *„Dreptul penal al Republicii Moldova. Partea Generală”*, publicat de Macari I. în 2002 [98], se susține că „la soluționarea chestiunii despre vinovăție și formele ei, o deosebită importanță are clarificarea întrebării ce vizează eroarea (greșeala) comisă de persoană față de urmările faptei sale” [98, p.173].

În opinia autorului citat, în dreptul penal se consideră drept eroare comisă de persoana vinovată reprezentările ei eronate, rătăcirile ei referitor la caracterul juridic și adevărat al faptei săvârșite de ea.

Privitor la izvorul apariției erorii, autorul menționează că „persoana poate fi indusă în eroare din cauza că ea nu știa care este caracterul faptei săvârșite de ea, adică caracterul legal sau ilegal, fie nu dispunea de informații depline și veridice despre o circumstanță sau alta în care a săvârșit fapta, fie nu a apreciat adecvat situația concretă sau din cauza că în momentul săvârșirii infracțiunii a fost speriată de cineva sau ceva, sau avea alte emoții” [98, p.173].

Referitor la clasificarea formelor erorii, autorul susține că în teoria dreptului penal există eroarea juridică și eroarea de fapt.

Autorul definește eroarea juridică ca fiind situația când persoana are reprezentări eronate despre fapta pe care a săvârșit-o, considerând că ea poartă caracter infracțional, în timp ce legea nu include această faptă în categoria celor infracționale. El numește asemenea caz „infracțiune imaginară” și consideră că persoana nu poate fi trasă la răspundere penală pentru fapta săvârșită, deoarece legiuitorul nu o califică ca infracțiune.

Constatăm că această definiție cuprinde doar o varietate a erorii juridice, și anume eroarea privind ilegalitatea faptei, când, de fapt, acțiunea sau inacțiunea săvârșită nu constituie infracțiune.

În continuare, autorul definește o altă formă de eroare juridică, menționând că, la fel, eroare juridică este și atunci când persoana consideră greșit că fapta pe care a săvârșit-o nu poartă caracter infracțional, în timp ce ea este calificată de legiuitor ca infracțiune, iar privitor la răspunderea penală în atare situații autorul susține că asemenea eroare nu exclude, de regulă, răspunderea penală, deoarece neconștientizarea caracterului ilegal al faptei nu exclude vinovăția.

Totalizând investigațiile despre eroarea juridică, autorul susține că „regula generală constă în aceea că pedeapsa penală survine nu conform aprecierii de către persoană, ci conform aprecierii date de către legiuitor” [98, p.174], și, în această ordine de idei, eroarea juridică nu influențează la stabilirea formei de vinovăție, la calificarea infracțiunii și la determinarea mărimii pedepsei.

Autorul definește eroarea de fapt ca fiind cazul când persoana are reprezentări eronate despre circumstanțele adevărate, care formează semnele obiective ale componentei de infracțiune.

În calitate de varietăți ale erorii de fapt, autorul scoate în evidență doar eroarea de fapt: în obiectul infracțiunii; în obiectul atentatului; în persoana victimei; în legătura cauzală.

Referitor la eroarea în obiectul infracțiunii, Macari I. susține că „aceasta constă în faptul că subiectul infracțiunii consideră că atentează la un obiect, însă în realitate, din eroare, atentează la alt obiect ocrotit de legea penală” [98, p.174].

Din analiza exemplului invocat, constatăm că de fapt autorul, prin această eroare, are în vedere eroarea în obiectul juridic al infracțiunii, pentru că în continuarea demersului științific își expune opinia și asupra unei alte forme de eroare de fapt, pe care o numește „eroare în obiectul atentatului”, având de fapt în vedere eroarea în obiectul material al infracțiunii.

Autorul consideră că în asemenea situație fapta urmează a fi calificată, ținându-se cont de intenția făptuitorului, adică în baza infracțiunii al cărei obiect juridic a fost cuprins de intenția persoanei, și nu în baza infracțiunii al cărei obiect juridic a avut de suferit de fapt.

Privitor la eroarea *în obiectul atentatului*, autorul consideră că în asemenea caz dauna este cauzată nu obiectului presupus, preconizat de făptuitor, ci, din greșeală, cu totul altui obiect. Cu privire la calificarea unei asemenea situații, Macari I. susține că în acest caz fapta se califică conform legii, care prevede răspunderea penală pentru infracțiunea concretă.

O altă varietate a erorii de fapt cercetată de către autor este eroarea în persoana victimei, eroare pe care o înțelege ca fiind situația în care vinovatul, intenționând să ucidă o anumită persoană, o confundă din greșeală cu alta și o ucide. Referitor la calificarea situației, autorul susține că, deoarece în caz de eroare în obiectul atentatului și în persoana victimei dauna nu este cauzată obiectului presupus din timp, preconizat (ci altui obiect sau persoane), o asemenea greșeală nu influențează asupra formei de vinovăție și răspunderii, dacă obiectul sau victima nu sunt semne obligatorii ale componentei de infracțiune concretă. În caz dacă obiectul infracțiunii constituie elementul obligatoriu al infracțiunii, eroarea nu exclude intenția în acțiunile celui vinovat, însă în asemenea caz fapta este calificată ca tentativă de infracțiune.

Potrivit opiniei autorului, eroarea de fapt în legătura cauzală constă în reprezentările

eronate ale persoanei privitor la evoluarea veritabilă a legăturii cauzale dintre acțiunile săvârșite de ea și urmările survenite. Pentru a percepe corect esența acestei erori, e necesar a ține seama de faptul că pentru a considera acțiunile persoanei ca săvârșite cu intenție e suficient ca ea să prevadă evoluarea legăturii cauzale în linii generale, adică să-și dea seama de faptul că urmările prejudiciabile vor fi rezultatul anume al acțiunilor (inacțiunilor) sale și nu vor avea o altă cauză. Prin urmare, nu există greșeală în evoluarea legăturii cauzale, dacă, de exemplu, persoana presupunea că decesul va surveni din cauză că glonțul trimis de ea va nimeri în capul victimei, dar nu în inimă (cum s-a întâmplat), din care cauză victima a și decedat [98, p.175].

Autorul mai susține că eroarea nu trebuie confundată cu așa-zisele devieri de la acțiuni care, în opinia lui, sunt aparent asemănătoare cu eroarea, dar nu sunt eroare, și se întâlnesc când acțiunea (inacțiunea) infracțională a persoanei cauzează, din motive independente de ea, daună altui obiect sau altei persoane decât celor preconizate. De exemplu, A. împușcă în B., intenționând să-l ucidă, însă în acest moment B. se ferește și glonțul nimereste în trecătorul C.. Autorul consideră că în cazul de față A. trebuie tras la răspundere pentru tentativă de omor a persoanei și pentru omorul din imprudență al trecătorului C. [98, p.175].

Un interes aparte prezintă și ideea autorului precum că „problema privind eroarea apare numai la examinarea infracțiunilor săvârșite cu intenție directă” [98, p.175].

„Manualul de drept penal. Partea generală”, publicat de Borodac A. în 2005 [25], „Calificarea infracțiunilor”, publicat de Borodac A. și Gherman M. în 2006 [26], „Calificarea infracțiunilor”, publicat de Gherman M. și Borodac A. în 2023 [86] sunt alte lucrări științifice care prezintă interes pentru demersul nostru științific și care au fost analizate de către noi în complex, deoarece aparțin acelorași autori și practic au același conținut.

Potrivit opiniei autorului Borodac A., prin eroare se înțelege cunoașterea greșită a circumstanțelor reale juridice și/sau faptice, în care a avut loc săvârșirea faptei. Drept urmare, autorul deosebește două modalități de eroare: eroarea juridică (*error juris*) și eroarea de fapt (*error facti*).

Eroarea juridică reprezintă, în opinia profesorului Borodac A., imaginația greșită a persoanei privind caracterul infracțional al faptei comise sau inexistența acestui caracter, calificarea juridico-penală a celor săvârșite, precum și a categoriei și limitelor pedepsei, care poate fi aplicată pentru comiterea acestei fapte. Astfel, reieșind din acestea, susține distinsul penalist, sunt posibile următoarele modalități ale erorii juridice: eroarea privind legalitatea sau ilegalitatea faptei, eroarea privind calificarea faptei, eroarea privind categoria și limitele pedepsei.

În continuarea demersului nostru științific susținem din start că anume această clasificare

a erorii de drept am adoptat-o drept temelie. Vom elucida formele erorii de drept în compartimentele ce urmează ale tezei anume după modelul abordat de penalistul Borodac A.

Cu referire la eroarea privind legalitatea sau ilegalitatea faptei, autorul menționat susține că aceasta cunoaște două varietăți. Într-o primă variantă, persoana care săvârșește o faptă are o închipuire eronată privind existența caracterului infracțional al acestei fapte, în timp ce legea penală nu consideră aceste acțiuni sau inacțiuni ca infracționale.

În opinia autorului, această eroare exclude răspunderea penală, deoarece persoana, de fapt, comite niște acțiuni/inacțiuni care nu sunt prejudiciabile, infracționale și de aceea nu poate fi trasă la răspundere penală.

Însă, în varianta secundă, persoana are o reprezentare eronată privind lipsa caracterului infracțional al faptei comise, în timp ce legea penală apreciază respectiva faptă ca infracțiune.

Eroarea privind calificarea faptei presupune, din punctul de vedere al autorului, o reprezentare incorectă privind calificarea juridică a faptei comise și această eroare nu exercită nicio influență asupra formei vinovăției și nu exclude răspunderea penală.

Cu privire la eroarea privind categoria și limitele pedepsei, autorul opinează precum că aceasta este o reprezentare incorectă privind categoria și limitele pedepsei și consideră că aceasta nu exclude nici vinovăția, nici răspunderea penală.

În opinia profesorului Borodac A., eroarea de fapt presupune o reprezentare greșită privind circumstanțele factice (obiectul juridic sau obiectul material, situația sau împrejurările, vârsta victimei, mijloacele de comitere a faptei etc.) ale realității obiective în care a avut loc săvârșirea faptei. Autorul clasifică modalitățile erorii de fapt în: eroarea privind obiectul juridic al infracțiunii; eroarea privind obiectul material al infracțiunii; eroarea privind personalitatea victimei; eroarea privind mijloacele de comitere ale infracțiunii; eroarea referitoare la consecințele infracțiunii; eroarea privind raportul de cauzalitate; eroarea privind circumstanțele agravante ale infracțiunii [25, p.180; 26, p.172, 86, p.192].

Vis-a-vis de eroarea privind obiectul juridic al infracțiunii, autorul opinează precum că aceasta ar însemna reprezentarea greșită a persoanei privind cauzarea daunei unui obiect, pe când, în realitate, suferă daună un alt obiect, în ambele situații având în vedere obiectul juridic al infracțiunii. Autorul consideră că răspunderea penală, în acest caz, depinde de orientarea intenției persoanei și, deci, fapta urmează a fi calificată, luându-se drept reper infracțiunea care are în calitate de obiect juridic acel obiect ocrotit de legea penală, care a fost cuprins de intenția făptuitorului, și nu cel care a avut de suferit de fapt. Astfel, dacă obiectul juridic ocrotit de lege nu a avut de suferit până la urmă din cauza erorii, însă acesta a fost cuprins de intenția făptuitorului, atunci fapta persoanei urmează a fi calificată ca tentativă de infracțiune care are ca

obiect juridic obiectul cuprins de intenția făptuitorului.

Cu referire la eroarea în obiectul material al infracțiunii, autorul consideră că aceasta presupune greșeala persoanei privind caracteristica obiectului material al infracțiunii în limitele relațiilor sociale la care ea a atentat. Răspunderea penală în prezența unei asemenea erori, în opinia autorului, poate avea două direcții, în funcție de vinovăția persoanei. Dacă eroarea în obiectul material al infracțiunii îl dezvinovățește pe făptuitor (de exemplu, făptuitorul nu știe că achită cu bani falși, bani pe care și el i-a primit de la altă persoană fără să își dea seama de fals), atunci răspunderea penală se exclude din lipsa vinovăției persoanei. Însă dacă eroarea în obiectul material nu îl dezvinovățește pe făptuitor (de exemplu, făptuitorul, dându-și seama ca i-a fost întoarsă o datorie cu bani falși și având intenția de a scăpa de ei prin a-i pune în circulație, încearcă să facă acest lucru, dar, din greșeală, achită cu bani adevărați în locul celor falși), atunci acțiunile acestuia urmează a fi calificate ca tentativă de infracțiune [25, p.180].

Autorul mai opinează că la varietățile acestei erori se referă atentatele la obiectele care lipseau și greșelile referitoare la calitatea obiectului, numite și tentativă la un obiect nul (impropriu). În aceste cazuri nu survin consecințele care erau cuprinse de psihicul făptuitorului și, de aceea, cele comise se califică ca tentativă de infracțiune.

Eroarea privind personalitatea victimei, în opinia autorului, constă în faptul că vinovatul, din greșeală, cauzează daune altei persoane, din confuzie, și consideră că în asemenea caz, din moment ce făptuitorul acționează cu intenție, identitatea victimei nu are nici o semnificație, deoarece legea penală ocrotește viața persoanei, indiferent de individualitatea concretă a acesteia și de împrejurările care au determinat ca, în locul victimei vizate de inculpat, să fie de fapt prejudiciată o altă persoană. Astfel, consideră autorul, o asemenea eroare nu influențează asupra formei de vinovăție și asupra calificării celor săvârșite, cu condiția că victima nu constituia un semn obligatoriu al infracțiunii concrete. Chiar dacă vinovatul greșește identitatea sau alte calități ale victimei, acest fapt, bineînțeles, nu exclude răspunderea penală.

Suntem de acord cu distinsul profesor că eroarea în personalitatea victimei nu exclude răspunderea penală, însă, cu siguranță, aceasta va influența la calificarea faptei în cazul infracțiunilor cu subiect pasiv special.

Despre eroarea în mijloacele de comitere a infracțiunii autorul Borodac A. susține că aceasta presupune utilizarea, din greșeală, a altor mijloace pentru săvârșirea infracțiunii.

Intuim că prin alte mijloace pentru săvârșirea infracțiunii autorul are în vedere alte mijloace decât cele cu care a intenționat făptuitorul să comită infracțiunea, mijloace care făptuitorul a considerat că îi vor fi de ajutor, care vor fi necesare și suficiente ca să comită infracțiunea, însă din greșeală, eronat, făptuitorul utilizează alte mijloace.

În opinia autorului, această eroare, de obicei, nu influențează calificarea celor comise, însă din exemplul pe care îl aduce, constatăm că eroarea în mijlocul de comitere a infracțiunii nu va influența calificarea celor săvârșite doar în varianta că infracțiunea oricum și-a produs efectul, chiar dacă a fost utilizat un mijloc de comitere eronat.

Același autor susține că dacă făptuitorul a utilizat eronat la comiterea unei infracțiuni un mijloc de comitere a infracțiunii (de exemplu, apă în loc de otravă) și din cauza asta infracțiunea nu și-a produs efectul, atunci acesta va răspunde penal pentru tentativă de infracțiune, care în dreptul penal mai este întâlnită și sub denumirea de tentativă cu mijloace nule (improprii), accentul punându-se pe intenția făptuitorului de a săvârși respectiva infracțiune.

Totodată, autorul mai face distincția și dintre eroarea în mijlocul absolut impropriu de comitere a infracțiunii, care nu poate atrage după sine răspunderea penală, deoarece persoana, inducându-se în eroare din cauza înculturii, unei vădite ignoranțe, alege, în calitate de mijloace de comitere a infracțiunii, niște mijloace care a priori nu sunt capabile de a pricinui obiectului ocrotit de legea penală anumite prejudicii, cum ar fi, de exemplu, descântecele, farmecele, blestemele, care, după esența lor, reprezintă doar o descoperire a intenției, iar cele săvârșite nu pot fi considerate activități infracționale, deoarece legea penală în vigoare încă nu recunoaște asemenea activități în calitate de fapte infracționale.

Eroarea în consecințele infracționale presupune, în opinia autorului Borodac A., greșeala persoanei privind calitatea și cantitatea caracteristice proporției consecințelor prejudiciabile. Consecințele survenite pot fi mai mari sau, din contra, mai mici decât cele scontate de făptuitor. Astfel, privitor la regulile de calificare în prezența unei asemenea erori, autorul susține că dacă legiuitorul nu diferențiază răspunderea penală în funcție de mărimea consecințelor prejudiciabile, atunci o astfel de eroare nu influențează calificarea celor comise. Însă, dacă legea indică această diferențiere, atunci vinovatul poartă răspundere potrivit orientării intenției [25, p.182].

Autorul Borodac A. definește eroarea privind raportul de cauzalitate ca fiind reprezentarea greșită a persoanei privind dependența cauză-efect între fapta comisă și consecințele prejudiciabile survenite.

Autorul consideră că pentru aplicarea răspunderii penale este destul ca psihicul infractorului să cuprindă în linii generale dezvoltarea firească a legăturii de cauzalitate, fără a intra în amănunte. Eroarea în dezvoltarea legăturii de cauzalitate nu influențează, în opinia autorului, calificarea celor săvârșite, dacă, în urma acțiunii prejudiciabile, au survenit consecințele prejudiciabile scontate de vinovat. Însă dacă eroarea privind raportul de cauzalitate exclude intenția făptuitorului, atunci consecințele survenite pot fi imputate numai dacă vinovatul trebuia și putea să le prevadă [25, p.182].

Referitor la eroarea privind circumstanțele agravante ale infracțiunii, penalistul Borodac A. consideră că aceasta se manifestă prin faptul că persoana greșește referitor la lipsa circumstanțelor agravante, presupunând că el săvârșește infracțiunea fără circumstanțe agravante, deși asemenea circumstanțe agravante sunt prezente, chiar dacă nu sunt cuprinse de atitudinea sa psihică.

În asemenea cazuri, susține autorul, făptuitorul trebuie tras la răspundere penală pentru infracțiunea simplă, de bază, fără circumstanțe agravante, adică neprevăderea circumstanței agravante exclude calificarea celor săvârșite în baza normei penale care cuprinde respectiva circumstanță agravantă, însă asta nu exclude calificarea celor săvârșite în baza componentei tipice, fără agravanta în cauză.

Autorul mai opinează că, dimpotrivă, dacă circumstanțele agravante sunt prevăzute la o infracțiune din imprudență, ele trebuie imputate vinovatului, în afară de cazurile în care făptuitorul, oricât de atent și de diligent ar fi fost, nu trebuia și nici nu putea să le prevadă.

În ordinea tuturor ideilor enunțate *supra*, penalistul Borodac A. scoate în evidență o regulă generală, potrivit căreia pentru toate modalitățile erorii de fapt, răspunderea penală trebuie determinată în corespundere cu vinovăția persoanei, reieșind din ceea ce percepea sau trebuia să perceapă vinovatul în momentul comiterii infracțiunii [25, p.182; 26, p.172; 86, p.192].

În manualul „*Drept penal. Partea generală*”, publicat de Botnaru S., Șavga A., Grosu V. și Grama M. în 2005 [31], autorii dedică o întreagă secțiune erorii și influenței ei asupra răspunderii penale. Autorii opinează că „principiul răspunderii și pedepsei penale numai pentru fapte săvârșite cu vinovăție (incriminarea subiectivă) presupune aprecierea tuturor reprezentărilor făptuitorului asupra caracterului faptei săvârșite, atât ale celor veridice (reale), cât și ale celor eronate. Astfel, pentru determinarea corectă a conținutului laturii subiective a componentei infracțiunii, are o importanță deosebită stabilirea esenței și influenței erorii asupra formei de vinovăție” [31, p.222].

Autorii sunt de acord cu doctrinarii penaliști români, care definesc eroarea ca fiind „reprezentarea greșită de către cel ce săvârșește o faptă prevăzută de legea penală a realității din momentul săvârșirii faptei, reprezentare determinată de necunoașterea sau cunoașterea greșită fie a unor date ale realității, fie a unor dispoziții legale” [31, p.222].

Privitor la influența erorii asupra vinovăției, sub imperiul căreia acționează persoana, autorii menționează că „eroarea se răsfrânge direct asupra factorului intelectual al formei de vinovăție și indirect asupra factorului volitiv” [31, p.222].

Necesitatea studierii de către știința dreptului penal a erorii și influenței acesteia asupra vinovăției și, pe cale de consecință, asupra răspunderii penale, este dictată, în opinia autorilor,

anume de faptul că eroarea îl face pe făptuitor să nu-și dea seama de caracterul și/sau gravitatea urmărilor faptei și, totodată, îl împiedică să-și determine în mod conștient voința.

Sub influența erorii capacitatea psihică a unei persoane, care în mod normal ar avea toate facultățile mentale pentru a înțelege și controla propriile sale acțiuni de comportament, poate deveni afectată, ceea ce, în consecință, duce la incapacitatea de a fi considerată vinovată.

Autorii clasifică tipurile de eroare în funcție de mai multe criterii: „eroare de fapt și eroare de drept în raport cu obiectul erorii; eroare principală și eroare secundară în raport cu efectele juridice ale erorii; eroare prin necunoaștere sau ignoranță și amăgirea sau inducerea în eroare în raport cu factorii care determină eroarea; eroare esențială și eroare neesențială după consecințele pe care le poate avea; eroare de neînlăturat sau invincibilă și eroare vincibilă sau înlăturabilă după posibilitatea de evitare a erorii” [31, p.224].

Autorii prezintă în detaliu tipurile de eroare în funcție de obiect și definesc eroarea de drept ca fiind „aprecierea greșită de către vinovat a esenței de drept sau a consecințelor juridice ale faptei săvârșite” [31, p.224], iar eroarea de fapt ca fiind „necunoașterea sau cunoașterea greșită a unor stări, situații sau împrejurări de fapt în care a fost săvârșită infracțiunea și care, potrivit legii, reprezintă fie un element constitutiv al infracțiunii, fie o circumstanță agravantă” [31, p.225].

Privitor la submodalitățile erorii de drept, autorii opinează că „aceasta se poate întâlni în trei variante posibile. În prima accepțiune, este vorba despre „aprecierea greșită de către făptuitor ca având un caracter inofensiv fapta comisă, adică neincriminat de legea penală, însă în realitate aceasta constituie o infracțiune” [31, p.225].

Potrivit autorilor, o astfel de eroare nu exclude în mod necesar răspunderea penală, deoarece necunoașterea legii nu poate fi echivalată cu lipsa conștientizării caracterului prejudiciabil al faptei și nu reprezintă o scuză pentru cel vinovat.

Într-o accepțiune secundă, poate fi vorba despre „aprecierea greșită de către făptuitor, ca având un caracter prejudiciabil fapta comisă, adică incriminat de legea penală, însă în realitate aceasta nu constituie infracțiune, situație denumită în literatura de specialitate „infracțiune imaginară sau infracțiune putativă” [31, p.225].

În viziunea autorilor, săvârșirea unei fapte sub auspiciul unei asemenea erori nu va putea atrage răspunderea penală a făptuitorului, însă nu prin prisma lipsei vinovăției, ci prin lipsa caracterului ilegal, social-periculos al acestei fapte, deoarece, în așa situație, fapta nu aduce prejudiciu valorilor ocrotite de legea penală.

În a treia accepțiune, este vorba despre „reprezentarea greșită a făptuitorului privitor la consecințele juridice ale infracțiunii săvârșite cu referire la: calificarea infracțiunii, categoria și

cuantumul pedepsei penale ce urmează a fi aplicată pentru fapta săvârșită” [31, p.225].

În așa fel, consideră autorii, eroarea cu privire la împrejurările menționate, nefăcând parte din conținutul intenției persoanei, nici nu poate influența cumva forma de vinovăție și, pe cale de consecință, nu poate să excludă răspunderea penală.

În concluzie, cu privire la eroarea de drept, autorii susțin regula generală potrivit căreia răspunderea penală a făptuitorului, care are o reprezentare eronată asupra particularităților și consecințelor juridice ale faptei săvârșite, se aplică în corespundere cu aprecierea respectivei fapte date de către legiuitor și nu după aprecierile făptuitorului. Astfel, conform viziunii autorilor, eroarea de drept nu ar trebui să influențeze forma de vinovăție, calificarea faptei sau răspunderea penală a făptuitorului.

Cu referire la eroarea de fapt, autorii menționează că în literatura de specialitate aceasta este cercetată prin prisma mai multor varietăți: „eroarea în obiectul infracțiunii; eroarea în caracterul acțiunii sau inacțiunii; eroarea în urmările infracționale; eroarea în legătura de cauzalitate; eroarea în circumstanțele agravante ale infracțiunii” [31, p.225], însă, conform autorilor, în practică doar eroarea de fapt esențială, care se referă la elementele constitutive ale unei infracțiuni, are valoare practică, deoarece influențează vinovăția în limitele răspunderii penale.

Referitor la eroarea de fapt în obiectul infracțiunii, autorii opinează că „aceasta există în cazul reprezentării greșite a infractorului asupra naturii sociale și de drept a obiectului atentatului” [31, p.225], cunoscând două subvarietăți: „substituirea obiectului infracțiunii (confundarea eronată a două obiecte juridice distincte chiar și generic) și necunoașterea circumstanțelor care schimbă aprecierea socială și de drept a obiectului infracțiunii” [31, p.225] (necunoașterea unor particularități prezente ale obiectului juridic sau închipuirea eronată despre prezența unor particularități care lipsesc, de fapt, obiectului juridic).

Autorii mai punctează asupra faptului că eroarea în obiectul infracțiunii nu trebuie confundată cu eroarea în obiectul atentatului (atunci când obiectul juridic rămâne același, însă făptuitorul atentează în mod eronat la un obiect similar celui cuprins de intenție) și de eroarea în persoana victimei infracțiunii (confundarea eronată a victimei).

O lucrare consacrată din doctrina penală autohtonă este articolul științific cu titlul „*Eroarea în dreptul penal comparat*” [29], elaborat de către autoarea Botnaru S. În urma aplicării metodei comparative de studiere a dreptului, au fost identificate „mai multe tipuri de erori consfințite în legislațiile penale europene, care au fost supuse studiului, printre care menționăm: eroarea de fapt asupra elementelor esențiale ale conținutului constitutiv al infracțiunii; eroarea de fapt asupra semnelor facultative ale infracțiunii; eroarea asupra normelor

de drept extrapenale; eroarea asupra normelor de drept penal” [29]. În rezultatul studiului, autoarea concluzionează că „reglementarea erorii printre cazurile prevăzute de art.35 CPRM ar exclude apariția unor situații ambigue, or, achitarea sau condamnarea persoanei trebuie să aibă un temei legal, în condițiile în care jurisprudența, inclusiv hotărârile explicative ale Plenului CSJ, nu constituie izvor de drept”. Menționăm că această soluție de perspectivă, promovată de către Botnaru S., a constituit un reper conceptual esențial, care ne-a orientat în direcția propunerii consacării erorii invincibile în calitate de cauză care înlătură caracterul penal al faptei.

Una dintre cele mai recente lucrări științifice autohtone, în care este abordată problema erorii în dreptul penal, este manualul „*Drept penal. Partea Generală*”, volumul I, publicat de profesorul universitar Gladchi Gh. în 2021 [88].

Autorul opinează, cu referire la noțiunea erorii, că în literatura de specialitate aceasta este definită în mod diferit, și consideră că aceste definiții relevă destul de complet și corect conținutul noțiunii de eroare, însă o definește, în concluzie, ca fiind „aprecierea greșită de către cel care săvârșește o infracțiune, a conduitei sale și (sau) a urmărilor produse sau a ilegalității penale a acesteia” [88, p.402].

Nu putem fi de acord întru totul cu definiția propusă de către autorul menționat, deoarece din această noțiune nu se desprind tradiționalele forme ale erorii (eroare de drept și eroarea de fapt) și, totodată, nu întotdeauna cele săvârșite constituie infracțiune, iar conduita persoanei, fiind fundamentată pe înțelegeri eronate, poate să nu constituie infracțiune, lipsindu-i fie caracterul ilicit, fie vinovăția.

Mai atrage atenția autorul că eroarea nu trebuie confundată cu îndoiala și cu nepriceperea, și anume că în cazul îndoielii făptuitorul are obligația de a nu acționa, dacă nu este sigur cu privire la realitatea celor săvârșite, însă, dacă acesta oricum acționează, atunci este pasibil de răspundere penală. Iar în cazul nepriceperii, persoana nu se poate justifica prin faptul că nu își cunoaște domeniul în care activează sau că are puține cunoștințe din acest domeniu, fapt care o face pasibilă de răspundere pentru neglijență.

Referitor la eroarea de drept, autorul susține că aceasta este reprezentarea greșită a unei persoane cu privire la esența juridică sau consecințele juridice ale faptei săvârșite, adică reprezentarea greșită cu privire la aprecierea faptei sale de către legea penală, făptuitorul necunoscând sau cunoscând greșit dispozițiile legale.

Autorul clasifică eroarea de drept în: eroarea cu privire la caracterul infracțional sau non-infracțional al faptei; eroarea cu privire la încadrarea juridică a faptei; eroarea cu privire la categoria și quantumul pedepsei ce poate fi aplicată.

Cu referire la toate aceste tipuri de eroare de drept, autorul concluzionează că acestea nu

pot influența nici forma de vinovăție, nici calificarea faptei, nici categoria și quantumul pedepsei, întrucât răspunderea survine indiferent de părerea vinovatului.

Eroarea de fapt constituie, în opinia autorului, reprezentarea greșită de către făptuitor, în momentul comiterii faptei, a unor circumstanțe de fapt care reprezintă semnele obiective ale componenței infracțiunii respective și determină caracterul infracțiunii și gradul prejudiciabil al acesteia, precizând că eroarea de fapt constă în aprecierea greșită de către făptuitor a circumstanțelor de fapt, care se referă, de regulă, la două elemente ale componenței infracțiunii: obiect și latura obiectivă [88, p.407].

Autorul susține că, în unele cazuri, eroarea de fapt influențează asupra aprecierii juridico-penale a faptei săvârșite și calificării infracțiunii, iar în alte cazuri - nu influențează. De regulă, în cazurile când eroarea de fapt influențează asupra calificării, fapta se califică ca tentativă la acea infracțiune spre comiterea căreia a fost îndreptată intenția persoanei și, de aici, concluzionează autorul, în cazul erorii de fapt acțiunile săvârșite urmează a fi calificate ținându-se cont de îndreptarea intenției făptuitorului.

În urma analizei materialelor științifice consacrate erorii în dreptul penal, publicate în Republica Moldova, am ajuns la concluzia că aceste surse, deși sunt valoroase sub aspectul abordării problematicii erorii în dreptul penal, încă nu au epuizat întreaga paletă de chestiuni pe care le trezesc faptele săvârșite atât în eroarea care poate înlătura caracterul penal al faptei, cât și cele săvârșite sub imperiul unei erori care nu îl dezvinovățește pe făptuitor.

Astfel, se impune cu pregnanță studierea aprofundată a acestor problematici, care va avea drept finalitate elaborarea unor propuneri concrete înaintate legiuitorului în vederea legiferării tipurilor de eroare în calitate de cauze care înlătură caracterul penal al faptei în cazul întrunirii condițiilor exprese, precum și instituirii în legea penală a unor reguli de calificare exacte a faptelor prejudiciabile săvârșite în eroare, care nu va înlătura, potrivit condițiilor legale, caracterul penal al acestora.

1.2. Materiale științifice consacrate erorii în dreptul penal din doctrina altor state

Plecând de la importanța protejării valorilor sociale prin incriminarea faptelor prejudiciabile ca infracțiuni, pe de o parte, și de la potențialul contribuției unei cercetări științifice în clarificarea unor aspecte-cheie ale faptelor săvârșite în eroare, pe de altă parte, împreună cu explorarea unor noi perspective privind aspecte considerate fundamentale în cadrul prezentei teze de doctorat, credem că există oportunitatea pentru o abordare nouă și poate chiar mai complexă a situațiilor în care faptele prejudiciabile sunt comise într-o stare de eroare. Este corect să subliniem că această abordare nu poate fi realizată fără a analiza ideile, concepțiile,

opinii și viziunile exprimate în lucrări științifice valoroase, elaborate de autori din România, Federația Rusă și din alte state, care sunt relevante pentru tema tezei. Alegerea acestor țări nu este întâmplătoare, deoarece legislația națională și-a format practicul prin adoptarea prevederilor mai vechi și în prezent tinde să se alinieze la standardele UE în materie.

În acest context, pentru a fundamenta investigația și a identifica principalele direcții de cercetare, ne vom concentra asupra expunerii și analizei opiniilor, viziunilor și perspectivei oamenilor de știință din România, Federația Rusă și din alte țări cu privire la problemele științifice legate de tema abordată în lucrarea noastră.

Studiul comparativ al opiniei doctrinare din alte state cu referire la eroarea în dreptul penal poate aduce la lumină atât experiențele pozitive ale acestor state în ceea ce privește subiectul investigat, cât și poate oferi o bază pentru elaborarea de propuneri de îmbunătățire a cadrului normativ din țara noastră.

Desigur, pentru a evidenția perspectivele și contribuțiile din doctrina României referitoare la cercetarea și analiza erorii în dreptul penal, ar putea fi relevante următoarele lucrări științifice ale autorilor: Rusu M. I. (2006, 2014), Bogdan S. (2008), Neagu N. (2021), Mitrache C și Mitrache Cr. (2022).

În această ordine de idei, ne vom referi în primul rând la lucrările științifice semnate de Rusu M.I. „*Drept penal. Partea generală*”, publicate în 2006 [135] și 2014 [134], care reprezintă lucrări de prestigiu în materia dreptului penal și în care autorul a abordat problema erorii în dreptul penal și impactul acesteia asupra vinovăției în principal, iar pe cale de consecință, și asupra răspunderii și pedepsei penale.

Astfel, un aspect punctat de autor, pe care îl considerăm de esență, este afirmația precum că „vinovăția nu există dacă făptuitorul nu a voit să comită acea faptă, sau a fost constrâns sau nu a avut reprezentarea rezultatelor din motive neimputabile lui” [135, p.70-71].

Din această idee putem deduce că dacă persoana nu a avut o reprezentare a rezultatelor faptei sale, fie această reprezentare a fost una eronată, însă asta s-a întâmplat din motive neimputabile persoanei, vom fi în prezența unei erori care va exclude vinovăția.

Cu privire la eroare, autorul susține că necunoașterea sau cunoașterea eronată, ignorarea condițiilor, circumstanțelor și fenomenelor nu este lipsită de influență asupra conduitei umane, iar legea penală nu are cum să ignore acest fenomen negativ, legat de procesul de cunoaștere și, drept urmare, în anumite condiții, eroarea constituie o cauză de înlăturare a caracterului penal al faptei.

În opinia autorului, „eroarea constă într-o cunoaștere imperfectă, o cunoaștere parțială unită cu o necunoaștere parțială” [135, p.208].

Cu privire la tipurile de eroare, autorul menționează că „dacă există eroare asupra unor factori de esență juridică, este o eroare de drept, iar dacă se referă la situații de fapt, suntem în prezența unei erori de fapt” [135, p.208].

Referitor la impactul erorii asupra răspunderii penale, autorul susține că în doctrină sunt conturate două opinii clare cu privire la „eroare de drept care înlătură și care nu înlătură caracterul penal al faptei, însă problema rămâne în discuție, deoarece ambele puncte de vedere sunt justificate, urmând ca practica judiciară să contureze în viitor o soluție unică” [135, p.208].

Autorul mai opinează că pare mai reală prima soluție oferită, potrivit căreia nu urmează a se face distincție cu privire la norma penală sau extrapenală, adăugând și un argument oferit de instabilitatea legislativă, efervescența legislativă.

În viziunea autorului, eroarea de fapt se referă la anumite circumstanțe, asupra unor calități ce țin de specificul material obiectiv al acțiunii sau inacțiunii incriminate și în acest caz eroarea constă într-o reprezentare greșită a realității, a existenței sau inexistenței particularităților faptice ale acțiunii sau inacțiunii incriminate. Exact în astfel de situații apare o discrepanță între realitatea obiectivă și percepția pe care o are persoana despre această realitate.

Vis-a-vis de tipologia erorii de fapt, autorul menționează că eroarea de fapt poate privi obiectul infracțiunii, fie el obiect material, fie persoană fizică (având în vedere victima infracțiunii).

Impactul erorii asupra obiectului, în opinia autorului, nu duce la nici un fel de consecințe cu privire la existența vinovăției, întrucât toate obiectele protejate de legea penală, fie ele bunuri materiale, fie persoane umane, sunt apărute în mod egal și fără nici un considerent special, care ar duce la discriminare în rândul obiectelor protejate cu consecințe asupra vinovăției persoanei care aduce vătămări acestor obiecte.

Însă autorul nu punctează pe faptul că uneori legea penală diferențiază răspunderea penală în funcție de obiectul infracțiunii sau de o calitate specială a victimei.

Autorul mai menționează că „în cazul erorii de fapt făptuitorul are capacitatea psihică normală, dar fapta pe care o săvârșește și care este prevăzută de legea penală are la bază o voință și o conștiință a acestuia, întemeiate pe date greșite ale realității” [135, p.208].

Autorul susține că eroarea în dreptul penal poate fi clasificată „în raport de obiectul asupra căruia poartă, factorii care au determinat-o, posibilitatea de evitare și întinderea consecințelor” [135, p.210].

Autorul clasifică eroarea după obiect în „eroare de fapt și eroare de drept”; după factorii care o determină – în „eroare prin necunoaștere sau ignoranță și amăgirea sau inducerea în eroare”; după consecințele ce le poate avea – în „eroare esențială și neesențială, eroare

principală și secundară”; după posibilitatea de evitare – în „eroare de neînălăturat sau invincibilă și eroare vincibilă sau înlăturabilă” [135, p.211].

Autorul subliniază că efectele erorii sunt mai semnificative în cazul infracțiunilor intenționate, deoarece în aceste situații este crucială cunoașterea corectă a anumitor stări, situații sau circumstanțe care determină caracterul penal al faptei. Astfel, dacă o persoană săvârșește o faptă prevăzută de legea penală și este afectată de eroare în ceea ce privește aceste aspecte, consecințele pot fi deosebit de importante în determinarea gradului de vinovăție și responsabilitate penală.

În ceea ce privește infracțiunile săvârșite din imprudență, autorul sugerează că eroarea poate înlătura caracterul penal al faptei numai dacă necunoașterea stării, situației sau împrejurării respective nu este rezultatul imprudenței. Cu alte cuvinte, dacă persoana nu a fost conștientă de anumite aspecte din cauza circumstanțelor concrete în care a acționat și nu a avut posibilitatea să evite această eroare, atunci aceasta ar putea fi o justificare pentru a exclude caracterul penal al faptei săvârșite din imprudență.

Bogdan S. este un autor român care s-a consacrat cu dedicație investigării monografice științifice a erorii în materia dreptului penal. În lucrarea sa, intitulată „*Eroarea în dreptul penal*”, editată în anul 2008 [24], autorul a realizat o examinare multidimensională a subiectului. În cadrul acestui studiu de anvergură autorul tratează succesiv următoarele probleme aferente erorii penale: procese psihice cu semnificație penală; cauzele erorii și ignoranței cu relevanță penală; delimitarea erorii de ignoranță, dubiu și nepricepere; sfera erorii cu semnificație penală; caracterizarea erorii de fapt; caracterizarea erorii de drept etc. Autorul concluzionează: „Eroarea de fapt reprezintă o neconformitate între ceea ce este și ceea ce crede făptuitorul că este în realitate, iar această neconformitate influențează în mod esențial elementul subiectiv al conduitei acestuia” [24, p.77]. În privința formelor unității infracționale, care cunosc o derulare mai îndelungată a activității infracționale, cum ar fi infracțiuni continue, prelungite, de obicei sau repetate, autorul concluzionează că „... starea de eroare trebuie să existe de la primul act de executare până la ultimul act comis de făptuitor” [24, p.79]. În acest context, autorul mai menționează: „Dacă făptuitorul, după ce a început să comită fapta fiind în eroare, pe timpul executării laturii obiective, descoperă eroarea în care se află și cu toate acestea continuă comiterea faptei, el va răspunde penal pentru întreaga faptă, fără reținerea erorii de fapt” [24, p.79].

În manualul „*Drept penal. Partea generală*”, publicat în 2014 [134] de către Rusu M.I., eroarea nu mai este abordată în compartimentul cauzelor care înlătură caracterul penal al faptei, ci în cadrul analizei cauzelor de neimputabilitate, alături de constrângerea fizică, constrângerea

morală, excesul neimputabil, minoritatea făptuitorului, iresponsabilitatea, intoxicația și cazul fortuit, în calitate de cauză de neimputabilitate, aceasta datorându-se modificărilor legislației penale românești.

Autorul susține că eroarea este o cauză personală de neimputabilitate și ea privește doar persoana făptuitorului și produce efecte doar în ce-l privește pe acesta, raportat la momentul săvârșirii faptei.

În opinia autorului, în cazul erorii legiuitorul român a menționat în lege că „*Nu constituie infracțiune (...)*” și nicidecum „*nu este imputabilă fapta (...)*”, așa cum s-a exprimat cu referire la celelalte cauze de neimputabilitate, evidențiind din aceasta concluzia că „eroarea asupra elementelor constitutive ale infracțiunii nu înlătură imputabilitatea, ci un element al vinovăției, și anume intenția” [134, p.381].

Autorul consideră că eroarea afectează procesul cunoașterii, adică alterează factorul intelectual al vinovăției, deoarece procesul cunoașterii este foarte amplu, presupunând atât situațiile, stările și împrejurările faptei incriminate, cât și elementele normative cu privire la acea faptă, adică prevederile legale care interzic sau prescriu respectiva faptă.

Totodată, autorul subliniază necesitatea delimitării erorii de ignoranță cu privire la conținutul legii ori asupra unor factori de natură juridică, ce pot afecta caracterizarea acțiunii sau inacțiunii, și susține că eroarea nu trebuie confundată nici cu îndoiala. Făptuitorul, în asemenea situație, dacă nu cunoaște cu certitudine realitatea circumstanțelor, trebuie să se abțină de la săvârșirea faptei, în caz contrar va trebui să răspundă pentru infracțiune săvârșită din intenție indirectă.

Autorul mai susține că dubiul înseamnă cunoaștere nesigură și, dacă nu este înlăturat, făptuitorul nu ar trebui să acționeze, iar dacă acesta acționează, asta nu poate echivala cu eroarea de fapt și nu va produce efectele acesteia [134, p.383].

În opinia autorului, eroarea nu poate fi identificată cu nepriceperea sau cu neglijența de a se informa a făptuitorului cu privire la realitatea înconjurătoare, deși putea să o facă, cum ar fi, de exemplu, cazul unor profesii, ocupații, meserii, funcții în virtutea ocupării sau desfășurării cărora persoana nu poate spune că nu a cunoscut specificul anumitor împrejurări.

La fel, potrivit părerii autorului, eroarea nu trebuie confundată nici cu faptele putative, atunci când comportamentul persoanei nu are semnificație penală, datorită intervenției unei împrejurări ce exclude această semnificație.

În manualul „*Drept penal. Partea generală*”, publicat de Neagu N. în 2021 [116], se susține că „... infracțiunea există atunci când sunt întrunite trăsăturile esențiale ale acesteia. Cum din punct de vedere formal există 4 trăsături esențiale, lipsa oricăreia dintre acestea va determina

inexistența infracțiunii” [116, p.112].

Autorul definește cauzele care exclud infracțiunea ca fiind „acele cauze care determină inexistența uneia sau mai multora din trăsăturile esențiale ale acesteia” [116, p.112].

Cu privire la natura juridică a acestor cauze, autorul punctează că acestea pot fi cauze care exclud prevederea faptei în legea penală (atunci când fapta nu mai este tipică), ceea ce ar corespunde lipsei ilegalității ca trăsătură esențială a infracțiunii, sau pot fi cauze care exclud vinovăția ori cauze care exclud caracterul nejustificat sau caracterul imputabil al faptei (atunci când fapta nu mai este antijuridică).

În funcție de gradul de generalitate, autorul împarte cauzele de excludere a infracțiunii în **cauze generale** și **cauze speciale**, menționând că cele generale se regăsesc, de regulă, în partea generală a legii penale și pot fi incidente în cazul oricărei fapte săvârșite, indiferent de încadrarea juridică a acesteia, iar cele speciale se întâlnesc doar în cazul anumitor incriminări, având un efect limitat.

După criteriul naturii lor, autorul clasifică cauzele care exclud infracțiunea în **cauze reale**, prin care se subînțeleg cele de natură obiectivă ce cuprind stările, situațiile sau împrejurările care, în principal, exclud prevederea faptei în legea penală, inclusiv pericolul social al acesteia (caracterul nejustificat), producând efecte în legătură cu toate persoanele care participă la săvârșirea faptei, și **cauze personale**, prin care se subînțeleg cele de natură subiectivă și efectele lor se răsfrâng în principal asupra vinovăției (înțeleasă fie sub aspect psihologic, fie sub aspect normativ), reținându-se numai în persoana participantului care a acționat în condițiile existenței cauzei respective.

În opinia autorului, „dreptul penal este structurat în jurul a trei instituții fundamentale: infracțiunea, răspunderea penală și sancțiunile penale (pedeapsa penală)” [116, p.112]. Astfel, consideră autorul, fiecare dintre aceste instituții are atașate o serie de cauze care produc efect extinctiv corespunzător și, deci, vor exista astfel cauze care exclud infracțiunea, cauze care exclud/înlătură răspunderea penală și, evident, cauze care exclud/înlătură posibilitatea aplicării unei sancțiuni penale (cauzele de nepedepsire/impunitate).

Autorul mai susține că lipsa unui element constitutiv al infracțiunii determină apariția unei cauze de excludere a infracțiunii (fiind înlăturată o trăsătură esențială a acesteia, și anume conținerea faptei de către textul legii penale), iar pe cale de consecință, fapta, neconstituind infracțiune, se exclude în mod subsecvent și răspunderea penală. Totodată, nemaieexistând răspunderea penală, nu poate interveni nici aplicarea unei sancțiuni penale făptuitorului.

În ceea ce privește caracterul nejustificat al unei fapte prevăzute de legea penală, autorul susține că această faptă este interzisă de ordinea juridică și, prin urmare, are un caracter ilicit.

Totuși, autorul menționează că este posibil ca o faptă, deși prevăzută de legea penală, să nu fie considerată ilicită, întrucât săvârșirea ei este permisă de o normă legală. Un exemplu în acest sens ar fi acțiunea de omor în cazul în care este săvârșită în stare de legitimă apărare, caz în care legea permite săvârșirea acelei fapte în anumite circumstanțe.

Referitor la imputabilitate ca trăsătură de esență a oricărei infracțiuni, autorul consideră că „pentru ca o faptă să atragă răspunderea penală, pe lângă corespondența descrierii realizate de legiuitor în textul de incriminare, aceasta mai trebuie să poată fi atribuită (imputată) făptuitorului, adică acestuia să îi poată fi reproșată săvârșirea ei” [116, p.151].

Astfel, autorul susține că este adept al teoriei normative a vinovăției, potrivit căreia vinovăția este considerată ca fiind un reproș, o imputare făcută infractorului pentru că a acționat într-un mod diferit față de cerințele legii, deși a avut o înțelegere clară a faptei sale și a avut libertate deplină în exprimarea voinței sale. Potrivit acestei teorii, vinovăția este percepută ca o condiție esențială pentru a se putea aplica sancțiunile penale.

Autorul mai susține că, pentru a se putea discuta despre imputabilitate, trebuie să existe anumite premise, una dintre acestea fiind ca făptuitorul să fi avut conștiința caracterului ilicit al faptei, adică să nu fi fost într-o stare de eroare. Astfel, consideră autorul, o faptă care, deși este prevăzută de legea penală, a fost comisă în circumstanțele uneia dintre cauzele de neimputabilitate, cum ar fi eroarea, nu poate constitui o infracțiune. Acesta sugerează că o persoană care a acționat într-o stare de eroare și a comis o faptă prevăzută de legea penală nu ar trebui să fie considerată responsabilă penal pentru acea faptă.

În opinia autorului, natura juridică a cauzelor de neimputabilitate include acele cauze care exclud infracțiunea, adică fapta nu poate fi considerată infracțiune, deoarece una dintre caracteristicile esențiale ale acesteia, și anume imputabilitatea, este înlăturată. Astfel, atunci când o persoană se află într-o stare de neimputabilitate, fapta săvârșită de aceasta nu poate fi considerată o infracțiune din punct de vedere legal.

Autorul menționează că în Codul penal român în vigoare, legislația penală reglementează eroarea în conformitate cu clasificarea modernă, care face distincție între eroarea asupra elementelor constitutive ale infracțiunii (eroarea de fapt) și eroarea asupra caracterului interzis al actului (eroarea de drept). Această distincție este importantă în evaluarea impactului erorii asupra responsabilității penale a unei persoane și în stabilirea consecințelor juridice ale faptei săvârșite într-o astfel de stare de eroare.

În opinia autorului, prevederile care reglementează eroarea asupra elementelor constitutive ale infracțiunii, de fapt, elimină intenția ca semn esențial al laturii subiective a infracțiunii. Totuși, aceste prevederi elimină și vinovăția imprudentă în cazul în care eroarea este

invincibilă, ceea ce înseamnă că răspunderea penală pentru săvârșirea unei fapte din imprudență poate încă fi aplicată dacă eroarea este culpabilă, adică era posibil de învins, și dacă fapta prejudiciabilă este incriminată în această situație și în varianta imprudentă.

Privind eroarea asupra caracterului ilicit al faptei, autorul subliniază că aceasta este cea care elimină imputabilitatea (prin imputabilitate înțelegându-se simbioza dintre vinovăție și reproșul adresat celui vinovat), atunci când această eroare este invincibilă. Totuși, în cazul în care această eroare este culpabilă, ea poate fi considerată doar ca o circumstanță atenuantă în fața instanței de judecată.

Referitor la noțiunea de eroare, autorul susține că în literatura de specialitate aceasta este prezentată ca fiind o falsă cunoaștere a realității naturale (eroarea de fapt) sau normative (eroarea de drept).

De asemenea, autorul punctează că eroarea nu poate fi confundată cu ignoranța, deoarece ignoranța presupune absența cunoașterii unui element, dar eroarea presupune o cunoaștere deformată a acestuia, însă consideră că, din punct de vedere al dreptului penal, cele două noțiuni au aceeași semnificație juridică.

Autorul clasifică, în funcție de obiectul erorii, în eroare de fapt, atunci când necunoașterea sau cunoașterea greșită este legată de date ale realității, cum ar fi circumstanțele sau situațiile concrete în care a acționat persoana, și în eroare de drept, atunci când necunoașterea sau cunoașterea greșită este legată de o normă juridică, adică atunci când persoana nu este conștientă de conținutul sau interpretarea corectă a legii într-o anumită situație.

După factorii ce o determină, autorul împarte eroarea în eroarea prin necunoaștere sau ignoranță - aceasta este explicată ca fiind o stare psihică determinată, de obicei, de lipsa de educație sau de cultură a persoanei (în această situație, persoana nu cunoaște sau nu înțelege corect situația sau circumstanțele în care acționează din cauza lipsei de informații sau de cunoștințe), și eroarea prin amăgire sau inducere în eroare - aceasta este explicată ca fiind o stare psihică provocată de acțiunea de înșelare exercitată de o altă persoană (în această situație, persoana este indusă în eroare de către altcineva, care îi prezintă informații false sau care o manipulează pentru a acționa într-un anumit mod).

Autorul clasifică eroarea, în funcție de consecințele sale, în două categorii principale:

1. Eroarea principală sau esențială. Aceasta este explicată ca fiind acea eroare care privește date de fapt referitoare la elementele constitutive ale infracțiunii sau la caracterul ilicit al faptei, de care depinde însăși existența infracțiunii. În această situație, eroarea afectează direct esența infracțiunii și poate influența, dacă fapta poate fi considerată o infracțiune sau nu.

2. Eroarea neesențială sau secundară. Aceasta apare ca o scuză pentru făptuitorul aflat în

eroare, înlăturând un element circumstanțial agravant sau o circumstanță agravantă a infracțiunii, dar care, totuși, nu îl absolvă de răspunderea penală pentru infracțiunea săvârșită în varianta tip. În acest caz, eroarea nu afectează esența infracțiunii, ci doar circumstanțele secundare sau circumstanțele agravante ale acesteia.

Conform autorului, eroarea poate fi clasificată, în funcție de posibilitatea de evitare, în:

1. Eroare de neînlăturat sau invincibilă. Aceasta apare atunci când se datorează unei complete necunoașteri a realității și nu ar fi putut fi evitată, indiferent cât de multă diligență ar fi depus făptuitorul. În această situație, făptuitorul nu ar fi putut să își dea seama de greșeala sa, chiar și cu un efort susținut.

2. Eroare vincibilă sau înlăturabilă. Aceasta apare atunci când eroarea ar fi putut fi evitată dacă făptuitorul ar fi fost mai atent și diligent. În acest caz, făptuitorul ar fi putut să identifice greșeala sa și să o corecteze prin eforturi suplimentare sau prin consultarea surselor adecvate.

Potrivit opiniei autorului, în practică, necunoașterea sau cunoașterea eronată a realității, adică eroarea, provine în cele mai dese situații ori din neatenția, lipsa de grijă, ușurința ori graba celui care a căzut în eroare, cu alte cuvinte, eroarea implică, deseori, existența culpei, iar asta explică de ce la infracțiunile din culpă efectele erorii sunt limitate la rarele situații în care eroarea nu provine din culpa făptuitorului.

Cu privire la eroarea asupra caracterului agravat al faptei, autorul susține că aceasta cunoaște două varietăți: eroarea asupra unei circumstanțe agravante (având în vedere acele circumstanțe agravante enumerate în partea generală a legii penale, incidente tuturor infracțiunilor) și eroarea asupra unui element circumstanțial agravant (având în vedere fie o variantă agravată a unei infracțiuni existente în același articol sau într-un articol diferit, fie o variantă calificată, fie o infracțiune complexă care absoarbe infracțiunea tip pe care o are în reprezentare făptuitorul). Autorul consideră că în cazul unei astfel de erori caracterul agravat al infracțiunii poate fi exclus în situația în care făptuitorul nu a avut reprezentarea circumstanței agravante sau a elementului circumstanțial agravant, chiar dacă acestea au existat în momentul săvârșirii faptei. Aceasta sugerează că lipsa de conștientizare a circumstanțelor agravante poate fi luată în considerare la determinarea gradului de vinovăție și la aplicarea sancțiunilor penale.

În manualul „*Drept penal român: partea generală*”, publicat de Mitrache C. și Mitrache Cr. în 2022 [111], autorii îl citează pe distinsul profesor Bulai C. și definesc caracterul penal sau infracțional al faptei ca fiind „însușirea sintetică a faptei ce decurge din întrunirea trăsăturilor esențiale ale infracțiunii”, menționând următoarele: „caracterul infracțional sau penal al unei fapte concrete este de fapt consecința, rezultatul întrunirii trăsăturilor prevăzute de lege, prin care acea faptă este caracterizată ca infracțiune și în care se vor regăsi, desigur, trăsăturile esențiale

ale infracțiunii, prevăzute în art.15 alin.(1) CPRo” [111, p.176].

Autorii consideră că caracterul infracțional al unei fapte este exclus, atunci când nu sunt îndeplinite condițiile prevăzute în textul incriminator pentru calificarea acelei fapte ca infracțiune. În acest caz, faptei îi lipsește trăsătura esențială a prevederii în legea penală, ceea ce înseamnă că nu poate fi considerată o infracțiune conform standardelor legale. Aceasta subliniază importanța respectării cerințelor legale pentru a stabili dacă o anumită acțiune constituie o infracțiune sau nu.

Autorii susțin părerea penalistului consacrat Dongoroz V., potrivit căreia „deoarece caracterul penal al faptei este stabilit prin lege, stările, situațiile, împrejurările care conduc la excluderea caracterului penal – prin nerealizarea unei trăsături esențiale a infracțiunii – nu pot avea acest efect decât dacă sunt prevăzute de lege” [111, p.176]. Conform descrierii, aceste situații, stări sau împrejurări trebuie să fie prezente în momentul săvârșirii faptei pentru a avea efect în excluderea caracterului penal al acelei fapte. Acestea pot împiedica realizarea unei trăsături esențiale a infracțiunii și, prin urmare, determină excluderea caracterului penal al faptei. Este important ca aceste condiții să fie îndeplinite în momentul săvârșirii faptei, pentru a fi luate în considerare la evaluarea responsabilității penale a unei persoane.

Conform autorilor, aceste cauze, prin efectul lor de a înlătura caracterul penal al unei fapte, conduc și la înlăturarea răspunderii penale. Aceasta se datorează faptului că răspunderea penală are ca temei săvârșirea unei infracțiuni conform prevederilor Codului Penal român. Dacă fapta nu este considerată o infracțiune din cauza unor circumstanțe sau stări care înlătură caracterul penal al acelei fapte, atunci nu există temei pentru a impune o răspundere penală.

În opinia autorilor, „cauzele care înlătură caracterul penal al faptei pot fi clasificate după: trăsăturile esențiale ale infracțiunii, sfera de aplicare și caracterul acestora” [111, p.177].

Astfel, autorii clasifică cauzele care înlătură caracterul penal al unei fapte după criteriul trăsăturii esențiale a infracțiunii asupra căreia se răsfrânge în principal, conducând astfel la nerealizarea acelei trăsături în: „cauze care privesc lipsa prevederii în legea penală a faptei; cauze justificative, cauze de neimputabilitate” [111, p.177], menționând totodată că această clasificare s-a conturat în doctrina penală „convențional”, deoarece, în realitate, înlăturarea unei trăsături esențiale influențează și existența celorlalte trăsături” [111, p.177].

Opinia autorilor cu privire la cauzele de neimputabilitate merită atenție, deoarece aceștia le definesc ca fiind acele stări în care voința făptuitorului a fost alterată în așa fel încât acesta să fie constrâns să comită o faptă prevăzută de legea penală. Aceste stări pot să apară fie din cauza unor împrejurări care sunt dincolo de voința sa, fie pentru că nu și-a putut da seama de consecințele socialmente periculoase ale faptei sale. Autorii subliniază că, „deși fapta îi aparține

din punct de vedere fizic, ea nu îi aparține și din punct de vedere psihic” [111, p.177]. Aceasta sugerează că responsabilitatea pentru acțiunile sale poate fi diminuată sau eliminată în cazul unor astfel de stări care afectează capacitatea sa de discernământ sau control asupra acțiunilor sale.

Cu privire la eroare, autorii susțin că aceasta este o cauză de neimputabilitate care înlătură caracterul penal al faptei și, potrivit doctrinei penale, „constituie reprezentarea greșită de către cel ce săvârșește o faptă prevăzută de legea penală a realității din momentul săvârșirii faptei, reprezentare determinată de necunoașterea sau cunoașterea greșită a unor date ale realității” [111, p.177].

În ceea ce privește analiza erorii în dreptul penal conform doctrinei din Federația Rusă, este important să menționăm că printre lucrările științifice valoroase, care tratează această temă și care au fost consultate în cadrul cercetării noastre, se numără publicațiile autorilor: Kiricenکو V. F., Leapunov Iu. I., Vladimirov V. A., Rarog A. I., Teajkova I. M., Iakușin V. A. și alții.

Pornind investigația pentru elaborarea tezei de doctorat, fără a subestima valoarea lucrărilor menționate anterior, am hotărât să analizăm materiale științifice publicate în Federația Rusă pe tema tezei, acordând o atenție deosebită celor mai complexe lucrări și publicații în domeniu, în care eroarea în dreptul penal este analizată prin prisma varietăților pe care le prezintă, a efectelor pe care le produce fiecare formă și, nu în ultimul rând, prin prisma regulilor de calificare a fiecărei situații de săvârșire a unei fapte prejudiciabile în eroare. Evident că multitudinea de surse publicate la tema de cercetare în Federația Rusă va face imposibilă atragerea unei atenții științifice fiecărei lucrări în parte, însă am considerat de a le menționa pe cele mai valoroase, în opinia noastră, studii, analizându-le totodată în ordinea cronologică de apariție pe tărâmul doctrinei juridico-penale.

Autorul Kiricenکو V. F., în lucrarea «*Советское уголовное право. Общая часть. Состав преступления*» (*Dreptul penal sovietic. Partea generală. Componenta de infracțiune*), publicată în 1968 [168], în paragraful intitulat „Influența erorii asupra formei de vinovăție”, menționează că la elucidarea laturii subiective a infracțiunii trebuie luat în considerație faptul că persoana uneori poate să înțeleagă sau să aprecieze greșit circumstanțele în care a trebuit să acționeze. Astfel, această eroare trebuie neapărat luată în considerație la stabilirea formei de vinovăție a făptuitorului.

Autorul consideră că stabilirea influenței erorii asupra formei de vinovăție prezintă nu doar un interes teoretico-științific, ci mai degrabă unul practic, care va avea un impact major asupra individualizării răspunderii penale, precum și care va nega în așa fel incriminarea obiectivă.

Din start autorul remarcă faptul că eroarea poate fi într-un caz capabilă să influențeze

forma de vinovăție, și în alt caz să nu poată avea o asemenea influență. Autorul definește eroarea care are influență asupra formei de vinovăție ca fiind înțelegerea eronată de către persoană a pericolului social al faptei săvârșite, precum și a circumstanțelor importante pentru fapta săvârșită, care vor constitui de fapt semne ale respectivei componente de infracțiune. Autorul ia în calcul faptul că persoana ar putea admite eroare și privitor la alte circumstanțe/semne, însă pe care le consideră ca neavând o importanță juridică și care nu vor influența în vreun fel răspunderea penală.

Autorul împarte tradițional eroarea în dreptul penal în *eroare de drept*, definind-o ca fiind închipuirea greșită a persoanei privitor la caracteristica juridică a faptei săvârșite (gradul de pericol social, prejudiciabilitatea faptei, ilegalitatea faptei, calificarea faptei etc.), și în *eroarea de fapt*, pe care o definește ca fiind înțelegerea greșită a persoanei privitor la circumstanțele faptice ale faptei săvârșite (obiectul, semnele laturii obiective, semnele calificative ale infracțiunii etc.) [168, p.65].

Referitor la eroarea de drept, susține autorul, cea mai răspândită este eroarea întâlnită sub denumirea generică de infracțiune închipuită (imaginară), care reprezintă situația când o persoană săvârșește o faptă care nu prezintă pericol social, considerând-o eronată ca fiind ilegală. În asemenea situație persoana nu poate fi supusă răspunderii penale.

Însă, menționează autorul, o cu totul altă semnificație o are varianta opusă acestei erori, și anume situația în care persoana săvârșește o faptă prejudiciabilă de fapt, dar eronată nu percepe caracterul ilegal și pericolul social al acesteia. Astfel, cu referire la această eroare, autorul susține că constatarea ei exclude intenția ca formă de vinovăție, însă nu înlătură răspunderea penală pentru fapta săvârșită din imprudență.

Autorul mai menționează și alte tipuri de eroare de drept, printre care eroarea privind calificarea faptei potrivit unei norme concrete din Codul penal, eroarea în categoria și limitele pedepsei, eroarea în prezența circumstanțelor care duc la încetarea procesului penal, însă le atribuie la categoria erorilor care exced componenta de infracțiune și consideră, că aceste erori nu pot influența asupra formei de vinovăție.

În continuare autorul subclasifică tipurile de eroare de fapt în funcție de obiectul cu referire la care a fost admisă eroarea. Astfel, distinge eroarea în obiect, eroarea în acțiune sau inacțiune, eroarea în dezvoltarea legăturii de cauzalitate, eroarea în urmările prejudiciabile survenite, eroarea în circumstanțele calificative și eroarea în circumstanțele agravante și atenuante ale răspunderii penale.

Autorul definește eroarea în obiect ca fiind considerarea eronată a făptuitorului, precum că acesta cauzează daune unui obiect, însă de fapt cauzează daune unui cu totul alt obiect de

atentare. Cu referire la această formă de eroare, autorul identifică și următoarea regulă de calificare: dacă făptuitorul a acționat cu intenție determinată asupra unui anumit obiect, însă a cauzat daune altui obiect, atunci acțiunile lui urmează a fi calificate ca tentativă de infracțiune asupra obiectului prevăzut de intenție, iar dacă făptuitorul a acționat cu intenție nedeterminată (alternativă) asupra unui obiect de atentare nedeterminat strict, atunci acțiunile lui urmează a fi calificate ca infracțiune consumată asupra obiectului care a avut de suferit de fapt și care a fost cuprins de intenția nedeterminată (alternativă) a făptuitorului [168, p.66].

Privitor la eroarea în personalitatea victimei, autorul susține că, dacă această eroare nu este legată și de obiectul de atentare, atunci ea nu poate fi privită ca o eroare în obiect, deoarece confundarea eronată a victimei în caz de omor nu constituie eroare în obiect, fiindcă legea penală apără viața tuturor persoanelor în egală măsură.

Nu putem fi de acord cu respectiva teză, deoarece legea penală în vigoare stabilește răspunderea penală distinctă în situația diferitor categorii de victime ale anumitor infracțiuni, iar confundarea eronată a acestor victime implică obligatoriu o calificare distinctă.

Referitor la eroarea în acțiunea sau inacțiunea săvârșită, autorul menționează că de cele mai multe ori aceasta se poate manifesta prin faptul că persoana săvârșește o faptă prevăzută de legea penală, fără a cunoaște caracterul ilegal și fără a percepe pericolul social al acesteia, iar în asemenea situații răspunderea penală se exclude datorită lipsei intenției persoanei, însă aceasta poate totuși să implice răspunderea penală imprudentă, dacă asemenea faptă se pedepsește în cazul săvârșirii ei din imprudență. Tipul respectiv de eroare cunoaște și varianta opusă, când persoana eronat consideră acțiunea sau inacțiunea sa ca fiind ilegală și însoțită de pericol social, deși ca atare aceasta nu este așa, însă legea penală o pedepsește în varianta în care ar întruni aceste calități și, astfel, persoana care săvârșește o asemenea faptă poate fi supusă răspunderii penale pentru tentativa de infracțiune, deoarece infracțiunea, pur și simplu, nu și-a produs efectul din motive care nu au depins de voința făptuitorului.

Cu privire la eroarea în dezvoltarea legăturii de cauzalitate, autorul menționează că legătura cauzală dintre fapta săvârșită și urmările survenite trebuie să fie cuprinsă de conștiința persoanei în linii generale, iar eroarea legată de diferența nesubstanțială dintre cele închipuite de făptuitor și cele întâmplate în realitate nu pot influența în vreun fel forma de vinovăție. Însă dacă se constată o diferență substanțială dintre cele închipuite de făptuitor și cele întâmplate în realitate, cu condiția că rezultatul infracțional a survenit oricum, atunci ar putea fi aplicată răspunderea penală pentru tentativa infracțională de a cauza respectivele urmări prin felul cum și-a închipuit făptuitorul [168, p.67].

Nu putem fi de acord cu o asemenea regulă, deoarece dacă un făptuitor a cauzat anumite

daune prin propriile acțiuni și între respectivele daune și acțiunile persoanei se identifică o legătură de cauzalitate, atunci forma de vinovăție se va stabili după atitudinea psihică a făptuitorului față de aceste urmări, nu față de legătura de cauzalitate.

Tot în cadrul acestei forme de eroare de fapt, autorul scoate în evidență și eroarea prin acțiune deviată, atunci când în rezultatul acțiunii/inacțiunii persoanei se cauzează daune unei persoane terțe, iar în asemenea situații regula dictează calificarea faptei în baza unui concurs format din tentativa de infracțiune privitor la urmările prejudiciabile, conținute în intenția persoanei, și din infracțiunea din imprudență privitor la urmările real survenite, cu condiția că acestea au fost provocate și cuprinse de imprudența persoanei.

Merită atenție și poziția autorului referitor la eroarea în dezvoltarea legăturii de cauzalitate în situația când persoana, săvârșind o faptă, consideră că a cauzat urmarea prejudiciabilă așteptată, însă aceasta încă nu a survenit de fapt, iar persoana mai săvârșește alte fapte care, în fine, *de facto* au dus la producerea urmării prejudiciabile așteptate. În asemenea situație, autorul susține că nu este de acord cu ideea statuată în doctrină sub denumirea de eroarea intenției generale, potrivit căreia persoana oricum va purta răspundere doar pentru o singură infracțiune, deoarece a obținut până la urmă aceeași urmărire cuprinsă de intenție. Astfel, autorul susține că asemenea situație ar trebui să implice calificarea faptelor persoanei în concursul format din tentativa de infracțiune și infracțiunea din imprudență.

Privitor la eroarea de fapt în urmările prejudiciabile, autorul menționează că problemele acestui tip de eroare urmează a fi soluționate după regulile de calificare a erorii în obiect, dacă urmările prejudiciabile cauzate eronat au dus la atentarea asupra unui alt obiect, fie după regulile generale de calificare a erorii în acțiune sau inacțiune, dacă urmările prejudiciabile cauzate eronat nu au adus atingere unui alt obiect și, în fine, după regulile de calificare a erorii în dezvoltarea legăturii de cauzalitate, dacă eroarea în urmări a decurs din închipuirea eronată a persoanei privitor la legătura cauzală dintre fapta sa și urmările prejudiciabile survenite.

Referitor la eroarea în semnele calificative, precum și la eroarea în circumstanțele atenuante și agravante ale infracțiunii, autorul menționează că problemele de calificare în situația acestor forme de eroare urmează a fi soluționate ținându-se cont de faptul la categoria căror semne obiective ale componentei de infracțiune aceste forme de eroare se referă [168, p.68].

În direcția demersului nostru științific, doctorul în drept, profesor universitar Rarog A. I., în lucrarea «Уголовное право Российской Федерации. Общая часть» (*Dreptul penal al Federației Ruse. Partea generală*), publicată în 1996 [182], menționează faptul că problema erorii este strâns legată de principiul incriminării subiective, deoarece în conținutul vinovăției nu intră doar percepțiile reale, adevărate, ci și închipuirile greșite ale făptuitorului despre caracterul

faptei săvârșite, precum și despre importanța socială a acesteia. Autorul susține că în dreptul penal prin eroare se înțelege confuzia fie privitor la circumstanțele de fapt care caracterizează caracterul social sau gradul prejudiciabil al faptei săvârșite, fie privitor la caracterele juridice ale faptei. Astfel, autorul împarte eroarea, în funcție de caracterul închipuirilor greșite ale subiectului, în eroare de fapt și în eroare de drept [182, p.194].

Eroarea de drept este definită de către autor ca fiind incorecta apreciere de către vinovat a naturii juridice sau a consecințelor juridice ale faptei săvârșite. Autorul susține că eroarea de drept, tradițional, se subclasifică în:

a) eroarea de drept, ce presupune incorecta apreciere de către făptuitor, precum că fapta sa nu este ilegală, ci este una ce nu se pedepsește penal, deși în realitate această faptă este recunoscută de legea penală ca infracțiune. Privitor la această formă de eroare, autorul menționează că o asemenea eroare de drept nu exclude vinovăția intenționată, deoarece necunoașterea legii nu echivalează cu lipsa conștiinței persoanei despre caracterul prejudiciabil al faptei săvârșite și nu poate servi drept temei de justificare a persoanei care a săvârșit o faptă prejudiciabilă interzisă de fapt de legea penală;

b) eroarea de drept, ce presupune incorecta apreciere de către făptuitor, precum că fapta sa este una ilegală, însă de fapt legea penală o apreciază ca fiind una care nu poate fi atribuită la categoria celor infracționale (așa zisa infracțiune imaginară). În asemenea situații fapta nu cauzează și nici nu poate cauza anumite consecințe prejudiciabile valorilor și relațiilor sociale ocrotite de legea penală, deoarece aceasta nu prezintă pericol social și nu este ilegală, de aceea nu poate fi privită ca o bază obiectivă de aplicare a răspunderii penale excluzând temeiul subiectiv - vinovăția. De exemplu, „sustragerea” unor cauciucuri de autoturism, aruncate din cauza uzurii, nu va fi apreciată ca infracțională din lipsa obiectului atentării, care automat exclude și vinovăția în sensul juridico-penal al acesteia;

c) închipuirea greșită a făptuitorului privitor la consecințele juridico-penale ale infracțiunii săvârșite: cu privire la calificarea ei, cu privire la tipul și mărimea pedepsei penale care urmează a fi aplicată pentru infracțiunea săvârșită. Cunoașterea greșită a aspectelor enunțate depășesc cadrul intenției persoanei, deoarece ele nu reprezintă obiectul nemijlocit al conștiinței și, în așa fel, aprecierea greșită a acestora nu influențează forma de vinovăție, iar pe cale de consecință, nu exclud răspunderea penală. De exemplu: persoana care a săvârșit un viol cu bună știință asupra unei persoane minore va fi pedepsită cu pedeapsa penală în limita prevăzută pentru infracțiunea săvârșită în circumstanța agravantă în cauză, chiar dacă făptuitorul greșit credea că va fi pedepsit cu pedeapsa penală în limita prevăzută pentru infracțiunea săvârșită în lipsa circumstanței agravante.

În această ordine de idei, autorul invocă o regulă generală privitor la importanța și efectele pe care le produce eroarea de drept, și anume: răspunderea penală a persoanei care greșit înțelege particularitățile juridice, precum și consecințele juridice ale faptei săvârșite, survine nu în corespundere cu aprecierile faptei pe care le are subiectul, ci cu aprecierile pe care le prevede legiuitorul. Cu alte cuvinte, o astfel de eroare nu influențează, de regulă, nici forma de vinovăție, nici calificarea infracțiunii, nici mărimea pedepsei aplicate.

Privitor la *eroarea de fapt*, autorul menționează că aceasta urmează a fi apreciată ca fiind închipuirea eronată privitor la circumstanțele faptice care, de regulă, joacă rolul semnelor obiective ale componenței de infracțiune și care stabilesc caracterul și pericolul social al infracțiunii săvârșite. În funcție de conținutul împrejurărilor faptice percepute eronat, autorul distinge următoarele tipuri de eroare de fapt: *în obiectul de atentare; în caracterul acțiunii sau inacțiunii; în gravitatea consecințelor prejudiciabile; în dezvoltarea legăturii de cauzalitate; în circumstanțele care agravează răspunderea penală.*

Totodată, autorul mai menționează că literatura de specialitate [196, p.54], pe lângă tipurile de eroare de fapt enumerate, mai distinge și alte tipuri de sine stătătoare de eroare de fapt, cum ar fi eroarea: în obiectul material al infracțiunii; în personalitatea victimei; în metoda și mijloacele săvârșirii infracțiunii. Astfel, autorul critică o asemenea clasificare a tipurilor de eroare de fapt de sine stătătoare, invocând faptul că acestea reprezintă fie varietăți ale erorii în obiectul atentării, fie eroare în latura obiectivă a infracțiunii, fie, în genere, erori care nu au importanță pentru răspunderea penală.

Nu putem fi de acord cu ultima accepțiune, deoarece considerăm că fiecare tip de eroare de fapt are importanță și influențează răspunderea penală, implicând o calificare anume a respectivei fapte sau înlăturând în genere posibilitatea aplicării răspunderii penale.

În continuare, autorul menționează că legislația penală a Federației Ruse nu conține norme exprese care să reglementeze eroarea de fapt, de aceea regulile de influență a acesteia asupra formei de vinovăție și asupra răspunderii penale sunt în sarcina teoriei dreptului penal.

Autorul mai susține că o importanță practică are doar eroarea de fapt semnificativă, adică cea care se referă la circumstanțe care au importanță juridico-penală în cadrul semnelor componenței de infracțiune și, în asemenea calitate, influențează conținutul și forma vinovăției, precum și limitele de influență juridico-penală, iar confuzia nesemnificativă (de exemplu, privind prețul real al automobilului răpit) nu urmează a fi luată în considerare în calitate de eroare de fapt.

Teajkova I. M., în lucrarea «Курс уголовного права. Общая часть. Том 1. Учение о преступлении» (*Curs de drept penal. Partea generală. Volumul 1. Despre infracțiune.*),

publicată în 2002 [190], face o analiză detaliată a problematicilor erorii în dreptul penal, susținând opinia autorului Ojegov S. I. precum că eroarea reprezintă prin sine aprecierea greșită, de către persoana care a săvârșit o infracțiune, a comportamentului său, a circumstanțelor faptice ale celor săvârșite, a urmărilor, a condițiilor de ilegalitate ș.a. [178, p.419].

Autorul menționează că în literatura juridico-penală, de-a lungul timpului, au fost propuse mai multe accepțiuni ale erorii. Unii savanți definesc eroarea ca fiind confuzia persoanei privitor la semnele de fapt și de drept ale faptei săvârșite, iar a doua grupă definește eroarea ca fiind greșita, incorecta închipuire a persoanei despre semnele și trăsăturile de fapt și de drept ale faptei săvârșite și ale urmărilor acesteia. A treia grupă susține că eroarea este incorecta apreciere de către persoană a comportamentului său, iar a patra grupă este de părere că eroarea este confuzia persoanei privitor la semnele obiective și subiective ale faptei social periculoase, care caracterizează această faptă drept infracțiune. Și, în sfârșit, a cincea grupă de autori definește eroarea ca fiind confuzia persoanei referitor la caracterul și gradul de pericol social al faptei săvârșite și privitor la caracterul ilegal penal al acesteia [197, p.243-244].

Făcând o totalizare a acestor opinii doctrinare, autorul concluzionează că eroarea se rezumă, în principiu, la faptul că persoana care a săvârșit o infracțiune apreciază în mod eronat comportamentul său și/sau consecințele survenite ca urmare a comportamentului său, ori caracterul ilegal penal al comportamentului său.

Nu suntem de acord în totalitate cu această opinie, deoarece în eroare se poate afla și o persoană care săvârșește o faptă care, deși este prevăzută de legea penală ca infracțiune, în virtutea unui anumit tip de eroare raportat la vinovăția sa, poate să nu constituie în final o infracțiune. Astfel, considerăm că corect ar trebui de definit eroarea raportată la situația comiterii de către o persoană a unei fapte prevăzută de legea penală ca infracțiune, nu să o numim infracțiune necondiționat, deoarece s-ar putea constata, până la urmă, că această faptă nu întrunește semnele infracțiunii, prin lipsa vinovăției sau caracterului ilegal.

În continuarea demersului științific, autorul menționează că legislația penală în vigoare (a Federației Ruse) nu cuprinde norme de drept care să reglementeze expres eroarea în dreptul penal, deși asemenea prevederi au fost incluse într-un proiect de lege penală, însă care, într-un final, nu au fost adoptate în varianta propusă, din considerentul că, de fapt, prin respectivele reglementări se identifica mai degrabă situația faptei prejudiciabile săvârșite fără vinovăție (cazul fortuit) și nu esența erorii [190, p.351].

Autorul mai menționează că, de fapt, prevederi legale speciale dedicate erorii de către legiuitorul rus au apărut pentru prima dată în anul 1845: la art.1456 al Codului se prevedea că „*Cel care a dorit să cauzeze cuiva moartea, însă din eroare sau din altă cauză a privat de viață*

pe altul, va fi pedepsit cu aceeași pedeapsă, cu care urma a fi pedepsit dacă îl omora pe cel asupra căruia a fost îndreptată intenția”. Autorul susține că, deși această prevedere era inclusă în compartimentul dedicat omorurilor, aceste baze, potrivit legii, urmau a fi aplicate și la investigarea altor infracțiuni.

Făcând o analiză a legislațiilor penale a altor state, autorul scoate în evidență că prevederi normative dedicate expres erorii pot fi identificate în mai multe țări, cum ar fi, de exemplu: §15.20 al Codului penal al Statului New York; §16, 17 al Codului penal al Republicii Federative Germane; art.14 al Codului penal al Spaniei; art.122-3 al Codului penal al Franței; art.14 al Codului penal al Bulgariei. Autorul consideră că cel mai laconic eroarea este descrisă în codul penal al Franței, potrivit căruia „Nu se supune răspunderii penale persoana care poate demonstra, că ea, în rezultatul confuziei de drept, pe care nu a fost în capacitate să o evite, a considerat că poate săvârși această faptă legal.” [190, p.351].

Încă un moment important, după părerea noastră, menționat și de autor, este că unele legislații străine conțin prevederi distincte referitoare la eroarea de fapt, pe de o parte, și la cea de drept, pe de altă parte.

Totodată, autorul punctează că în diferite legislații, chiar dacă instituția erorii este una care are ca efect fie înlăturarea răspunderii penale, fie doar atenuază răspunderea penală a făptuitorului, acesta este un moment foarte pozitiv.

De esență este și concluzia autorului care susține că constatarea erorii poate influența hotărâtor calificarea faptei săvârșite, deoarece aceasta este cuprinsă de semnele laturii subiective ale infracțiunii, descriind, în așa fel, caracterul și conținutul proceselor cognitive și volitive ale persoanei.

Privitor la clasificarea tipurilor de eroare, autorul susține că în literatura de specialitate [166, p.17] sunt cunoscute mai multe criterii, în funcție de care sunt clasificate formele erorii. În opinia lui, unii autori clasifică eroarea cu privire la:

- a) fapta social periculoasă;
- b) circumstanțele care constituie elemente ale componenței de infracțiune;
- c) factorii de ordin juridic (eroarea juridică) [190, p.352].

La fel, autorul menționează că alți specialiști [162, p.210-212] clasifică eroarea, având la bază alte criterii, cum ar fi: obiectul erorii (eroare de fapt și de drept); cauzele apariției erorii (eroare scuzabilă și nescuzabilă); importanța erorii (eroare esențială și neesențială); natura psihosocială a erorii (eroare vinovată și nevinovată).

În această ordine de idei, menționează autorul, clasificarea tipurilor de eroare are o importanță atât teoretică, cât și practică și, evident, trezește un interes științific pronunțat, însă la

etapa actuală știința dreptului penal trebuie să asigure practicienii cu soluții practice, dar fundamentate științific, de calificare a situațiilor de săvârșire a faptelor prejudiciabile în eroare, unde prevalența o au eroarea de fapt și eroarea de drept.

Cu privire la eroarea de drept, autorul susține că aceasta este închipuirea greșită a persoanei despre natura juridică și consecințele juridice ale faptei săvârșite. În primul rând, eroarea de drept se poate manifesta prin închipuirea greșită a persoanei cu privire la legalitatea sau ilegalitatea faptei sale, adică fie persoana consideră că faptele sale sunt prevăzute de legea penală și atrag după sine răspunderea penală, deși acestea nu sunt incriminate și nu se pedepsesc, fie persoana consideră că faptele sale nu constituie infracțiune, deși legea penală le interzice și le sancționează penal. Astfel, dacă în primul caz este evident că problema răspunderii penale nici nu va fi pusă, atunci în situația secundă răspunderea penală nu va putea fi evitată din motivul necunoașterii legii [190, p.353].

Însă autorul nu exclude și situația când o anumită persoană ar putea săvârși o anumită faptă, considerând că aceasta nu este prevăzută de legea penală, datorită unor circumstanțe potrivit cărora persoana dată nu numai că nu a știut despre existența respectivei incriminări, ci nici nu avea cum să știe despre aceasta, reieșind din condițiile în care se afla la momentul comiterii faptei. În asemenea situații, consideră autorul, răspunderea penală se exclude, datorită lipsei vinovăției.

O altă formă a erorii de drept, pe care o scoate în evidență autorul, este eroarea de drept în calificarea faptei. În asemenea situații, persoana își poate aprecia eronat faptele, calificându-le ca o infracțiune, însă acestea constituie o cu totul altă infracțiune, iar regula potrivit căreia urmează a fi calificate aceste fapte este că acestea urmează a fi calificate potrivit infracțiunii care a fost săvârșită de fapt, nu potrivit infracțiunii închipuite eronat de către făptuitor [190, p.354].

Referitor la a treia formă a erorii de drept, autorul menționează că aceasta poate fi eroarea de drept în tipul și quantumul pedepsei cu care persoana urmează a fi sancționată pentru comiterea unei anumite fapte prejudiciabile, însă această formă de eroare nu poate influența răspunderea penală, deoarece tipul și quantumul pedepsei penale depășesc aria laturii subiective a infracțiunii.

Făcând o totalizare asupra erorii de drept, autorul susține că aceasta nu poate influența nici asupra calificării faptei, nici asupra tipului și quantumului pedepsei penale, care va fi aplicată de către instanța de judecată, deoarece răspunderea va surveni, în asemenea caz, fără a se ține cont de părerea vinovatului [190, p.354].

Nu putem fi de acord cu asemenea afirmație, deoarece este bine știut că chiar dacă această eroare nu va influența asupra calificării faptei, cu siguranță, va fi luată în considerație de

către instanța de judecată la realizarea individualizării răspunderii, precum și a pedepsei penale.

Cu privire la eroarea de fapt, autorul menționează că aceasta urmează a fi recunoscută ca fiind aprecierea eronată de către persoană a circumstanțelor faptice, care sunt semne obiective ale faptei, elemente obligatorii ale componenței de infracțiune, cum ar fi: eroare în obiect și eroarea privitor la semnele laturii obiective ale componenței de infracțiune.

Constatăm, pe această cale, că autorul privește îngust eroarea de fapt, raportând-o doar la două elemente ale componenței de infracțiune: obiectul și latura obiectivă a infracțiunii.

1.3. Concluzii la capitolul 1

În urma analizării minuțioase a publicațiilor științifice la tema tezei de doctorat, constatăm o abordare deficitară a erorii în doctrina autohtonă, fiind lipsă lucrări care ar trata în exclusivitate problematica supusă cercetării. În mod prioritar, instituția erorii de fapt și erorii de drept este supusă abordării în lucrări științifico-didactice consacrate în materie de Drept penal, Partea generală (note de curs, manuale, cursuri universitare etc.), abordările găsim și loc în temele dedicate examinării laturii subiective a infracțiunii, eroarea fiind tratată în esență ca o entitate juridico-penală care influențează formarea vinovăției. Ca excepție, identificăm și studii sub formă de articole științifice, dedicate predilect investigării erorii de drept penal, acestea fiind consacrate unor aspecte specifice, pe care le implică cunoașterea și aprofundarea subiectului.

Printre autorii care în mod direct/indirect s-au preocupat de problematica erorii în doctrina națională și cea străină pot fi menționați: Borodac. A., Botnaru S., Gherman M., Gladchi Gh., Grama M., Macari I., Mariș A. (Republica Moldova); Bogdan S., Mitrache C., Mitrache Cr., Neagu N., Rusu M.I. (România); Kiricenکو V.F., Iakușin V.A. Leapunov Iu.I., Rarog A.I., Teajkova I.M., Vladimirov V.A. (Federația Rusă). Aceste valoroase materiale doctrinare au fundamentat din punct de vedere științific prezenta teză de doctorat și au constituit baza teoretico-doctrinară a investigației. Prin urmare, teza de doctorat vine să completeze studiile examinate *supra*, evidențiind unele tendințe inovatorii de abordare, care decurg din modernizarea dreptului penal în conformitate cu actualele rigori sociale.

Referindu-ne la *nivelul de cercetare*, constatăm că subiectul erorii de fapt și a celei de drept incită un câmp de cercetare destul de vast, întrucât multiplele probleme pe care le implică cunoașterea acestor entități penale necesită o investigare științifică suplimentară. În primul rând, în doctrina penală eroarea este abordată în cadrul unor instituții diferite ale dreptului penal: componentă a laturii subiective a infracțiunii; cauză care înlătură caracterul penal al faptei; cauză justificativă; cauză de neimputabilitate; circumstanță atenuantă; cauză care înlătură răspunderea penală. În al doilea rând, nu sunt pe deplin soluționate problemele legate de încadrarea juridică a

faptelor prejudiciabile săvârșite în stare de eroare, fiind necesară conceperea unor recomandări practice clare în acest sens și care s-ar subscrie principiului legalității penale. În cel din urmă rând, lipsa prevederilor legale care ar reglementa expres instituția erorii îngreunează activitatea practică de transpunere în viață a normativității penale.

Plecând de la aceste premise, identificăm o paletă largă de probleme științifice, care se cer a fi soluționate în aria de cercetare a prezentului studiu, printre care menționăm: clarificarea conceptuală a „erorii de fapt” și a „erorii de drept” și a locului în care aceasta urmează a fi tratată drept categorie distinctă a dreptului penal; identificarea și fundamentarea unor reguli de încadrare juridică a faptelor penale săvârșite în stare de eroare; formularea unor propuneri de *lege ferenda*, destinate reglementării exprese a erorii în legea penală și a efectelor pe care le va produce asupra răspunderii penale.

Prin luarea în considerație a argumentelor sus-menționate, *scopul imediat* al prezentei lucrări rezidă în efectuarea unei investigații complexe, pentru clarificarea și fundamentarea naturii juridice a erorii în dreptul penal și a efectelor pe care le produce asupra răspunderii penale. *Scopul mediat*, mai îndepărtat al lucrării îl constituie adoptarea unui cadru normativ de legiferare a erorii în legislația penală națională.

Analiza, după părerea noastră, minuțioasă, a lucrărilor științifice autohtone, cât și publicate în alte state, consacrate erorii în dreptul penal, ne-a reușit să evidențiem următoarele obiective care vor asigura realizarea cu succes a finalităților scontate:

- analiza retrospectivei istorice de apariție a instituției erorii în dreptul penal românesc;
- fundamentarea științifică a conceptului de eroare în dreptul penal și a trăsăturilor ce-i sunt aferente;
- identificarea criteriilor de clasificare a tipurilor de eroare în dreptul penal;
- abordarea erorii de fapt și a erorii de drept prin prisma elementelor de drept penal comparat;
- delimitarea erorii în dreptul penal de „eroarea judiciară”;
- determinarea naturii juridice, a tipologiei și efectelor „erorii de fapt” și a „erorii de drept”;
- formularea unor recomandări cu titlu de *lege ferenda* de ameliorare a cadrului normativ penal.

2. CONSIDERAȚIUNI GENERALE PRIVIND EROAREA ÎN DREPTUL PENAL

2.1. Noțiuni introductive privind eroarea în dreptul penal

Eroarea „este ideea greșită pe care o avem despre un lucru sau, mai precis, credința în existența unei calități sau a unui fapt, relativ la un fapt juridic, calitate sau fapt care nu există în realitate. Eroarea în dreptul penal are înțelesul comprehensiv de greșeală și de neștiință. Deci, greșeala sau comiterea fără voință a unei infracțiuni este mereu rezultatul ignoranței fie de fapt, fie de drept. Eroarea nu trebuie confundată cu ignoranța: prima este cunoștința greșită relativ la o faptă, pe când ignoranța este lipsa cunoștinței. Însă în dreptul penal ele se confundă, deoarece eroarea provine din ignoranță” [80, p.47].

În literatura juridică de specialitate s-a arătat că „prin eroare se înțelege, în dreptul penal, reprezentarea greșită, de către cel care săvârșește o faptă prevăzută de legea penală, a realității din momentul săvârșirii faptei, reprezentare determinată de necunoașterea sau de cunoașterea greșită a unor date ale realității” [60, p.321]. Astfel, eroarea poate să provină fie dintr-o totală necunoaștere a unei stări, situații sau împrejurări din realitate în momentul săvârșirii faptei (cunoscută sub denumirea de ignoranță absolută sau totală), fie dintr-o înțelegere greșită sau inexactă a acestor aspecte ale realității (cunoscută sub denumirea de ignoranță relativă sau parțială).

Analiza literaturii de specialitate ne-a permis să sesizăm că, din punct de vedere al noțiunii, eroarea în dreptul penal poate fi definită ca fiind cunoașterea, perceperea, înțelegerea greșită de către făptuitor a circumstanțelor reale juridice și/sau faptice în care a avut loc săvârșirea unei anumite fapte.

Astfel, reieșind din obiectul percepției eronate, distingem, pe de o parte, cunoașterea, închipuirea greșită a circumstanțelor juridice în care a avut loc fapta și, respectiv, pe de altă parte, cunoașterea, închipuirea greșită a împrejurărilor faptice în care a fost săvârșită o anumită faptă.

Deci, dacă vom fi în prezența unei imaginații greșite a făptuitorului privind caracterul infracțional al faptei comise sau privind inexistența acestui caracter, vom susține că atestăm o eroare juridică (eroare de drept), iar dacă făptuitorul are o reprezentare greșită privind circumstanțele faptice ale celor comise, vom susține că atestăm o eroare de fapt.

În opinia autoarei Botnaru S., „conștiința umană este capabilă nu numai de a percepe lumea înconjurătoare, dar poate concomitent și să conducă activitatea de modificare a realității

existente. Influența lumii înconjurătoare asupra omului se implantează în mintea acestuia sub forma emoțiilor, gândurilor, intențiilor, a unor „tendințe ideale” [30, p.165]. Astfel, de aceeași părere este și autorul rus Iakușin V. A., care susține că „în conștiința umană se formează o reprezentare a celor percepute, reprezentare care uneori poate fi greșită sau imprecisă. Dacă la săvârșirea unei fapte prejudiciabile, persoana are o închipuire eronată în privința însușirilor sociale și de drept ale acesteia, atunci această greșală poate influența conținutul și forma de vinovăție” [196, p.33].

Eroarea poate avea ca sursă fie o completă necunoaștere a unei împrejurări de fapt ori de drept, în care a avut loc săvârșirea faptei, fie o cunoaștere greșită, inexactă a unor astfel de date. Cel care acționează cu conștiința cunoașterii nesigure a realității acceptă riscul urmării prejudiciabile a faptei sale, atitudine caracteristică intenției indirecte.

Este de la sine înțeles că conștientizarea socialului și a licitului are importanță numai atunci, când aceasta se manifestă într-o activitate volitivă concretă a omului și influențează realitatea înconjurătoare. Dacă conștiința nu este mediată de un efort volitiv față de realitatea înconjurătoare într-un act de activitate concretă, o asemenea afirmare a intelectului uman nu are importanță juridico-penală.

Factorul volitiv al psihicului reprezintă o premisă de importanță primordială pentru răspunderea penală. În așa fel, dacă persoana conștientizează importanța socială a acțiunilor proprii, dar în rezultatul bolii voința sa a fost lezată, ea nu poate fi trasă la răspundere penală [196, p.19].

O importanță nu mai mică o are aspectul intelectual al psihicului, deoarece alterarea factorului intelectual afectează, în consecință, și factorul volitiv al persoanei, ceea ce conduce la excluderea posibilității tragerii persoanei la răspundere penală. Întru caracterizarea aspectului intelectual al vinovăției, legiuitorul utilizează următoarele noțiuni: conștientizarea caracterului prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii comise; prevederea consecințelor sau urmărilor prejudiciabile; prevederea posibilității, atitudinea ușuratică sau lipsită de răspundere.

Din această cauză este inexactă afirmația că momentul intelectual la săvârșirea faptei „apare în 2 forme: persoana conștientizează prezența semnului corespunzător sau nu conștientizează, deși poate și trebuie să conștientizeze” [171, p.177]. O asemenea înțelegere a afirmării intelectului este acceptabilă numai la delimitarea faptei infracționale de cea neinfracțională. La săvârșirea unei fapte infracționale caracterul momentului intelectual condiționează, de regulă, și caracterul factorului volitiv [196, p.20].

Geneza social-psihologică a erorii constă în faptul că, la săvârșirea unor fapte prejudiciabile, persoana raportează realitatea existentă la cunoștințele pe care ea deja le are. Are

loc, deci, o dublă reflectare a realității. Eroarea, însă, în cazul săvârșirii unei fapte, denotă o incorectă reflectare a obiectivității. Astfel, eroarea nu este una de ordin istorico-real, ci de ordin psihologic în timpul reflectării realității. Determinarea originii erorii la săvârșirea infracțiunii este necesară pentru o corectă stabilire a erorii în dreptul penal.

Eroarea influențează direct factorul intelectual al voinței și indirect pe cel volitiv. Factorul intelectual constă în prevederea sau neprevederea caracterului ilegal și prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii săvârșite, precum și a rezultatului firesc al acțiunii sau inacțiunii prevăzute de legea penală, precum și în cunoașterea tuturor acelor stări, situații sau împrejurări care atribuie faptei caracter penal ori o anumită gravitate.

Dacă făptuitorul absolut nu cunoaște ori nu cunoaște exact, în momentul săvârșirii infracțiunii, anumite date ale realității, care determină caracterul prejudiciabil al faptei sau gravitatea acesteia, eroarea sa îl face să nu-și dea seama de caracterul și gravitatea urmărilor faptei și, totodată, îl împiedică să-și determine în mod conștient voința.

Deși dispune de toate facultățile psihice care îi permit să înțeleagă și să-și dirijeze actele de conduită, sub influența erorii această capacitate psihică poate deveni insuficientă, ducând la lipsa de vinovăție a persoanei. De aceea, în știința dreptului penal este studiată această influență posibilă a erorii asupra vinovăției și răspunderii penale. Dar factorul intelectual fiind deformat, este limpede că a avut loc o deformare și a factorului volitiv, pentru că voința s-a conformat conștiinței și pentru că, dacă n-ar fi fost afectat de eroare, este posibil că și manifestarea voinței ar fi luat un alt curs [175, p.52-53].

Previziunea, de asemenea, reprezintă un semn intelectual-psihologic. Cu toate acestea, conștiința prejudiciabilității, precum și a ilegalității acțiunilor săvârșite, nu este similară noțiunii de prevedere a urmărilor prejudiciabile [191, p.34].

Prevederea este, în esență, aceeași conștiință, care include în sine închipuirea despre pericolul acțiunii și legătura sa cauzală cu prejudiciul urmat [180, p.349].

Prevederea este conștientizarea și înțelegerea viitorului, pornind de la acțiunea sau inacțiunea săvârșită. Aceasta este corelarea acțiunilor proprii cu acele urmări, modificări în lumea obiectivă, care, după părerea persoanei, vor urma sau posibil vor urma.

Previziunea presupune și conștientizarea căilor de dezvoltare spre acest viitor, pornind de la fapta săvârșită. Conștientizarea căilor de dezvoltare spre viitor nu este un semn intelectual-psihologic independent [177, p.116], ci doar un element al prevederilor urmărilor în sistemul legăturilor sale fundamentale și necesare [159, p.28].

Prevederea reprezintă o prognozare, o presupunere, planificare și o analiză a acelor urmări ale faptei sale, pe care persoana tinde să le atingă sau față de care este indiferentă sau

speră să le evite. Prevederea, ca o formă a intelectului, presupune o analiză aprofundată a caracterului activității, luând în considerare toți factorii și circumstanțele în care aceasta se desfășoară.

Conștientizarea de către persoană a prejudiciabilității și a ilegalității acțiunii sau inacțiunii săvârșite, precedate de prevederea urmărilor prejudiciabile, reprezintă fundamentul prevederii date, baza și punctul de pornire al acesteia. Astfel, o persoană nu poate prevedea și nici nu este obligată să prevadă survenirea unei daune, dacă ea nu conștientizează sau nu trebuie și nici nu poate conștientiza prejudiciabilitatea faptei sale.

Este adevărat că în literatura de specialitate psihologică s-a afirmat o altă opinie. Se accentua că despre conștientizarea de către persoană a importanței sociale a propriei fapte se poate vorbi numai atunci, când ea prevede urmările ei [183, p.10], astfel punându-se accent de fapt pe previziunea urmărilor faptei săvârșite.

Cu toate acestea, dacă intelectul omului nu cuprinde integral sau nu cuprinde toate urmările îndepărtate posibile, aceasta nu înseamnă că lipsește conștientizarea caracterului acțiunilor comise. Chiar și din punct de vedere al caracteristicii temporale, conștientizarea prejudiciabilității și a ilegalității este anterioară prevederii. Iar de aici tragem concluzia că este imposibil a planifica, prognoza sau presupune urmările și căile ce duc spre acestea, neconștientizând importanța faptică și socială a acțiunilor comise și a cerințelor față de acestea.

De cele mai multe ori, făptuitorul invocă eroarea pentru a se apăra, de fapt, de răspunderea penală și pentru a evita pe cale de consecință pedeapsa penală.

Uneori o eroare invocată de către făptuitor ar putea fi rezultatul unei ignoranțe deliberate sau infantile, sau chiar consecința unei erori admise de către cel care a comis o faptă prejudiciabilă, ambele situații făptuitorul considerându-le colac de salvare împotriva răspunderii și pedepsei penale, conform ideii susținute și de către penalistul Dongoroz V., potrivit căreia „o faptă săvârșită fără intenție nu putea fi pedepsită, dacă legea nu pedepsea și fapta săvârșită din greșeală” [66, p.342].

Aceeași idee, de fapt, o desprindem și din prevederile alin.(1) al art.6 CPRM: „Persoana este supusă răspunderii penale și pedepsei penale numai pentru fapte săvârșite cu vinovăție”. Astfel, eroarea în dreptul penal, fie ea de drept sau de fapt, reprezintă situația care influențează implicit posibilitatea aplicării răspunderii penale.

Legislațiile penale, precum și doctrina de specialitate ale diferitor state, atribuie erorii în dreptul penal o natură juridico-penală diferită:

- unele legislații le atribuie la cauzele care înlătură caracterul penal al faptei (*România, Franța, Polonia*), cauze numite diferit de la țară la țară (cauze de neimputabilitate, cauze

justificative), întâlnite și sub denumirea generică de cauze care exclud răspunderea penală;

- alte legislații le atribuie la cauze care înlătură/exclud vinovăția sau influențează forma/gradul acesteia (*Germania, Elveția, Federația Rusă*)și, pe cale de consecință, fie influențează asupra individualizării răspunderii și pedepsei penale, fie exclud, în anumite cazuri, și infracțiunea, adică exclud, de fapt, răspunderea penală în totalitate.

Rezultatul final este același: fie neconstituirea infracțiunii cu privire la care a avut loc eroarea și necondamnarea făptuitorului, fie recalificarea faptei în baza altei norme. Însă toate acestea pot fi afirmate cu mari rezerve, în funcție de tipul erorii.

Savantul englez Ashworth A., pronunțându-se asupra naturii juridice a erorii, a afirmat că este incorectă folosirea termenului „apărare” când ne referim la eroare, deoarece în acest caz este vorba, pur și simplu, de niște afirmații nedemonstrate. Prin urmare, „eroarea” este un mod de explicație de ce învinuirea nu a demonstrat cunoașterea intenției sau nehibzuinței făptuitorului [10, p.209]. Din aceste considerente, susținem fără echivoc că chestiunea erorii este o problemă ce ține de vinovăția persoanei.

Conform dicționarului juridic explicativ, eroarea este acea reprezentare greșită, necorespunzătoare adevărului, datorită cunoașterii incomplete sau greșite a realității. În literatura de specialitate rusă, unii autori definesc eroarea ca „greșeala persoanei în ceea ce privește componentele faptele și juridice ale celor săvârșite”. Alții văd eroarea ca „o falsă reprezentare de drept sau de fapt a acțiunilor și consecințelor sale”, „ca o falsă apreciere a conduitei sale” [169, p.105-106]. Penalistul Dobrinou V. definește eroarea ca necunoaștere sau cunoaștere greșită, de către cel care săvârșește o faptă prevăzută de legea penală, în momentul comiterii acesteia, fie a unei stări, situații sau împrejurări esențiale pentru concreta caracterizare a acelei faptele, fie a unei dispoziții legale [62, p.463].

Legislația penală a Republicii Moldova nu conține prevederi speciale care reglementează răspunderea penală în prezența erorii, iar în doctrina penală eroarea este definită ca „reprezentarea greșită de către cel ce săvârșește o faptă prevăzută de legea penală a realității din momentul săvârșirii faptele, reprezentare determinată de necunoașterea sau cunoașterea greșită a unor date ale realității” [110, p.175], fie a unor dispoziții legale. „Reprezentarea greșită a realității din momentul săvârșirii faptele are influență asupra vinovăției făptuitorului, putând chiar s-o înlătore” [140, p.38].

Eroarea constituie o entitate juridică strâns legată de vinovăție, care influențează în mod direct asupra răspunderii penale. În doctrină se afirmă că „Făptașul se consideră vinovat dacă este conștient de acțiunile sale, prevede survenirea consecințelor prejudiciabile, le dorește sau în mod conștient le admite (intenția); sau dacă persoana care a săvârșit infracțiunea prevede

posibilitatea survenirii urmărilor prejudiciabile ale acțiunilor sale, dar consideră în mod eronat că ele vor putea fi evitate, sau nu prevede posibilitatea survenirii unor asemenea urmări, deși trebuie și poate să le prevadă (imprudența)” [82].

Pentru determinarea corectă a conținutului laturii subiective a componentei infracțiunii are o importanță deosebită stabilirea esenței și influenței erorii asupra formei de vinovăție. Pentru existența vinovăției, trăsătură fără de care nu poate exista nici infracțiune, nici răspundere penală, este în general suficient să se constate că făptuitorul avea, în momentul săvârșirii faptei, capacitatea psihică, adică aptitudinea de a-și da seama de actele sale și de a fi stăpân pe ele. Această constatare poate fi însă infirmată atunci când se face dovada că presupusa capacitate s-a manifestat în condiții care o puneau în situația de a nu putea acționa eficient adică, așa cum s-ar fi convenit în raport cu realitatea din momentul comiterii faptei [66, p.415]. Atunci când imaginea pe care subiectul și-a format-o despre un anumit element nu corespunde realității, ne aflăm în prezența unei erori.

Capacitatea psihică a unei persoane de a-și da seama de actele sale și de a fi stăpân pe ele poate fi infirmată, anihilată în prezența unor condiții, situații care conduc la o acțiune ineficientă a acestei capacități. Capacitatea psihică este considerată că se manifestă eficient atunci când făptuitorul are în mintea sa, în timpul săvârșirii faptei, reprezentarea întregii realități în contextul căreia el săvârșește fapta. Incapacitatea de a acționa eficient constă în aceea că făptuitorul nu a cunoscut sau a cunoscut eronat circumstanțele reale în momentul săvârșirii faptei. Reprezentarea greșită, care nu corespunde realității, formează conținutul erorii în dreptul penal. Reprezentarea greșită poate fi completă, adică persoana nu cunoaște absolut deloc împrejurările sau le cunoaște greșit. Ineficiența capacității psihice se datorează necunoașterii depline a stării, situației sau împrejurărilor în care a avut loc săvârșirea faptei, adică provine din reprezentarea greșită, imaginea deformată pe care făptuitorul a avut-o în mintea sa, cu privire la realitatea din momentul săvârșirii faptei.

S-a vorbit că, pentru a constata infracțiunea, este necesar să se confirme că făptuitorul avea capacitatea psihică de a-și da seama de acțiunile sale. Însă, în unele situații, făptuitorul nu poate acționa în raport cu realitatea existentă în momentul săvârșirii infracțiunii. Prin urmare, existența vinovăției în săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală este condiționată de cunoașterea de către făptuitor a tuturor împrejurărilor în care acționează și care cunoaștere îi permite acestuia să prevadă ori să poată prevedea rezultatul faptei sale. Dacă în momentul săvârșirii faptei făptuitorul nu a cunoscut ori a cunoscut greșit anumite date ale realității, care sunt de natură să confere faptei un caracter prejudiciabil, eroarea în care se află îl lipsește de posibilitatea de a prevedea rezultatul faptei sale și, implicit, de a-și determina în mod conștient

voința [34, p.265].

Nu poate fi vorba de eroare când există doar anumite îndoieli privitor la reprezentarea realității. Aceeași situație este și în cazul neînțelegerii anumitor împrejurări și, cu atât mai mult, în cazul neglijenței de a se informa. Spre deosebire de eroare, îndoiala (dubiul) presupune nesiguranța în alegerea între mai multe reprezentări, dintre care una reflectă exact realitatea. Nu o falsă reprezentare a realității, ci o cunoaștere nesigură a acesteia.

Astfel, vinovăția făptuitorului în acest caz va fi sub forma intenției indirecte – (de regulă, acționând cu vinovăție), deoarece în pofida acestei îndoieli făptuitorul a trecut la executarea acțiunii și va răspunde pentru fapta comisă, deoarece a acceptat producerea unui rezultat prejudiciabil. De unde concluzia că îndoiala (dubiul) în cunoașterea împrejurărilor în care a acționat o persoană nu influențează asupra vinovăției și, deci, asupra răspunderii penale [139, p.293-294].

Tot astfel, nu poate fi considerată eroare incapacitatea sau neglijența profesională, care a determinat ignoranța ce a dus la o greșeală de calcul sau la aplicarea greșită a unui procedeu științific în exercitarea unei profesii sau meserii, pentru că, în asemenea cazuri, făptuitorul avea obligația legală de a cunoaște realitatea.

De asemenea, eroarea nu trebuie confundată cu așa-numita faptă putativă. În cazul erorii făptuitorul, necunoscând unele stări, situații sau împrejurări, de care depinde caracterul penal al faptei, nu-și dă seama că încalcă legea penală, pe când în cazul faptei putative, dimpotrivă, făptuitorul este convins, datorită unor reprezentări greșite, că săvârșește o infracțiune, dar, în realitate, el nu încalcă legea penală.

În această din urmă situație, fapta comisă nu va avea caracter penal, dar nu datorită erorii, ci pentru că, în mod obiectiv, lipsește unul din elementele constitutive ale infracțiunii (de exemplu, unicul fiu al unei persoane, aflată în spital, sustrage din locuința acesteia o sumă de bani, fiind convins că săvârșește un furt, fără să știe că tatăl său decedase cu puțin timp înainte și că devenise, prin succesiune, proprietarul valorilor sustrate).

De asemenea, eroarea trebuie deosebită de „nepricepere”, care înseamnă lipsă de pregătire, de abilitate, de cunoștințe a subiectului activ pentru a desfășura o activitate determinată.

Dacă, în asemenea condiții, subiectul săvârșește o faptă prevăzută de legea penală, el nu va putea invoca eroarea, chiar dacă aceasta a existat efectiv, ci va răspunde pentru o infracțiune din imprudență, deoarece trebuia și putea să prevadă consecințele faptei, atunci când desfășoară o activitate care ar putea să lezeze valorile sociale ocrotite de lege, fără a avea priceperea și cunoștințele cerute de activitatea respectivă [4, p.13-14].

2.2. Evoluția reglementărilor privitoare la eroarea în dreptul penal

Analiza istorică a evoluției reglementărilor cu privire la eroare ne permite să susținem că în dreptul penal eroarea de fapt nu a constituit permanent o scuză. De exemplu, în dreptul barbar era considerată scuză, iar în dreptul canonic și dreptul evului mediu eroarea de fapt constituia o scuză doar atunci când nu provenea dintr-o vădită neglijență.

Dispoziții exprese care să conțină o regulă generală cu privire la ignoranță și eroare nu apar în vechile noastre legiuri. Totuși, chiar în sistemul acestora, când eroarea sau ignoranța de fapt se raportau la vreun element constitutiv al infracțiunii, atunci, pe baza principiilor ce disciplinau materia imputabilității, ele apărau de pedeapsă.

Primele dispoziții cu privire la ignoranță și eroare le găsim în „Cartea Românească de Învățătură, pravilele împărătești” (1646) a lui Vasile Lupu și în „Îndreptarea Legii” (1652) a lui Matei Basarab, amândouă lucrări sub îndrumarea lui Prospero Farinaccio („Praxis et Theoricae criminalis” (1629)), fiind unele din cele mai vechi coduri, datorită puterii legiuitoare, scrise în limba țării.

Ignoranța de drept formează prea puțin obiectul acestor legiuri. Pravila lui Vasile Lupu, glava 42, zacon 11 (respectiv Pravila lui Matei Basarab, glava 212, zacon 11 și 12), cuprind următoarele reglementări: *„Necunoașterea pravilei celui meștecatoriu de sânge nu dă să aibă certare mare; însă nu celuia ce nu va cunoaște nici un fial de pravile, ci numai celuia ce nu va cunoaște pravila ceia ce o cunosc toți”*. Apare aici ipoteza „error communis”, în care ignoranța pravilei micșorează pedeapsa cuvenită celui vinovat de incest. Ignoranța și eroarea de fapt au captat mai mult atenția legiuitorului în „Cartea Românească de Învățătură”, în glava 5, zacon 7 (în Muntenia: glava 88, zacon 7), eroarea în materie de bani falși, care apără de pedeapsă: *„de va giura, cum nu știe, c-au fost acei bani răi, să fie în pace, nici o certare să nu aibă”*. În glava 45, zacon 4 (în Muntenia: glava 88, zacon 4) apare eroarea în materie de injurii, iar în glava 15, zacon 8 și următoarele (în Muntenia: glava 237, zacon 8 și următoarele) eroarea în materie de bigamie, care îndepărtează imputabilitatea: *„de va putea arăta la giudeț cu bune și credincioase mărturii ca acelea cum n-au știut că are muiere, nu să va certa”* [131].

Alte tipuri de eroare apar definite în glavele următoare, astfel: în glava 7 (*„Pentru ucidere și de câte fialuri de ucidere sînt”*), zacon 1 (în Muntenia: glava 242, zacon 1) *error in personam*, și în glava 9, zacon 24 (în Muntenia: glava 244, zacon 24). Conform acesteia din urmă, circumstanța agravantă în caz de eroare asupra persoanei nu se pune în sarcina inculpatului: *„Cela ce-ș va ucide pre tată-său, sau tata pre fiu-său, necunoscându-l, cum s-are dzice: s-au schimbat într-alte haine, sau într-o mestecătură de oameni mulți, nu se va certa ca*

ucigătoriu de părinți” [131].

Mult mai târziu găsim înscrisă, în art.3 al Codului Calimach, următoarea dispozițiune, care reamintește de principiul „nemo censetur ignorare legem” sau „jus”: „*Publicându-se o lege după chipul cuviincios, nu poate nimeni a se apăra zicând că nu i s-a făcut cunoscut*”. Tot în art.3: „*Trebuința cere ca omul să învețe pravilele, fiindcă nimeni nu se poate ajuta pentru neștiința lor*” [132]. Dispoziții interesante se regăsesc și în „*Condica criminalicească cu procedura ei din 1820 și 1826*”, care stabilește în Capitolul IX „*Pentru ucidere*”, art.212, („*Uciderea cea necugetată după întâmplări micșorează sau mărește nevinovăția*”), pct.3: „*Cel ce va dovedi, că cu neluare aminte aruncând ceva, s-au întâmplat a se face moarte, se va îndatori a împăca pe rudeniile mortului, veghindu-se și cu o vremelnică închidere*”. Eroarea aici formează o cauză de micșorare a pedepsei [17, p.37].

În opinia autorului Mariș A. „în realitate, orice eroare de fapt presupune o neglijență, și prin urmare trebuie pedepsită, bineînțeles, cu o pedeapsă mai mică sau mai mare, după cum neglijența este mai mică sau mai mare. Este greu de închipuit o eroare de fapt care să nu provină din neglijență” [80, p.46].

Legislația penală a Republicii Moldova nu prevede vreo normă juridico-penală, care ar reglementa răspunderea persoanei pentru fapta comisă în prezența unei erori de diferită natură. Însă în codurile penale ale mai multor țări se conțin norme cu privire la eroare. Spre exemplu, §15.20 din Codul Penal al statului New York; §16,17 Cod Penal al Republicii Federale Germania; art.14 Cod Penal al Spaniei; art.122-3 Cod Penal al Franței; art.14 Cod Penal al Bulgariei [173, p.349], art.30 Cod Penal al României etc.

Reieșind din faptul că eroarea este și la moment privită în calitate de circumstanță care împiedică constituirea infracțiunii, înlătură caracterul penal al faptei, înlătură răspunderea penală prin excluderea caracterului ilicit sau excluderea vinovăției, este necesar să facem o analiză a evoluției istorice a reglementărilor cu privire la aceste cauze/circumstanțe.

Cu privire la *cauzele care înlătură caracterul penal al faptei*, de-a lungul anilor, legislația penală, cu unele excepții, a reglementat stările, situațiile, împrejurările sau cazurile în care nu se impunea aplicarea unor pedepse. Cu toate că denumirile și cadrul de reglementare se schimbau, în esență ele se refereau la aceleași realități umane, care în spațiul românesc cuprindeau: demența, minoritatea, cazul fortuit, constrângerea morală și fizică, eroarea etc.

În opinia unor autori, odată cu apariția statului și a primelor norme de drept, răspunderea penală a avut ca fundament săvârșirea unei infracțiuni, numai că ideea de răspundere la început a avut un caracter obiectiv, iar treptat și-a găsit locul elementul subiectiv [106].

În antichitate infracțiunea consta într-o simplă faptă materială, care antrena o răspundere

obiectivă, iar autorul era pedepsit indiferent dacă acționa sau nu cu vinovăție. Infrațiunea era definită ca „o deviere de la ordinea ideală”, ceea ce însemna existența unei prezumții generale de răspundere [92, p.188].

Această formă de răspundere penală pur obiectivă constituia o excepție în legislațiile din antichitate, întrucât Codul Hammurabi, legile sacre egiptene, cele grecești și, în special, dreptul roman făceau distincție între fapta intenționată, fapta din culpă și cazul fortuit, admitând ideea responsabilității subiective [65, p.70].

Dreptul canonic reține ca temei al răspunderii existența păcatului – *causa peccatorum* – respectiv, ideea liberului arbitru ca suport al răspunderii morale [154, p.108].

Această concepție permitea individului să acționeze după propria dorință, având reprezentarea consecințelor faptelor sale și capacitatea de a-și dirija voința conform celor urmărite.

Răspunderea subiectivă, spre exemplu, se concretiza în practica de a sancționa ușurința cu care s-a îmbătat infractorul și nu fapta pe care a săvârșit-o. Adevăratul concept al imputabilității penale se conturează în epoca modernă, ca o condiție subiectivă a răspunderii penale, cu excepția unor cazuri în care, normativ, se instituia o răspundere obiectivă bazată pe o prezumție de vinovăție.

În actualul cod penal român, precum și în legea penală a Republicii Moldova, răspunderea subiectivă constituie garanția legală pentru o persoană de a nu fi pedepsită decât dacă a săvârșit cu vinovăție o faptă care prezintă pericol social și este prevăzută de legea penală cu condiția să nu existe o cauză care face ca fapta să nu constituie infrațiune.

Cu privire la sintagma „cauze care înlătură caracterul penal al faptei”, consacrată în actualul Cod penal, în literatura de specialitate s-au exprimat diverse opinii.

Considerăm că sintagma folosită de legiuitor nu este cea mai adecvată, întrucât expresia „a înlătura” presupune că, inițial, fapta ar avea caracter infracțional, iar ulterior ar interveni ceva care îl înlătură. Or, asemenea faptă nu constituie niciun moment infracțiune, dovadă fiind expresia „nu constituie infracțiune” cuprinsă în definiția fiecărei cauze în parte. Deci, în aceste cazuri, niciodată fapta nu are caracter penal și, în consecință, nu se poate înlătura ceva ce nu există.

Totuși, să nu se înțeleagă că nu acceptăm expresia „caracter penal al faptei”, care presupune că fapta este o infracțiune prin realizarea celor patru trăsături esențiale (art.14 alin.(1) CPRM), dar vom opta în propunerile de *lege ferenda* de perspectivă pentru formula „nu constituie infracțiune ...”.

2.3. Tipologia erorii în dreptul penal

Orice fenomen al realității sociale poate fi împărțit în clase determinate. În funcție de care criteriu este pus la baza divizării, se obțin clase diferite ale acelorași fenomene. Însuși procesul divizării în clase și sistemul claselor obținute se numește clasificare. Clasificarea erorilor care au importanță juridico-penală poate fi diferită.

Doctrina penală face distincție între mai multe tipuri de eroare, în raport cu diferite criterii. Aceste modalități ale erorii trebuie cunoscute, pentru că fiecareia în parte îi corespund efecte juridice deosebite.

În ce privește clasificarea în eroare, ce eliberează și ce nu eliberează de răspundere penală, apar discuții, menționându-se că în dreptul penal aceasta aproape că nu există, căci prima este o întâmplare, iar a 2-a intră în categoria imprudenței. Astfel, dacă eroarea este nescuzabilă, atunci ea înlătură intenția, iar dacă eroarea este scuzabilă, atunci ea înlătură orice răspundere.

În doctrina și legislația penală eroarea se diferențiază în raport de: obiectul asupra căruia poartă; factori care au determinat-o; posibilitatea de evitare; întinderea consecințelor.

După obiectul asupra căruia poartă, se disting: eroarea de fapt și eroarea de drept. Uneori făptuitorul nu cunoaște existența unor stări, situații sau împrejurări de care depinde existența infracțiunii și de aceea are convingerea că fapta pe care o săvârșește nu este nici socialmente periculoasă și nici prevăzută de legea penală. În acest caz el săvârșește fapta respectivă fără vinovăție și, prin urmare, ea nu poate fi considerată infracțiune și nu poate atrage răspunderea penală.

O asemenea necunoaștere a unor împrejurări de fapt este denumită în dreptul penal *eroare de fapt*. Eroarea de fapt poate să se refere la un element al conținutului de bază al infracțiunii ori la o împrejurare ce este prevăzută de lege ca și circumstanță agravantă. În primul caz, eroarea de fapt atrage inexistența infracțiunii respective sau, eventual, realizarea altei infracțiuni care nu necesită pentru existența sa elementul la care se referă eroarea. În cel de-al doilea caz, eroarea de fapt atrage neluarea în considerare a circumstanței agravante, astfel că infractorul va răspunde numai pentru forma mai puțin gravă a infracțiunii respective.

Eroarea de drept desemnează necunoașterea sau cunoașterea greșită a unei norme penale sau a unei norme extrapenale. Eroarea de drept penal nu înlătură caracterul penal al faptei.

Dacă persoana consideră greșit că fapta pe care a săvârșit-o e legală, în realitate fiind invers, aceasta nu eliberează persoana de vinovăție și de răspunderea penală. Deci, legea penală trebuie cunoscută de toți cei cărora ea se adresează, aceștia trebuind să-și conformeze conduita exigențelor ei. Doctrina penală prevede principiul că nu se poate invoca necunoașterea legii,

fiindcă nimeni nu poate fi presupus că o ignoră. Nu putem, totuși, să nu observăm că această prezumție se bazează pe o ficțiune, căci e imposibil ca toți oamenii, indiferent de inteligență sau de pregătirea lor, să cunoască legea penală. Eroarea de drept penal, constând în necunoașterea sau cunoașterea greșită a legii penale, nu are, în actuala reglementare, nici un efect. Eroarea de drept cu privire la normele juridice extrapenale este asimilată erorii de fapt și va produce aceleași efecte în măsura în care este dovedită.

După factorii care determină eroarea, aceasta poate fi: a) eroare prin *necunoaștere* sau *ignoranță*, cum mai este denumită în literatura juridică, reprezintă o stare psihică determinată, de regulă, de lipsa de cultură; b) *amăgirea* sau *inducerea în eroare*, care reprezintă o stare psihică provocată de acțiunea de înșelare, exercitată de o persoană asupra alteia [135, p.210].

După consecințele ce le poate avea, eroarea poate fi: a) *eroare esențială*, când reprezintă pentru făptuitorul aflat în eroare o justificare a activității lui și exclude vinovăția. Esențială este numai acea eroare care influențează conținutul drepturilor și obligațiilor cetățenilor în relațiile juridice cu statul și care, ca urmare a acestora, schimbă conținutul vinovăției, forma ei și, deci, răspunderea juridică; b) *eroarea este neesențială* când apare ca o scuză pentru făptuitorul aflat în eroare, iar pe planul consecințelor juridice – reprezintă o circumstanță atenuantă [135, p.210].

Tot în raport cu criteriul de mai sus, completat cu cel al obiectului asupra căruia poartă, eroarea poate fi: a) *eroare principală*, când aceasta privește date de fapt referitoare la elementele constitutive ale infracțiunii, de care depinde însăși existența infracțiunii; b) *eroarea secundară*, când aceasta privește o stare, o situație, împrejurare ce reprezintă o circumstanță agravantă de săvârșire [135, p.210].

Această clasificare în eroare principală și secundară este importantă sub raportul consecințelor: eroarea principală poate conduce la inexistența infracțiunii, iar eroarea secundară nu conduce decât la înlăturarea circumstanței agravante, nu și la înlăturarea infracțiunii în forma tip.

După posibilitatea de evitare a erorii, aceasta poate fi: a) eroare de *neînlăturat* sau *invincibilă*, când se datorează completei necunoașteri a realității și care nu ar fi putut fi înlăturată, oricâtă diligență ar fi depus făptuitorul; b) *eroare vincibilă* sau *înlăturabilă* care, după cum arată și denumirea, ar fi putut fi înlăturată, dacă făptuitorul era mai atent, mai diligent. Sub raportul consecințelor juridice se cuvine de subliniat că eroarea invincibilă înlătură caracterul penal al faptei, iar eroarea vincibilă nu înlătură caracterul penal al faptei, în afară de cazul când faptele sunt incriminate numai dacă se săvârșesc doar din intenție [31, p.222].

Clasificarea erorii se bazează pe asemănările obiectelor și fenomenelor, în limitele fiecărei grupe determinate existând anumite particularități comune [30, p.166]. Ca o generalizare

determinată, clasificarea ne poate lărgi într-o anumită măsură reprezentările noastre cu privire la un fenomen, poate deschide noi laturi ale acestuia.

În calitate de dezmembrare a părților din unitar și generalizare a lor la un nivel determinat, clasificarea fixează legăturile naturale dintre clasele obiectelor cu scopul determinării locului obiectului în sistem.

Spre exemplu, erorile pot fi clasificate în funcție de izvorul de apariție ca fiind condiționate de: a) factori exteriori, obiectivi; și b) factori interiori, subiectivi.

Autorul Iakușin V. A., în funcție de izvorul greșelii, evidențiază eroarea la nivelul rațional de reflectare a realității obiective și eroarea la nivelul reflectării senzoriale a realității [196, p.48].

În literatura juridică se dau clasificări și în funcție de alte criterii. Astfel, autorul Taganțev N. C. evidențiază eroarea ce eliberează de răspundere penală [187, p.582], eroarea întâmplătoare, eroarea ce se referă la circumstanțele faptice și eroarea referitoare la înseși dispozițiile legale. În funcție de conținut, același autor evidențiază eroarea referitoare la faptă și urmările ei și eroarea în cauze ca bază a activității.

Autorul Pustoroslev P. P., în afară de erorile de fapt și de drept, distinge eroarea în persoană și în obiect [181, p.341, 366]. Unii autori ruși, precum Kiricenکو V. F., clasifică erorile în:

- a) erori în privința pericolului social al faptei;
- b) erori în privința împrejurărilor;
- c) eroare în drept [168, p.65-66].

Autorul Dagheli P. S. clasifică eroarea în felul următor:

- a) după obiect;
- b) după izvorul de apariție (eroarea ce eliberează de răspundere penală și eroarea ce nu eliberează de aceasta);
- c) după importanță (eroare esențială și eroare neesențială);
- d) eroare cu și fără vinovăție [162, p.168].

Importanța practică a clasificărilor cercetate nu este uniformă. Unele din ele au un caracter ajutător, suplimentar, altele sunt îndreptate spre aceea că prin intermediul clasificării să dezvăluie esența fenomenului, să determine locul lui în cercul altor fenomene. Astfel, spre exemplu, divizarea obiectului după izvorul apariției are o importanță esențială pentru determinarea esenței, originii erorii.

În raport cu obiectul său, doctrina penală cunoaște: eroarea de drept și eroarea de fapt. Dintre multiplele feluri, în care se poate prezenta eroarea, un interes deosebit pentru dreptul

penal prezintă aceste două tipuri de eroare, pe care le vom caracteriza în capitolul următor. În continuare vor fi analizate celelalte tipuri de eroare.

În raport cu efectele sale juridice, eroarea de fapt – cea de drept neputând intra în discuție – poate fi principală și secundară.

Eroarea principală este atunci când poartă asupra unui element de care depinde însăși caracterizarea faptei ca infracțiune. În asemenea caz, dacă sunt îndeplinite și celelalte condiții prevăzute de lege, eroarea are ca efect înlăturarea caracterului penal al faptei săvârșite. De exemplu, cel care, călătorind cu trenul, a luat la coborâre, din greșeală, valiza altei persoane, identică cu a sa, nu a săvârșit un furt, pentru că nu și-a dat seama că bunul este luat „din posesia sau detenția altuia”, așa cum cere art.186 CPRM. Tot astfel, nu comite infracțiune de răpire a mijlocului de transport cel care, la cererea unei persoane pe care o crede proprietara unui autoturism, pune în mișcare autovehiculul și îl conduce pe un drum public.

Eroarea este secundară când poartă nu asupra unui element constitutiv al infracțiunii, ci asupra unei stări, situații sau împrejurări care constituie o circumstanță agravantă. În acest caz, fapta săvârșită își păstrează caracterul penal, dar va fi reținută în configurația ei tipică, nu calificată, prin înlăturarea acelei circumstanțe agravante. De exemplu, o persoană distruge un bun al altuia, fără să știe sau fără să fi putut bănui că acel bun are o valoare istorică deosebită. În acest caz va exista o infracțiune de distrugere, dar agravanta nu va opera.

Pentru incidența în cazul infracțiunilor unde există **eroarea asupra circumstanțelor de agravare** este necesar, în primul rând, ca eroarea să aibă un caracter limitat, în sensul că nu trebuie să cuprindă și elemente sau împrejurări de fapt, care vizează însuși conținutul faptei (acesta rămâne neatins de eroarea din conștiința făptuitorului), și specific, în sensul că trebuie să se refere în mod necesar la împrejurări, cărora însă legea penală le atribuie efecte de agravare a răspunderii penale.

Eroarea în asemenea cazuri poate interveni cu efectele sale de înlăturare a răspunderii penale în cazul tuturor formelor de circumstanțe agravante prevăzute de lege: legale sau judiciare, generale sau speciale, obligatorii sau facultative.

De exemplu, potrivit art.191 alin.(2) lit.c) CPRM (delapidarea averii străine cu cauzarea de daune în proporții considerabile), delapidarea se agravează în situații când a cauzat victimei daune în proporții considerabile. Se va evita tragerea la răspundere penală potrivit agravantei menționate, dacă se va dovedi, însă, că în momentul săvârșirii faptei, persoana nu și-a reprezentat întinderea reală a bunurilor sau valorilor sustrase, considerându-le cu mult sub limita celor evaluate ca reprezentând daune în proporții considerabile în sensul legii penale.

În cazul în care împrejurarea a cărei existență nu a fost cunoscută constituie doar o

circumstanță de agravare judiciară, eroarea va produce efecte asemănătoare, împiedicând agravarea răspunderii făptuitorului. Pentru aceasta mai este necesar ca eroarea asupra împrejurării agravantei să se fi produs în conștiința făptuitorului în timpul săvârșirii faptei, necunoașterea sau cunoașterea greșită a acestei împrejurări anterior sau ulterior săvârșirii faptei este irelevantă.

Eroarea în materia infracțiunilor săvârșite din imprudență. Art.30 alin.(2) CPRo prevede că dispozițiile alin.(1) se aplică și faptelor săvârșite din culpă, pe care legea penală le pedepsește, numai dacă necunoașterea stării, situației ori împrejurării respective nu este ea însăși rezultatul culpei.

Din examinarea cuprinsului acestei dispoziții a art.30 CPRo, rezultă că incidența erorii în materia infracțiunii de culpă este subordonată, pe de o parte, îndeplinirii tuturor condițiilor prevăzute pentru recunoașterea aplicabilității erorii în cazul infracțiunilor intenționate, iar pe de altă parte, și a condiției suplimentare ca eroarea să nu fie ea însăși rezultatul culpei făptuitorului. Ne vom referi numai la ultima condiție, cealaltă fiind examinată mai sus.

Așadar, în cele mai multe cazuri, neprevederea unei stări, situații sau împrejurări (culpa cu neprevvedere) ori speranța ușuratică ca rezultatele vătămătoare ale unei acțiuni sau inacțiuni nu vor interveni (culpa cu previziune) se datorează culpei făptuitorului, întrucât el nu s-a informat în mod suficient asupra împrejurărilor în care și-a realizat conduita ori a procedat cu nechibzuință sau nesocotință, deși trebuia să țină seama de ele.

Ca atare, cazurile de eroare vincibilă nu înlătură caracterul penal al faptelor penale săvârșite din culpă. Există însă și cazuri în care neprevederea rezultatului sau aprecierea ușuratică a posibilităților de prevenire a acestora nu se datorează culpei făptuitorului, acesta dovedind că, în condițiile concrete – subiective și obiective – în care a acționat sau a omis să acționeze, nu a avut posibilitatea reală de a evita eroarea în care s-a aflat. Astfel, de exemplu, (în cazul culpei din neprevvedere) este posibil ca făptuitorul, în calitate de medic curant al unui bolnav, să administreze acestuia un medicament dozat greșit de farmacist, cu credința deplină că medicamentul este util, și să cauzeze din eroare vătămarea gravă a bolnavului. Evident, medicul nu se află în culpă cu privire la fapta săvârșită, întrucât el nu putea să prevadă nici greșeala farmacistului și nici nocivitatea medicamentului.

În cazul culpei cu previziune, eroarea intervine atunci când făptuitorul, deși se comportă ușuratic în ceea ce privește aprecierea împrejurărilor de care depinde posibilitatea prevenirii rezultatului agravant, va dovedi că s-a aflat totuși în eroare în legătură cu o situație, împrejurare sau stare de care ar fi depins caracterul penal al faptei. Astfel, de exemplu, (va beneficia de scuza erorii) făptuitorul care, angajându-se într-o cursă periculoasă de automobil, pe o șosea

aglomerată, în speranța evitării oricărui pericol datorită calității excepționale a autovehiculului său și a profesionalismului său în conducere, produce totuși un accident grav, datorită defecțiunii autovehiculului, pe care o credea remediată cu puțin timp înainte.

Cele mai interesante situații se nasc în cazurile de eroare a făptuitorului cu privire la: obiectul material al infracțiunii; identitatea victimei; mijloacele comiterii faptei; desfășurarea acțiunii; faptele imaginare.

Eroarea făptuitorului cu privire *la obiectul material* al infracțiunii sau la apartenența acestuia „*error in objecto*”, existentă atunci când are convingerea că-și îndreaptă acțiunea ilicită împotriva unui anumit bun, dar, în realitate, sustrage, dispune fără drept ori distruge un alt bun, aparținând aceleiași părți vătămate ori alteia, nu este de natură să excludă caracterul penal al faptei săvârșite, întrucât în toate cazurile de eroare asupra obiectului sau apartenenței sale, cu excepția cazului când bunul aparține chiar făptuitorului sau se află la dispoziția sa, infractorul aduce atingere prin fapta sa valorii ocrotite de legea penală.

Eroarea cu privire *la obiectul juridic* al faptei atrage însă efecte juridice importante, fie prin înlăturarea caracterului penal al faptei, fie, după caz, prin schimbarea încadrării juridice a acestuia. Astfel, în cazul în care eroarea făptuitorului are în vedere însăși existența obiectului juridic al faptei sale, ca în cazul când un vânător împușcă din eroare un om pe care îl confundă, din cauza împrejurărilor în care acționează, cu un animal, fără a i se putea reproșa vreo culpă, necunoașterea sau cunoașterea greșită a stărilor, situațiilor sau împrejurărilor de care a depins prezența obiectului juridic va atrage înlăturarea caracterului penal al faptei.

Uneori, în cazul în care eroarea făptuitorului se manifestă prin confundarea unor valori juridice, considerând greșit că bunul sustras pe ascuns ar aparține proprietății publice în loc de cea privată, caracterul penal al faptei nu va fi înlăturat, întrucât, indiferent de apartenența bunului la o formă de proprietate sau alta, faptul de sustragere constituie tot o infracțiune prin furt.

În materia infracțiunilor contra persoanei se întâlnesc uneori cazuri de eroare a făptuitorului *asupra identității persoanei vătămate*, în sensul că infractorul confundă o altă persoană cu persoana pe care a urmărit în realitate să o rănească sau să o omoare. Eroarea cu privire la persoană nu înlătură caracterul penal al faptei săvârșite, întrucât în cazul sancționării infractorilor contra persoanei legea penală nu urmărește să asigure viața, sănătatea și integritatea corporală a unei anume persoane concrete, ci a oricărei persoane ce ar putea deveni victima unei agresiuni [87, p.431].

De exemplu, când infractorul îl confundă pe X cu Y. În acest caz eroarea nu este cu privire la o trăsătură a infracțiunii, viața oamenilor fiind ocrotită în egală măsură. Atunci când există o eroare cu privire la persoana agresată, răspunderea penală este determinată de ceea ce s-

a întâmplat în realitate, nu în raport cu ceea ce a crezut infractorul că se întâmplă. Astfel, inculpații au intenționat să fure morcovi dintr-o seră a unei societăți comerciale cu capital integral de stat, fiind convinși că persoana pe care au găsit-o la locul faptei este paznic la seră, când în realitate acesta era hoț ca și ei. Acesta a fost bătut de cei veniți ultimii, până când el le-a spus că și el este hoț.

Inculpații au fost trimiși în judecată pentru furt, deși inițial fapta a fost încadrată ca infracțiune de tâlhărie.

Eroarea poate privi, în unele cazuri, *mijloacele săvârșirii faptei* prevăzute de lege. Astfel, uneori făptuitorul crede că mijlocul (ex.: armă de vânătoare) pe care l-a procurat și folosit este apt pentru producerea unui rezultat anume, în realitate, însă, în timpul tentativei de săvârșire a faptei, mijlocul respectiv s-a dovedit a fi ineficace (armă defectă). În asemenea cazuri, eroarea asupra mijlocului folosit nu va fi de natură să excludă caracterul penal al faptei, care va fi pedepsită în situația neproducerii rezultatului, ca tentativă la infracțiunea urmărită din start.

Aceeași soluție se impune și în cazul în care, deși făptuitorul a folosit un mijloc potrivit pentru producerea rezultatului, fiind în eroare asupra modului de manevrare a acestuia, a ratat consumarea faptei. De exemplu, făptuitorul a încercat împușcarea unei persoane cu o armă de vânătoare, dar, trăgând focul de la o distanță prea mare, nu a atins victima.

De exemplu, cu ocazia măsurării mărfii, vânzătorul folosește un instrument inexact, fără să știe acest lucru. În acest caz există o eroare esențială.

Există și cazuri în care făptuitorul se află în *eroare cu privire la desfășurarea acțiunii*, situație cunoscută sub denumirea de *aberratio ictus* (eroare asupra drumului faptei). În caz de asemenea eroare, infractorul prevede în mod greșit cum se desfășoară legătura causală dintre acțiune (inacțiune) și urmările acesteia. Astfel, de exemplu, este posibil ca făptuitorul, voind să ucidă o persoană anumită, trage un foc de armă asupra alteia, dar traseul glonțului deviază, indiferent de cauză, asupra altei persoane, care este rănită sau ucisă.

Și într-o asemenea situație eroarea făptuitorului nu este de natură să atragă înlăturarea caracterului penal al faptei săvârșite, întrucât, așa cum s-a arătat în cazurile de eroare asupra identității persoanei, legea penală ocrotește deopotrivă viața, sănătatea și integritatea corporală a tuturor persoanelor împotriva faptelor socialmente periculoase îndreptate contra lor.

Astfel, X. a vrut să lovească cu un cuțit pe Y., care încerca să-l imobilizeze, deoarece devenise deosebit de violent și, din eroare, l-a lovit pe Z., ucigându-l. Sau în cazul în care făptuitorul, încercând să-l lovească în cap cu o țepușă pe adversarul său, iar acesta s-a ferit, a nimerit în capul soției sale, care participa și ea la conflict. În aceste cazuri există o singură infracțiune, - omor intenționat și nu concurs de infracțiuni, deoarece s-a luat o singură hotărâre

infracțională în care nu este cuprinsă prevederea producerii mai multor urmări pe care infractorul să le fi urmărit ori acceptat, iar infracțiunile s-au comis cu intenție, și nu cu praeterintenție. S-a susținut însă că ar exista o pluralitate de infracțiuni.

Dacă infractorul nu a intenționat să ucidă persoana asupra căreia a fost îndreptată lovitura, care din eroare a atins altă persoană, în urma căreia aceasta a decedat, fapta va fi considerată săvârșită cu praeterintenție.

Făptuitorul se poate afla într-o stare de *eroare în sens invers*, crezând, în mod greșit, că săvârșește o faptă penală, deși acțiunea pe care o întreprinde nu întrunește elementele unei infracțiuni, din diferite motive. Astfel, e posibil ca o persoană să creadă că pune în circulație bancnote false, urmărind să săvârșească infracțiunea prevăzută de art.236 CPRM, dar, în realitate, bancnotele folosite de acesta nu sunt false. Într-o asemenea ipoteză fapta, având un caracter pur imaginar, nu va atrage răspunderea penală.

Regulile erorii inverse se aplică întotdeauna în cazul erorii inverse de drept, adică atunci când persoana crede că încalcă legea penală, deși în realitate conduita sa este legală.

În cazul erorii inverse de fapt, în raport cu modul în care este definită tentativa, în unele legislații (italiană) se aplică regulile erorii inverse și, ca atare, fapta nu va constitui infracțiune, în timp ce în alte legislații (germană, franceză, spaniolă) se aplică regulile privind tentativa relativ improprie [104, p.268].

O clasificare a erorii, întâlnită în doctrina penală italiană, este și aceea care face distincție între eroarea asupra faptei și eroarea asupra preceptului [100, p.286]. Criteriul care stă la baza distincției între eroarea asupra faptei și eroarea asupra preceptului este obiectul asupra căruia cade falsa reprezentare: fapta săvârșită – în primul caz, și caracterul interzis al acestuia, în cel de-al doilea caz. Astfel, se află într-o eroare asupra faptei persoana care are o reprezentare greșită asupra faptei săvârșite, crezând eronat că aceasta este diferită de fapta prevăzută în norma de incriminare. Se află într-o eroare asupra preceptului persoana care are o reprezentare greșită asupra caracterului interzis al faptei săvârșite, crezând eronat că fapta săvârșită este permisă, deși, în realitate, aceasta este interzisă de legea penală.

În concepția autorilor italieni, eroarea asupra faptei este un concept mai cuprinzător decât eroarea de fapt, pentru că include, alături de ipotezele de eroare de fapt, și ipotezele de eroare asupra normei extrapenale și chiar penale.

Eroarea asupra faptei este determinată de o eroare asupra normei extrapenale, de exemplu, în cazul în care persoana se recăsătorește înainte de a rămâne definitivă hotărârea de divorț, crezând, din eroare asupra legii extrapenale, că prima căsătorie este desfăcută din momentul pronunțării hotărârii de divorț. În acest caz, persoana nu este în eroare asupra

caracterului interzis al bigamiei, ci asupra condițiilor în care, potrivit legii extrapenale, operează desfacerea căsătoriei prin divorț și, datorită acestei erori, nu are reprezentarea că fapta săvârșită este aceea de a încheia o a doua căsătorie înainte de desfacerea celei dintâi și, deci, că există o concordanță între fapta săvârșită și cea descrisă în norma de incriminare a bigamiei.

Autorul român Antoniu Gh. denumesc această categorie de infracțiuni „proprii și exclusive”, care, în lipsa calității subiectului activ, nu sunt interzise. Dacă în lipsa calității subiectului activ fapta constituie o infracțiune mai ușoară, eroarea asupra calității subiectului activ determinată de o eroare asupra normei extrapenale exclude existența infracțiunii mai grave, dar nu și existența infracțiunii mai ușoare. De exemplu, făptuitorul care, interpretând greșit legea care reglementează statutul persoanei juridice, în cadrul căreia exercită o însărcinare, în sensul că aceasta ar fi o persoană juridică de drept privat, și nu o persoană juridică de drept public, crede că nu are calitatea de funcționar public, ci pe cea de funcționar, și în exercițiul atribuțiilor de serviciu lovește o persoană, se află într-o eroare asupra faptei în raport cu purtarea sa abuzivă, dar nu și în raport cu infracțiunea de lovire.

Eroarea asupra preceptului este determinată de o eroare asupra normei penale, de exemplu, atunci când persoana nu predă în termen de 10 zile un bun găsit autorităților sau celui care l-a pierdut, neștiind că însușirea bunului găsit este incriminată. Tot astfel, eroarea asupra preceptului este determinată de o eroare asupra normei penale, atunci când persoana care ucide un copil nou-născut viu, dar neviabil, crede, interpretând greșit norma de incriminare a omorului, că noțiunea de persoană nu privește și copilul nou-născut neviabil și, deci, că uciderea unui copil nou-născut neviabil nu echivalează cu uciderea unei persoane în sensul normei de incriminare a omorului.

În doctrina penală italiană, importanța distincției între eroarea asupra faptei și eroarea asupra preceptului, în cazul normelor extrapenale, este dată de efectele diferite pe care le produc cele două modalități de eroare. Eroarea asupra faptei înlătură intenția, indiferent dacă este vincibilă sau invincibilă, iar culpa - numai atunci când eroarea este invincibilă, în timp ce eroarea asupra preceptului înlătură intenția și culpa, dacă este invincibilă și nu produce efecte atunci când este vincibilă [100, p.367].

În doctrina penală română, urmând modelul doctrinei străine, recent, unii autori [146, p.473] au propus clasificarea erorii prin raportare la trăsăturile infracțiunii, în eroare asupra tipicității și eroare asupra antijuridicității. Această clasificare a erorii, prin raportare la trăsăturile infracțiunii, este întâlnită în doctrina spaniolă și pornește de la teza, potrivit căreia tipicitatea și antijuridicitatea constituie trăsături esențiale ale infracțiunii.

Eroarea asupra tipicității poartă asupra unui element constitutiv al infracțiunii, atât

asupra unui element de fapt, cât și asupra unui element de drept [146, p.295]. De exemplu, în cazul infracțiunii de furt, eroarea asupra „altruității” lucrului sustras constituie o eroare asupra tipicității atât atunci când eroarea provine dintr-o confuzie de fapt între lucrul altuia și lucrul propriu, cât și atunci când provine din necunoașterea unei norme de drept civil care atribuie altuia proprietatea lucrului. În ambele cazuri, eroarea asupra „altruității” lucrului determină o înțelegere greșită a faptei realizate, în sensul că persoana crede că a realizat o faptă constând în luarea lucrului propriu, în timp ce, în realitate, fapta constă din luarea lucrului altuia. În cazul în care eroarea asupra „altruității” lucrului provine din necunoașterea unei norme de drept civil, care atribuie altuia proprietatea lucrului, eroarea asupra tipicității se înfățișează ca o eroare asupra normei extrapenale, care întregeste un element normativ.

Eroarea asupra tipicității s-ar putea înfățișa ca o eroare asupra elementelor constitutive ale normei de incriminare și atunci când poartă asupra unei norme extrapenale sau penale, la care face referire norma de incriminare încălcată. În aceste cazuri norma penală sau extrapenală, completează modelul legal al faptei incriminate, iar eroarea asupra acestei norme poartă asupra unui element constitutiv al infracțiunii.

Potrivit unei opinii, eroarea asupra unui element de care depinde existența unei cauze justificative constituie o eroare asupra antijuridicității, deoarece nu privește un element constitutiv al infracțiunii, ci caracterul permis, autorizat al faptei. De exemplu, autorul care, crezând că este atacat de o altă persoană, deși nu era atacat, îi pricinuieste acesteia din urmă o vătămare corporală, considerând că s-a aflat în legitimă apărare. În acest exemplu autorul nu se află într-o eroare asupra unui element constitutiv al infracțiunii de vătămare corporală, ci crede eronat că acționează în condițiile legitimei apărări și că, în condițiile în care a fost săvârșită, fapta era autorizată de ordinea juridică.

Într-o altă opinie [104, p.538], care pornește de la teoria elementelor negative ale modelului legal, eroarea asupra unui element de care depinde existența unei cauze justificative constituie o eroare asupra tipicității. În același exemplu de mai sus, autorul care pricinuieste unui presupus agresor o vătămare corporală, crezând eronat că este atacat de acesta, nu se află într-o eroare asupra antijuridicității, întrucât nu acționează, având convingerea că fapta de vătămare corporală este permisă. Dimpotrivă, autorul se află într-o eroare asupra unui element constitutiv al infracțiunii de vătămare corporală, pentru că absența unui atac constituie un element negativ necesar pentru existența acestei infracțiuni, care încetează să existe atunci când sunt întrunite elementele unei cauze justificative, cum este, în acest caz, atacul.

Ori de câte ori elementele unei cauze justificative sunt întrunite, fapta este diferită de cea interzisă prin norma de incriminare. Fapta concretă interzisă nu implică, deci, numai existența

situației descrise în norma de incriminare, ci și absența, atunci când această situație este realizată, a elementelor unei cauze justificative. În acest fel, eroarea asupra elementelor unei cauze justificative (presupunerea eronată a existenței acestor elemente) cade asupra unor elemente necesare pentru existența infracțiunii, asupra elementelor constitutive ale acesteia. Așa cum în elementele constitutive se includ atât cele de fapt, cât și cele normative, eroarea asupra elementelor unei cauze justificative, ca eroare asupra tipicității, poate privi deopotrivă elementele de fapt și elementele normative, de care depinde existența cauzelor justificative.

În sistemul de drept spaniol, distincția între eroarea asupra tipicității și eroarea asupra antijuridicității prezintă o importanță deosebită, deoarece aceste modalități ale erorii produc efecte diferite. Eroarea asupra tipicității, adică asupra unui element constitutiv al infracțiunii, înlătură atât intenția, cât și culpa, atunci când este invincibilă, iar atunci când este vincibilă, deși înlătură intenția, lasă să subziste răspunderea penală pentru imprudență, dacă fapta săvârșită din imprudență este incriminată. Eroarea asupra antijuridicității înlătură vinovăția, atunci când este invincibilă, iar atunci când este vincibilă determină o atenuare a pedepsei.

După factorii care determină eroarea se poate face distincție între eroarea prin necunoaștere (prin ignoranță) și eroarea provocată (inducerea în eroare) [68, p.373].

Eroarea prin necunoaștere este determinată de lipsa de cunoștințe ale subiectului aflat în eroare, în timp ce eroarea provocată este determinată de acțiunea de inducere în eroare a subiectului de către o altă persoană. Eroarea provocată s-ar putea întâlni atunci când o persoană îi pune la dispoziție subiectului un text de lege cu greșeli, care schimbă sensul sau sfera de aplicare a normei juridice, ori îi furnizează o interpretare eronată a acesteia.

Eroarea provocată produce aceleași efecte asupra răspunderii persoanei induse în eroare ca și eroarea de fapt. Astfel, pentru persoana indusă în eroare, eroarea provocată înlătură intenția și culpa, dacă este invincibilă, iar dacă este vincibilă, înlătură numai intenția, menținându-se răspunderea penală pentru fapta săvârșită din culpă, în cazul în care aceasta este incriminată.

Potrivit legii penale române, persoana care a provocat cu intenție eroarea răspunde pentru fapta săvârșită de cel indus în eroare, în condițiile participației improprie (răspunde ca autor mediat).

Clasificarea erorii se bazează pe asemănările obiectelor și fenomenelor, în limitele fiecărei grupe determinate existând anumite particularități comune.

În ce privește clasificarea în eroare ce liberează și ce nu liberează de răspundere penală, apar discuții, menționându-se că în dreptul penal aceasta aproape nu există, căci prima este o întâmplare, iar a doua intră în categoria imprudenței.

Astfel, dacă eroarea este nescuzabilă, atunci ea înlătură intenția, iar dacă eroarea este

scuzabilă, atunci ea înlătură orice răspundere.

În conformitate cu prevederile doctrinei, din principalele clasificări ale erorii în dreptul penal face parte,

- cea în funcție de aspectul material de fapt sau juridic (în dependență de caracterul reprezentării incorecte a persoanei):

- *eroarea de fapt* există atunci când necunoașterea sau cunoașterea greșită poartă asupra unor date ale realității (stări, situații, împrejurări etc.);

- *eroarea de drept* sau *de normă* constă în necunoașterea sau cunoașterea greșită a unei norme juridice (conținutul legii penale, privind caracterul legal sau ilegal al faptei).

La rândul său, eroarea de drept poate fi de trei categorii:

1) când persoana apreciază greșit fapta săvârșită ca fiind lipsită de pericol social, în realitate însă aceasta reprezentând o infracțiune;

2) când persoana consideră că a săvârșit o faptă ilegală, în realitate, însă, legea penală necalificând-o ca infracțiune;

3) eroarea persoanei în consecințele juridice ale faptei sociale, calificarea acestora, precum și tipul, mărimea pedepsei ce urmează a fi aplicată pentru săvârșirea faptei.

Pe lângă aceasta, în doctrina penală se deosebesc și următoarele forme ale erorii de fapt:

- a) eroarea în obiectul infracțiunii;
- b) eroarea în caracterul acțiunii sau inacțiunii;
- c) eroarea în consecințe (urmarea prejudiciabilă);
- d) eroarea în legătura causală (raportul causal);
- e) eroarea în circumstanțele agravante.

Deosebirea între eroarea de fapt și eroarea de drept prezintă importanță sub raportul consecințelor juridice pe care le generează fiecare.

Ca exemplu, eroarea de fapt poate constitui o cauză care înlătură caracterul infracțional al faptei. În unele state, eroarea de drept penal nu înlătură niciodată caracterul penal al faptei, dar, când eroarea privește o normă extrapenală (de fapt), poate duce și la înlăturarea caracterului penal al faptei.

La fel, există și alte modalități ale erorii, și anume cele prevăzute, la fel, de doctrina penală.

După factorii care determină eroarea, se disting:

- eroare prin *necunoaștere* sau *ignoranță*, ce reprezintă o stare psihică determinată, de regulă, de lipsa de cultură;

- *eroarea provocată sau inducerea în eroare*, care reprezintă o stare psihică provocată de acțiunea de înșelare, exercitată de o persoană asupra alteia [6, p.307; 34, p.267; 68, p.373; 107, p.122].

După consecințele pe care le poate avea, eroarea poate fi: a) *eroare esențială*, când reprezintă pentru făptuitorul aflat în eroare o justificare a activității lui și exclude vinovăția; b) *eroare neesențială*, când apare ca o scuză pentru făptuitorul aflat în eroare, iar pe planul consecințelor juridice reprezintă o circumstanță atenuantă.

Importanță practică au eroarea esențială și neesențială. Esențială este numai acea eroare care influențează conținutul drepturilor și obligațiilor cetățenilor în relațiile juridice cu statul și care, ca urmare a acestora, schimbă conținutul vinovăției, forma ei și, deci, răspunderea juridică.

În raport cu obiectul asupra căruia poartă, se disting: a) *eroarea principală*, când aceasta privește date de fapt referitoare la elementele constitutive ale infracțiunii, de care depinde însăși existența infracțiunii; b) *eroarea secundară*, când aceasta privește o stare, o situație, împrejurare ce reprezintă o circumstanță de săvârșire.

După posibilitatea de evitare a erorii, se disting:

- eroarea de *neînlăturat* sau *invincibilă*, când se datorează completei necunoașteri a realității și care nu ar fi putut fi înlăturată, oricâtă diligență ar fi depus făptuitorul;
- eroarea *vincibilă* sau *înlăturabilă*, care ar fi putut fi înlăturată, dacă făptuitorul era mai atent, mai diligent.

Sub raportul consecințelor juridice, se cuvine de menționat că eroarea invincibilă înlătură caracterul penal al faptei, iar eroarea vincibilă nu înlătură caracterul penal al faptei, în afară de cazul când faptele sunt incriminate numai dacă se săvârșesc cu intenție.

După felul cum subiectul are o reprezentare eronată asupra unei norme care există și este susceptibilă de aplicare sau are o reprezentare eronată asupra unei norme inexistente, care nu se poate aplica, se face distincție între:

- *eroarea directă* asupra normei juridice (eroare de drept, eroare proprie);
- *eroarea inversă* asupra normei juridice (eroare inversă de drept, eroare improprie, faptă putativă) [120, p.285].

Din reglementarea legală se observă că eroarea poate fi:

- o stare, o situație, o împrejurare de fapt de care depinde caracterul penal al faptei, caz în care fapta nu are caracter penal;
- o circumstanță agravantă a infracțiunii, situație în care este înlăturată această circumstanță, fapta rămânând infracțiune în varianta tip.

2.4. Elemente de drept penal comparat cu privire la eroarea în dreptul penal

În decursul timpului, legislațiile penale străine au reglementat, în mod fragmentar, eroarea de fapt printre cauzele care apărau de răspunderea penală.

Chiar dacă nu s-a regăsit în dispozițiuni specifice exprese, se admitea, însă, că era apărută de pedeapsă pentru lipsă de vinovăție, persoana care săvârșea o faptă din ignoranță sau dintr-o greșită cunoaștere a realității.

Nici eroarea de drept nu a fost considerată o cauză care apără de răspundere penală, în schimb era asimilată de vechile legislații ca o eroare de fapt, dacă fapta era comisă de femei, sclavi, țărani sau uneori de soldați.

În dreptul roman eroarea de fapt era considerată o scuză, așa cum afirma jurisconsultul Paul: „*Regula est juris quidem ignorantiam cuique necere, facti vero ignorantiam non necere*” [21] (Regula este că ignoranța legii poate face pe cineva vinovat, dar ignoranța faptului nu poate).

Dreptul barbar, dreptul canonic și dreptul Evului Mediu au considerat eroarea de fapt o scuză, cu condiția să nu provină dintr-o vădită neglijență.

Cu privire la eroarea de drept, care din pricină că era considerată o cauză ce apără de răspunderea penală, atât dreptul roman, cât și dreptul canonic și dreptul Evului Mediu au cunoscut numeroase excepții. Exemplu: în dreptul roman, așa cum am arătat mai sus, copiii, femeile, țărani, sclavii și uneori soldații puteau invoca eroarea de drept, din cauză că nu aveau posibilitatea cunoașterii legilor; în dreptul canonic se accepta eroarea de drept, pentru că e atenuantă și chiar putea apăra de pedeapsă, dacă nu era „*crassa et supina*”; dreptul Evului Mediu admitea eroarea asupra normelor locale, dar nu cu privire la principiile de drept natural ori principiile din dreptul roman [148, p.682, 683].

Așadar, în știința și practica dreptului un domeniu central îl reprezintă materia răspunderii juridice. De-a lungul timpului, în cadrul diferitor ramuri de drept s-au adoptat norme juridice și s-au relevat principii și reguli specifice în materia răspunderii subiecților de drept pentru actele și faptele lor. Principiul răspunderii și pedepsei penale numai pentru fapte săvârșite cu vinovăție (incriminarea subiectivă) presupune aprecierea tuturor reprezentărilor făptuitorului asupra caracterului faptei săvârșite, atât ale celor veridice (reale), cât și ale celor eronate.

Eroarea a fost astfel definită în doctrină ca „o falsă cunoaștere a realității naturale sau normative” [99, p.376] ori ca „o discordanță între cunoaștere și obiectul acesteia” [146, p.470].

Conceptul de eroare sau ignoranță este cunoscut încă din vechiul *drept roman*, iar în *Digeste* se regăsește distincția între eroarea de drept și eroarea de fapt [148, p.681]. În timp ce

eroarea de fapt apăra de pedeapsă, eroare de drept nu avea acest efect, în baza principiului „*ignorantia juris non excusat*”.

Tradițional, aceasta reiese din sintagma: necunoașterea legii nu liberează persoana de răspundere. De la acest principiu erau, însă, admise unele excepții: pentru copii, femei, țărani (*rustici*), sclavi și pentru soldați (*milites*). Aceștia puteau invoca eroarea de drept în cazul infracțiunilor care nu erau, prin natura lor, ci în virtutea legii (*quasi more civitatis*), josnice, imorale (*natura turpia*), deoarece se considera că aceste categorii de persoane nu aveau posibilitatea de a cunoaște legile și de a fi la curent cu procesul legislativ (*forensium rerum ignorantia*) [45, p.373; 66, p.341]. Eroarea de drept nu apăra de pedeapsă atunci când privea legea penală, însă apăra de pedeapsă atunci când privea legi extrapenale (de fapt) [45, p.374; 148, p.687].

În *dreptul canonic* se credea că eroarea de drept penal constituia o circumstanță atenuantă, dacă nu era „*crassa et supina*”, iar în legile din *Evul Mediu* eroarea de drept nu apăra de pedeapsă în cazul infracțiunilor de drept natural, dar avea ca efect nepedepsirea în cazul infracțiunilor prevăzute de legile locale.

În vechile *legi române* nu se regăsesc dispoziții referitoare la ignoranța sau eroarea de drept. Principiul „*nemo censetur ignorare legem*” se regăsește, într-o anumită formă, în Pravila lui Andronache Donici, care prevedea în Capitolul I, art.3, că „*trebuieța cere ca tot omul să învețe pravilele, fiindcă nimenea nu se poate ajuta pentru neștiința lor*” [148, p.681].

Legislațiile penale moderne au inclus eroarea de fapt printre cauzele care apărau de răspundere penală. Unele coduri penale reglementează efectele erorii prin dispoziții speciale, iar altele, deși nu se ocupă explicit de eroare, consideră că ea se desprinde din normele ce reglementează latura subiectivă a infracțiunii (intenția și culpa).

Codul penal italian, în art.47, precizează că „eroarea asupra faptei care constituie infracțiune exclude pedepsirea autorului”. Totuși, dacă eroarea e determinată de culpă [38, p.501], pedepsirea nu este exclusă, dacă fapta e prevăzută ca infracțiune din culpă. Eroarea asupra faptei care constituie o anumită infracțiune nu exclude pedepsirea pentru o infracțiune diferită.

Codul penal francez nu include eroarea de fapt printre cauzele de nerresponsabilitate (neimputabilitate).

Literatura juridică, însă, a considerat că eroarea de fapt, în anumite condiții, poate exclude responsabilitatea penală, dacă poartă asupra uneia dintre elementele de bază ale infracțiunii [142, p.257-260].

De asemenea, jurisprudența franceză manifestă tendința de a achita prin eroare de fapt,

atunci când aceasta a fost imprevizibilă și inevitabilă, socotind-o un veritabil caz de forță majoră [106, p.182-183].

Legislațiile penale moderne *nu au inclus eroarea de drept printre cauzele care apără de răspundere penală*. Teza dominantă regăsită în legislații, doctrină și jurisprudență este aceea că *necunoașterea sau cunoașterea greșită a legii „nu constituie o cauză de neculpabilitate”* („*nemo censetur ignorare legem*”).

Acest principiu se aplică unanim, chiar dacă unele legislații nu-l consacră expres prin dispoziții speciale [126, p.257-260].

Nici legislația română mai veche nu conținea dispoziții speciale, care să reglementeze eroarea printre cauzele care apără de răspundere penală.

Codul penal român de la 1864 nu conținea dispoziții speciale exprese cu privire la eroarea de fapt și eroarea de drept, dar doctrina și jurisprudența au admis că eroarea de fapt, esențială, excludea dolul întotdeauna, iar culpa - numai atunci când legea nu pedepsea simpla culpă [126, p.464].

Codul penal Carol al II-lea a reglementat expres atât eroarea de fapt, cât și eroarea de drept. În art.35 se arată că nimeni nu se poate apăra de răspundere, invocând necunoașterea sau cunoașterea greșită a legii penale. Prin acest text s-a consacrat o prezumție legală absolută (*juris et de iure*), potrivit căreia fiecare persoană trebuie să cunoască o lege publicată. Comparând dispozițiile din legea penală anterioară cu cele din actuala reglementare, vom constata că, în esență, acestea sunt asemănătoare.

În privința efectelor, așa cum vom sublinia în cele ce urmează, cele două reglementări diferă esențial. Vechea reglementare considera eroarea de fapt o cauză care înlătură răspunderea penală, dar aprecia fapta ca infracțiune, iar reglementarea actuală respectă principiul conform căruia fără vinovăție nu există infracțiune.

Eroarea de fapt prezintă un interes incontestabil în dreptul penal, deoarece existența vinovăției în săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală presupune reprezentarea de către făptuitor a întregii calități în care a acționat. Această reprezentare corectă a realității permite făptuitorului să prevadă ori să aibă posibilitatea de a prevedea rezultatul acțiunii sau inacțiunii sale. Deși dispune de toate facultățile psihice care îi permit să înțeleagă și să-și autodirijeze actele de conduită, capacitatea psihică a făptuitorului poate deveni inefficientă sub influența erorii, ducând, astfel, la lipsa vinovăției.

Caracterul penal al faptei este marcat de existența în fapta săvârșită a tuturor trăsăturilor prin care legea caracterizează o anumită faptă ca infracțiune (prevederea faptei în legea penală, pericolul social și vinovăția) [1, p.134].

Eroarea de fapt, ultima, dar nu cea mai puțin importantă dintre cauzele de neimputabilitate (cauzele care înlătură caracterul penal al faptei), este reglementată în art.30 din noul Cod penal Român.

Definiția erorii de fapt în dreptul penal a fost dată de diferiți autori care apreciază nuanțat conținutul noțiunii.

Autorul Antoniu Gh. [7, p.106] consideră că eroarea de fapt se referă la necunoașterea sau cunoașterea greșită a unei stări, situații sau împrejurări, eroarea fiind reprezentarea greșită, necorespunzătoare adevărului, datorită cunoașterii incomplete sau greșite a realității.

Distinsul autor Tanoviceanu I. [147, p.665] definește sintetic eroarea de fapt și de drept: „*Greșeala sau comiterea fără voință a infracțiunii este totdeauna rezultatul ignoranței, fie de fapt, fie de drept*”. Eroarea, susține același autor, nu trebuie confundată cu ignoranța: prima este cunoștința greșită relativ la o faptă, pe când ignoranța este lipsa cunoștinței, însă în dreptul penal ele se confundă, deoarece eroarea provine din ignoranță.

Autorul Bulai C. [37, p.265] definește eroarea în dreptul penal ca fiind reprezentarea greșită de către cel care săvârșește o faptă penală, a realității din momentul săvârșirii faptei, reprezentare determinată de necunoașterea sau de cunoașterea greșită a unor date ale realității.

În opinia autorului Boroș Al. [28, p.149], acceptată de majoritatea autorilor, la care subscriem, noțiunea erorii de fapt constă în necunoașterea sau cunoașterea greșită de către făptuitor a existenței *unei stări, situații sau împrejurări* de care depinde caracterul penal al faptei, ori o circumstanță agravantă. Considerăm aceasta din urmă opinie una echilibrată, avându-și fundamentul în definiția legală.

Examinând comparativ reglementarea erorii de fapt, vom constata că în art.30 alin.(1) CPRo se prevede că „nu constituie infracțiune fapta prevăzută de legea penală săvârșită de persoana care, în momentul comiterii acesteia, nu cunoștea existența unei stări, situații ori împrejurări de care depinde caracterul penal al faptei”.

Din definiția legală a erorii de fapt reiese că făptuitorul, deși avea capacitatea psihică, în momentul săvârșirii faptei, își reprezintă greșit realitatea, deoarece nu cunoaște anumite stări, situații sau împrejurări existente în momentul respectiv, ori le cunoaște greșit sau deformat, astfel încât în ambele situații există o diferență între realitatea obiectivă și imaginea pe care și-o face acea persoană despre acea realitate [28, p.149].

Contradicția dintre realitatea obiectivă și reprezentarea subiectivă îl pune pe făptuitor în imposibilitatea de a-și da seama de caracterul faptei săvârșite. Acesta poate fi socialmente periculos. Făptuitorul își dirijează voința în mod conștient, astfel încât atunci când, din punct de vedere obiectiv, el săvârșește o faptă prevăzută de legea penală, sub aspect subiectiv situația este

diferită, întrucât făptuitorul crede că realizează o faptă licită.

Așadar, eroarea poate avea ca sursă fie *o completă necunoaștere* a unei stări, situații sau împrejurări ale realității în care a avut loc săvârșirea faptei (*ignoranță absolută sau totală*), fie *o cunoaștere greșită, inexactă* a unor astfel de date ale realității (*ignoranța relativă sau parțială*) [34, p.265].

În doctrină au fost prezentate și alte exemple ale erorii de fapt și anume: atunci când făptuitorul nu știe că o bancnotă pe care o pune în circulație este falsă; când un înscris de care se folosește pentru obținerea unui drept al său este fals; când o persoană nu este suficient de atentă sau este foarte grăbită și din greșeală ridică dintr-un loc public – un vestiar – un lucru aparținând altei persoane etc.

Din exemplele prezentate rezultă că pentru a opera impunitatea, trebuie să existe într-adevăr eroare, și nu nesiguranță.

Referitor la capacitatea psihică a unei persoane de a-și da seama de actele sale și de a fi stăpân pe ele, precizăm că aceasta poate fi infirmată, anulată în prezența unor condiții sau situații care conduc la o acțiune ineficientă a acestei capacități. Această capacitate psihică este considerată că se manifestă eficient, atunci când făptuitorul are în mintea sa, în timpul săvârșirii faptei, reprezentarea întregii realități în contextul căruia el săvârșește fapta. Dacă atunci făptuitorul nu a cunoscut ori a cunoscut greșit realitatea, înseamnă că în acel moment capacitatea psihică a făptuitorului nu a putut acționa eficient, adică nu a fost în stare să-l facă pe făptuitor să-și dea seama de gravitatea urmărilor acesteia ori nu și-a putut exprima conștient credința.

Pentru ilustrarea capacității psihice a unei persoane, considerăm interesant exemplul prezentat într-o speță din practica judiciară a Curții de Apel București de autorul Lupașcu D. [97, p.34-35]. În speță, făptuitorul a recunoscut că după plecarea de la barul în care era împreună cu fratele lui, văzând că bicicleta fratelui său – vehicul cu care venise până acolo și pe care îl lăsase afară – a dispărut, și-a însușit o bicicletă asemănătoare cu care s-a deplasat până acasă. Deși fratele acestuia și-a găsit ulterior bicicleta răsturnată în șanț, făptuitorul nu a făcut nici un demers pentru a restitui obiectul însușit pe nedrept, ba mai mult, i-a adus unele modificări pentru a nu mai putea fi recunoscut. În aceste condiții, rezulta cu certitudine că făptuitorul nu s-a aflat în eroare atunci când a luat o bicicletă dintr-un loc public, având intenția clară de a și-o însuși pe nedrept.

Potrivit art.30 alin.(3) CPRo, „*nu constituie circumstanță agravantă sau element circumstanțial agravant starea, situația ori împrejurarea pe care infractorul nu a cunoscut-o în momentul săvârșirii infracțiunii*”.

În această situație, făptuitorul se află în eroare cu privire la anumite împrejurări

nerelevante în ce privește caracterul penal al faptei, dar care influențează încadrarea juridică a acesteia în sensul înlăturării unei anumite circumstanțe agravante, făptuitorul urmând să răspundă pentru forma simplă a infracțiunii [28, p.149]. Acest aspect al erorii este cunoscut sub numele de *eroare de fapt secundară*.

Conform prevederilor alin.(2) art.30 CPRo, „dispozițiile alin.(1) se aplică și faptelor săvârșite din culpă, pe care legea penală le pedepsește, numai dacă necunoașterea stării, situației ori împrejurării respective nu este ea însăși rezultatul culpei”.

Faptele la care se referă prevederile invocate în ultimul alineat, datorându-se unor împrejurări necunoscute în care a acționat, făptuitorul nu putea conștientiza eroarea în care s-a aflat, neavând posibilitatea evitării lor.

Astfel, legea penală românească exclude expres invocarea erorii de drept penal, prin eliminarea textului, ceea ce duce la concluzia că este posibilă invocarea erorii de drept penal cu valoare de cauză care exclude vinovăția [28, p.150; 62, p.361].

La familia de drept romano-germanică se referă sistemele juridice ce au apărut în Europa continentală, inspirate din tradițiile juridice romane, canonice și locale. Ea s-a format în baza dreptului roman studiat la universitățile din Italia, Franța și Germania, care în sec.XII-XVI, pornind de la Culegerea de legi a lui Justinian, au întemeiat o știință juridică, adaptată ulterior în mai multe țări din Europa. Inițial în aceste state dreptul roman avea un caracter doctrinar, adică dreptul nu se aplică nemijlocit, dar se studiau principiile, noțiunile și tehnica juridică din cadrul ei. Acest lucru a dus treptat la evidențierea trăsăturilor comune ale sistemelor juridice din aceste țări. Pe aceeași cale a evoluat și dreptul canonic. Codificările naționale au atribuit dreptului claritate, au facilitat aplicarea lui, constituind astfel o consecință logică a concepției formate în Europa continentală despre drept. Ele au încheiat formarea familiei de drept romano-germanice ca fenomen integral [33, p.8-9].

Pentru familia romano-germanică sunt caracteristice următoarele:

- a) este un drept scris;
- b) sistemul ierarhic unic al izvoarelor dreptului;
- c) divizarea dreptului în public și privat, precum și divizarea lui pe ramuri;
- d) codificarea normelor de drept;
- e) adoptarea și funcționarea Constituției ca lege fundamentală a statului și a codurilor penale, civile, de procedură penală etc.

Izvoare de drept romano-germanic sunt legile ce reglementează diverse sfere ale relațiilor sociale, numărul lor crescând cu fiecare zi, precum și actele normative subordonate legii: regulamente, decrete, hotărâri etc.

Cutuma, ca izvor de drept, și-a pierdut în prezent caracterul de sursă independentă de drept, cu rare excepții.

În sistemul romano-germanic un loc deosebit îl ocupă doctrina ce a elaborat principiile generale ale structurii acestei familii. Doctrina joacă un rol important atât în procesul de elaborare a legilor, cât și în activitatea de aplicare a lor (interpretarea juridică).

Pentru această familie un rol important îl au și convențiile internaționale, care în țările - părți au o putere juridică mai mare decât legile interne [33, p.9].

Așadar, pentru familia romano-germanică *este caracteristică schema unică a sistemului ierarhic al izvoarelor de drept.*

În toate țările familiei romano-germanice dreptul este divizat în *public* și *privat*. Această clasificare poartă, de obicei, un caracter general, iar în ultimul timp și-a pierdut semnificația de odinioară. În general, se poate spune că *la dreptul public* se referă acele ramuri și instituții, care determină orânduirea de stat, reglementează activitatea organelor statale și relațiile individului cu statul, iar *la cel privat* - ramurile și instituțiile ce normează relațiile reciproce dintre indivizi.

Fiecare dintre aceste două tipuri de drept, în diferite țări, cuprinde aproximativ aceleași sfere de acțiune, însă, de exemplu, în Germania hotarul dintre dreptul privat și dreptul public este mai permeabil decât în Franța, ceea ce înseamnă că și organizarea și competența organelor justiției diferă de cele ale Franței.

Dreptul francez, pe de o parte, și dreptul german, pe de altă parte, au servit drept modele în a căror bază în interiorul familiei romano-germanice au apărut două grupuri juridice: romanic, din care fac parte Belgia, Luxemburg, Olanda, Italia, Portugalia, Spania, și cel germanic, care include Germania, Austria, Elveția etc.

În această ordine de idei, considerăm util a menționa câteva elemente de drept comparat, pentru a percepe modul în care doctrina și jurisprudența străină tratează acest subiect controversat. Vom începe cu legislația, doctrina și jurisprudența unor state în ceea ce privește reglementarea erorii.

Totodată, am dori să reamintim că au existat și coduri, pe lângă cel al Republicii Moldova, care nu conțin dispoziții referitoare la eroarea de drept, așa cum nu conțin nici dispoziții referitoare la eroarea de fapt, de exemplu, *Codul penal al Federației Ruse din 1997*. Aceasta rămâne a fi o preocupare teoretică și jurisprudențială, neatrăgând atenția legiuitorilor.

Legile penale moderne conțin, de regulă, dispoziții referitoare la eroarea de drept, cu toate că codurile penale sunt de dată recentă, cu excepția unor legi penale, și anume : *Codul penal bulgar din 1968* și *Codul penal maghiar din 1999*, spre deosebire de *Codurile penale ale Germaniei, Elveției, Poloniei*, care fixează cadrul legal al ambelor tipuri de eroare.

În *doctrina penală română*, cu referire la Codul penal din 1969, s-a constatat că legea penală incriminează fapte care, de regulă, prin pericolozitatea lor socială, trezesc conștiința oricărei persoane asupra caracterului lor negativ, antisocial și, prin aceasta, indirect, asupra caracterului lor ilegal. O altă justificare este aceea că legile se publică, se aduc la cunoștința cetățenilor, cunoașterea acestora constituind o obligație a cetățenilor și a tuturor persoanelor care se află pe teritoriul statului român. Astfel, regula generală poate reflecta formula precum că „Necunoașterea sau cunoașterea greșită a legii nu înlătură caracterul penal al faptei”. Această regulă rigidă, care exclude categoric caracterul exonerator al erorii de drept, a fost instaurată în primele coduri penale, epocă în care erau considerate criminale doar „adevăratele infracțiuni” sau „infracțiunile naturale”, precum omorul, furtul sau violul. Din aceste considerente, multe coduri penale nici nu-i rezervă spațiu acestei chestiuni, care este într-atât de evidentă, deoarece se înțelege de la sine că nimeni nu-i îndreptățit să ignore legea.

Actualul Cod penal român are o cu totul altă abordare în ce privește eroarea și impactul ei asupra răspunderii penale.

Codul penal italian din 1930 nu recunoaște efectele erorii de drept penal, prevăzând în art.5 că „nimeni nu poate invoca în favoarea sa ignoranța legii penale”. Relevanța erorii de drept penal invincibile a fost stabilită pe calea controlului de constituționalitate, prin Hotărârea nr. 364 din 1988 a Curții Constituționale, unde acest articol din Codul penal italian, fiind declarat neconstituțional în măsura în care nu exclude de sub incidența sa ignoranța invincibilă a legii penale. În acest sens, CC italiană a reținut că nu există rațiune pentru a pedepsi o persoană căreia, pentru săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală, nu i se poate reproșa neglijența. Persoana aflată într-o eroare de drept penal inevitabilă nu poate fi pedepsită, întrucât s-ar încălca principiul răspunderii penale subiective.

De asemenea, spre deosebire de cele mai multe dintre legile penale, Codul penal italian reglementează eroarea inversă de drept și eroarea inversă asupra circumstanțelor care exclud pedeapsa, prevăzând în art.49 alin.(1) că „nu se pedepsește acela care comite o faptă ce nu constituie infracțiune, presupunând în mod eronat că aceasta constituie infracțiune” (eroare inversă de drept și de fapt), iar în art.59 alin.(1) - că circumstanțele care exclud pedeapsa sunt valorificate în favoarea făptuitorului, chiar dacă nu îi sunt cunoscute sau, din eroare, sunt considerate de acesta inexistente (eroare inversă asupra circumstanțelor care exclud pedeapsa). Acestea au fost corectate printr-o decizie a CC din 24 martie 1988, prin care s-a statuat că ignorarea legii penale, adică eroarea de drept, dacă este inevitabilă, exclude responsabilitatea. Esența este că eroarea inevitabilă exclude vinovăția. Limitele erorii de drept scuzabile, conturate de CC, precum și sensul său precis, se configurează numai în prezența unei obscurități obiective

și de nedepășit a normei sau a complexității normei din care derivă preceptul sancționat penal [16, p.71]. Eroarea scuzabilă este ceea ce ține de infracțiunile „de pură creație legislativă”.

Capacitatea erorii de drept de a exclude vinovăția, însă într-o formulare legală expresă, poate fi regăsită într-un șir de coduri penale de o dată mai recentă.

Astfel, *art.122-3 CP Francez*, intrat în vigoare la 1 martie 1994, prevede că „nu este penalmente responsabilă persoana care justifică că a crezut, printr-o eroare de drept, că ea nu era în măsură să evite, să poată legitim să săvârșească actul”. În viziunea doctrinei franceze, eroarea de drept se baza pe teoria contractului social, constituind o obligație corelativă a principiului legalității, dar și a principiului egalității, întrucât s-ar pune pe același plan persoana care încalcă în mod conștient norma de incriminare cu cea care o încalcă aflându-se într-o eroare care nu este rezultatul culpei. Legiuitorul îi asigură pe cetățeni că nu vor putea fi pedepsiți, fără a-i informa în prealabil, printr-un text de lege public, cu privire la ceea ce legea interzice sau ordonă. În schimb, legiuitorul le impune obligația de a se informa cu privire la ceea ce este interzis sau ordonat prin lege înainte de a acționa, astfel încât săvârșirea oricărei infracțiuni demonstrează prin ea însăși neglijența în îndeplinirea acestei obligații. În general, Curtea de Casare a Franței a admis eroarea când făptuitorul „nu era în stare să evite eroarea fie informându-se el însuși, fie informându-se de la terți.” În unele cazuri, jurisprudența franceză a acceptat avizul unei autorități administrative prin care persoana a fost indusă în eroare, în rezultat excluzând răspunderea penală [142, p.363]. Spre deosebire de Codul penal italian, ca și de codurile penale care admit efectele erorii de drept penal, reglementând, de regulă, distinct această formă a erorii asupra normei juridice, Codul penal francez conține o reglementare unică a erorii de drept. Eroarea de drept, fie că poartă asupra normei penale, fie asupra normei extrapenale, produce efecte în aceleași condiții, înlăturând vinovăția atunci când este inevitabilă.

Eroarea de drept penal este reglementată în *Codul penal spaniol* din 1995, care, în art.14 alin.(3), prevede că „eroarea invincibilă asupra ilicității faptei care constituie infracțiune exclude responsabilitatea penală. Dacă eroarea era vincibilă, se aplica o pedeapsă inferioară cu unu sau două grade”.

Codul penal estonian, intrat în vigoare la 1 septembrie 2002, prevede, în §17 alin.(3), că ignoranța legii nu înlătură intenția sau culpa. Eroarea asupra caracterului ilegal al faptei este reglementată în §39 care, în alin.(1), prevede că, în cazul erorii invincibile asupra caracterului ilegal al faptei, persoana este considerată că a acționat fără vinovăție. Potrivit alin.(2) al aceluiași articol, în cazul erorii vincibile asupra caracterului ilegal al faptei, instanța poate aplica prevederile referitoare la reducerea pedepsei. În capitolul referitor la infracțiune, Codul penal estonian reglementează, în secțiuni distincte, elementele necesare ale infracțiunii, cauzele care

înlătură caracterul ilegal al faptei și vinovăția. În secțiunea referitoare la elementele necesare ale infracțiunii sunt reglementate, între altele, intenția și culpa, în această secțiune fiind cuprinsă dispoziția privind ignoranța legii. În secțiunea referitoare la vinovăție, §32 alin.(1), se prevede că o persoană poate fi pedepsită pentru o faptă ilegală numai dacă este vinovată pentru săvârșirea faptei, iar o persoană este vinovată pentru săvârșirea faptei, dacă are capacitate penală și nu există o cauză care înlătură vinovăția. O astfel de cauză este cea prevăzută în §39 referitor la eroarea asupra caracterului ilegal al faptei. Din prevederile legale menționate rezultă că ignoranța legii nu înlătură intenția sau culpa, ca elemente ale infracțiunii, dar eroarea asupra caracterului ilegal al faptei înlătură vinovăția care, în viziunea Codului penal estonian, este un concept autonom, distinct de intenție și culpă, și care nu include în conținutul său intenția și culpa.

În *Codul penal german* din 1871, modificat substanțial în 1975 și ulterior, eroarea de drept penal, denumită eroare asupra interdicției, este reglementată în §17, care face distincție între eroarea de drept penal inevitabilă - cauză care exclude vinovăția - și eroarea de drept penal evitabilă - circumstanță atenuantă facultativă. Acesta prevede: „Persoana care a săvârșit infracțiunea acționează nevinovat, dacă nu înțelege că acționează ilegal și nu a putut evita această eroare. Dacă persoana a putut evita această eroare, atunci pedeapsa poate fi atenuată”. În concepția doctrinei germane, cunoașterea ilegalității nu privește o ilegalitate abstractă, ci ilegalitatea specifică fiecărei fapte. În consecință, conștiința ilegalității este divizibilă, astfel încât atunci când subiectul realizează, prin conduita sa, elementele constitutive ale mai multor fapte interzise de legea penală, acesta trebuie să cunoască și caracterul ilegal al fiecăreia dintre faptele săvârșite.

O reglementare similară a erorii de drept, denumită eroare asupra ilicitității, se regăsește în *Codul penal portughez* din 1999. Făcând aceeași distincție între eroarea de drept penal invincibilă și cea vincibilă, art.17 Cod penal portughez prevede că „acționează fără vinovăție persoana care acționează fără conștiința ilicitității faptei, dacă eroarea nu poate fi evitată” (alin.(1)), iar „dacă eroarea poate fi evitată, făptuitorul este sancționat cu pedeapsa aplicabilă pentru infracțiunea intenționată respectivă, care poate fi redusă” (alin.(2)). Iar în art.30 *Cod penal polonez* se pune la baza relevanței erorii de drept buna credință a persoanei.

Codul penal elvețian din 1937, în art.20, prevede eroarea de drept și faptul că pedeapsa poate fi atenuată de către judecător cu privire la persoana care a comis o crimă sau un delict, atunci când aceasta avea motive suficiente pentru a crede că avea dreptul să acționeze. Judecătorul poate, potrivit aceluiași articol, să scutească de pedeapsă persoana aflată în eroare de drept. Prevederile art.20 se aplică în cazul erorii asupra caracterului ilegal al faptei.

În *Codul penal al Austriei* din 1974, eroarea de drept este reglementată în secțiunea 9,

potrivit căreia persoana care nu își dă seama de caracterul contrar dreptului al faptei sale, ca urmare a unei erori de drept, acționează fără vinovăție, dacă eroarea nu îi este imputabilă (alin.(1)). Dacă eroarea de drept este imputabilă, se aplică pedeapsa prevăzută pentru infracțiunea săvârșită cu intenție, atunci când făptuitorul a acționat cu intenție și pedeapsa prevăzută pentru infracțiunea săvârșită din imprudență, atunci când făptuitorul a acționat din imprudență (alin.(3)).

Codul penal austriac stabilește și criteriile de evaluare a caracterului imputabil al erorii de drept. Astfel, în secțiunea 9, alin.(2), se prevede că eroarea de drept este imputabilă făptuitorului, atunci când caracterul contrar dreptului al faptei era ușor de cunoscut de către acesta, ca și de către orice altă persoană, sau atunci când făptuitorul nu s-a informat cu privire la conținutul dispozițiilor legale, deși era obligat la aceasta datorită profesiei sale, ocupației sau oricărei alte împrejurări. Eroarea de drept este reglementată și în legea austriacă privind infracțiunile fiscale. Potrivit secțiunii 9 din această lege, eroarea de drept, ca și eroarea de fapt, exclude intenția. Eroarea invincibilă exclude și imprudența, în timp ce eroarea evitabilă nu înlătură răspunderea pentru fapta săvârșită din imprudență [58, p.23].

Codul penal al Suediei, intrat în vigoare la 1 ianuarie 1965, în secțiunea 9 din capitolul 24, prevede cauzele generale de exonerare de răspundere penală: „Fapta comisă de o persoană care acționează aflându-se în eroare privind caracterul permis al faptei nu se pedepsește, dacă eroarea a fost cauzată de o greșală în publicarea oficială a dispoziției penale sau dacă, pentru alte motive, eroarea era, în mod vădit, scuzabilă”.

Eroarea de fapt, după savantul japonez Morishita T., este o divergență dintre ceea ce autorul a vrut să facă și rezultatul real produs. Regula generală este că eroarea asupra unui element esențial al infracțiunii (componentei de infracțiune) exclude intenția, astfel încât fapta comisă nu poate fi reținută decât ca o infracțiune imprudentă – dacă se poate reproșa persoanei. Uneori nici o calificare nu poate fi reținută [128, p.300].

Codul penal italian, spre deosebire de cele mai multe dintre legile penale, reglementează expres eroarea de fapt, prevăzând în art.47, alin.(3), că „eroarea asupra unei legi diferite de legea penală exclude pedepsibilitatea, dacă a provocat o eroare asupra faptei care constituie infracțiune”.

Codul penal german, în alin.(1), art.16, prevede că „acționează neintenționat cel care la comiterea faptei nu cunoaște circumstanța, care este atribuită de legiuitor la componenta respectivă de infracțiune. Pedepsirea faptei imprudente rămâne fără schimbări”. După cum rezultă din norma dată, eroarea de fapt în dreptul penal german întotdeauna influențează existența intenției, astfel că infracțiunea intenționată, comisă cu reprezentarea eronată a

făptuitorului cu privire la o oarecare circumstanță a componenței respective de infracțiune, nu poate fi imputată persoanei. Persoana este pasibilă (desigur, aceasta nu este o regulă generală) de tentativa de infracțiune intenționată și/sau pentru infracțiunea din imprudență (dacă astfel de variante sunt pasibile în funcție de infracțiunile concrete, precum și în funcție de tipul erorii). Alin.(2), art.16 CP german reglementează calificarea faptelor în cazul în care făptuitorul este în eroare cu privire la semnele atenuante ale faptei. Conform acestuia, „poate fi pedepsit pentru fapta intenționată numai conform legii mai blânde, cel care, săvârșind fapta, percepe eronat circumstanțele care ar putea constitui componența de infracțiune prevăzută de o lege mai blândă”. Astfel, presupunerea eronată cu privire la elementele privilegiate nu exclude intenția față de componența de bază realizată simultan. Din aceste considerente, alin.(2), art.16 CP german stabilește clar că sancționarea rămâne valabilă conform componenței mai atenuate.

La fel, putem menționa *Codului penal elvețian*, al cărui art.19 prevede că „Dacă persoana acționează sub influența unei reprezentări greșite cu privire la circumstanțele cauzei, atunci judecătorul condamnă persoana pentru comiterea faptei, tratând circumstanțele cauzei așa cum persoana și le-a închipuit”. De aici rezultă că persoana nu poate fi condamnată pentru infracțiunea intenționată consumată care i se impută, deoarece a avut loc o eroare, ea nefiind conștientă de o circumstanță a cauzei. Punctul comun cu Codul penal german se resimte și mai mult în alin.(2), art.19 Cod penal elvețian, conform căruia, „dacă persoana a putut evita eroarea, luând toate măsurile de precauție, atunci ea se pedepsește pentru infracțiune comisă din imprudență, dacă una ca aceasta este sancționată”. Toate acestea confirmă regula generală de calificare enunțată anterior și influența erorii de fapt asupra răspunderii penale.

Codul penal polonez reglementează, în art.16, eroarea asupra elementelor constitutive ale infracțiunii, prevăzând că eroarea asupra elementelor de fapt sau de drept ale conținutului incriminării exclude intenția (alin.(1) teza I), aceste prevederi fiind aplicabile în cazul erorii de fapt. La fel, intră sub incidența art.28 §1, care reglementează eroarea asupra elementelor incriminării și înlătură intenția. Art.29 din același cod stabilește efectele erorii asupra cauzelor care exclud ilegalitatea faptei sau vinovăția (autorul are convingerea că acționează în prezența unei cauze care exclude ilegalitatea faptei sau vinovăția). În aceste ipoteze existența infracțiunii este exclusă, dacă eroarea este invincibilă, iar dacă eroarea este vincibilă, instanța poate reduce pedeapsa.

În urma modificărilor intrate în vigoare la 1 ianuarie 2004, *Codul penal al Finlandei* din 1889 reglementează eroarea asupra caracterului ilegal al faptei în secțiunea 2 din capitolul 4 referitor la cauzele care exonerează de răspundere penală. Potrivit acestei secțiuni, făptuitorul care se află în eroare asupra caracterului legal al faptei este exonerat de răspundere penală, dacă

eroarea urmează să fie considerată, în mod vădit, scuzabilă datorită publicării cu lipsuri sau cu erori a legii, neclarității deosebite a conținutului legii, informațiilor eronate furnizate de o autoritate sau altui motiv asemănător cu acestea. Dacă eroarea nu este scuzabilă, pedeapsa poate fi redusă, potrivit secțiunii 7 a capitolului 4 și secțiunii 8, alin.(1), pct. 4 a capitolului 6, care permit reducerea pedepsei atunci când făptuitorul nu este complet exonerat de răspundere penală pentru săvârșirea faptei în una dintre situațiile care, în anumite condiții, constituie cauze ce exonerează de răspundere penală. Se prevede că, dacă în momentul comiterii faptei, făptuitorul nu este conștient de existența tuturor elementelor prevăzute în norma de incriminare sau dacă se află în eroare asupra unui astfel de element, fapta nu este săvârșită cu intenție. În acest caz, răspunderea penală pentru infracțiunea săvârșită din culpă nu este exclusă.

Cu toate acestea, în *Belgia* jurisprudența exclude posibilitatea făptuitorului care a comis o faptă infracțională în eroare vincibilă de a beneficia de eroarea de fapt în cazul infracțiunii intenționate, doar o eroare invincibilă fiind admisă să excludă intenția. Această soluție limitează foarte mult aplicabilitatea erorii de fapt, deoarece persoanei i se impută infracțiunea intenționată, în timp ce ea nu a comis decât una din imprudență [125, p.301].

Erorii referitoare la eroarea de fapt îi sunt aplicabile prevederile art.14 alin.(1) *Cod penal spaniol*, care fac distincție între eroarea de fapt invincibilă, ce exclude răspunderea penală pentru fapta săvârșită cu intenție sau din culpă, și eroarea de fapt vincibilă, care exclude răspunderea penală numai pentru fapta săvârșită cu intenție, iar nu și pentru fapta săvârșită din culpă.

Codul penal peruan din 1991 reglementează, în art.14, eroarea de interdicție, eroarea asupra interdicției și eroarea de tip (eroarea asupra tipicității), care include eroarea asupra normei extrapenale. Art.14, alin.(2), prevede că eroarea invincibilă asupra ilicității faptei exclude răspunderea. Dacă eroarea este vincibilă, se atenuează pedeapsa. Potrivit alin. (1) al aceluiași articol, eroarea asupra unui element al faptei tipice sau asupra unei circumstanțe care agravează pedeapsa, dacă este invincibilă, exclude răspunderea ori agravarea. Dacă eroarea era vincibilă, fapta săvârșită din culpă se pedepsește, atunci când este incriminată. Dispoziții privind eroarea de drept, asemănătoare cu cele prevăzute în *Codul penal spaniol*, se regăsesc și în legi penale din afara Europei, cum sunt *Codul penal peruan* sau *Codul penal al Statelor Unite Mexicane*.

Codul penal al Statelor Unite Mexicane din 1931 prevede, în art.15, pct. VIII, că infracțiunea este exclusă când acțiunea sau omisiunea este realizată pe baza unei erori invincibile asupra unui element esențial, prevăzut în norma de incriminare ori pe baza unei erori invincibile asupra caracterului ilicit al conduitei (subiectul nu cunoaște existența legii sau întinderea acesteia ori crede că este justificată conduita sa). Eroarea vincibilă asupra unui element esențial, prevăzut în norma de incriminare, nu exclude răspunderea penală pentru fapta săvârșită din culpă, iar în

cazul erorii vincibile asupra caracterului ilicit al conduitei, pedeapsa prevăzută de lege pentru infracțiunea săvârșită se reduce până la o treime (art.66).

Mai categorice în excluderea răspunderii penale în cazul erorii de fapt, fără menționarea faptului că se suprimă doar intenția, este *Codul penal polonez*. Art.29 CP polonez prevede că „Nu comite infracțiune acela care săvârșește fapta interzisă, înșelându-se asupra unei circumstanțe, care exclude ilegalitatea conduitei sau vinovăția: dacă eroarea vinovatului nu este îndreptățită, judecata poate aplica o atenuare extraordinară a pedepsei”. Momentul necesar să fie remarcat în cazul acestui articol este că în orice caz de eroare, fie că aceasta se referă la un element esențial sau neesențial al infracțiunii, răspunderea și pedeapsa se atenuază. Aceasta se evidențiază pe fondul practicii generale stabilite, conform căreia, dacă eroarea are loc cu privire la un element facultativ al componenței de infracțiune, atunci răspunderea pentru infracțiunea intenționată se menține (de exemplu, în cazul erorii asupra personalității victimei, curțile rețin infracțiunea de omor al persoanei de fapt ucise), multe state neprevăzând unele atenuări în aceste cazuri.

Așadar, chestiunea erorii de fapt este tratată în *dreptul penal german* într-un mod expres, iar în altele implicit, în paralel și indispensabil legată de cea a vinovăției, model de abordare întâlnit și pe larg împărtășit, inclusiv de doctrina rusă și de cea din Republica Moldova.

Spre deosebire de țările familiei romano-germanice, unde izvorul principal al dreptului este legea, în țările familiei anglo-saxone ca izvor de bază al dreptului servește norma emisă de către judecători și exprimată în precedente judiciare. Indiferent de toate încercările de codificare (Bentham ș. a.), dreptul comun englez, completat și perfecționat cu legile „dreptului de echitate”, rămâne un drept de precedent, creat de judecătoria. Acest fapt nu exclude creșterea rolului dreptului statutar (legislativ).

În cadrul familiei anglo-americane se deosebesc dreptul englez și, legat de el prin originea sa, dreptul SUA. În grupul de drept englez intră, pe lângă Anglia, și Irlanda de Nord, Canada, Australia, Noua Zeelandă, fostele colonii britanice, membre ale Commonwealth-ului (în prezent 36 de state sunt membre ale Comunității). După cum se știe, Anglia a fost un mare imperiu colonial, astfel dreptul englez răspândindu-se în multe țări ale lumii. În consecință, aproape 1/3 din populația lumii trăiește conform normelor dreptului englez.

Dreptul SUA, inițial având drept sursă dreptul comun englez, în prezent este independent. Excepție fac: statul Luisiana, unde un rol considerabil îl joacă dreptul francez, și statele cele mai sudice, pe al căror teritoriu este răspândit dreptul Spaniei.

Dreptul comun este un sistem care poartă amprenta istoriei, iar această istorie, până în sec. al XVIII-lea, este una exclusiv a dreptului englez, care s-a dezvoltat pe trei căi: formarea

dreptului comun, completarea lui cu dreptul de echitate și interpretarea statutelor.

În Franța, Germania, Italia și în celelalte țări din familia romano-germanică justiția se face de către judecători cu diplomă de jurist, pe când în Anglia, până în sec. al XIX-lea, chiar și judecătorul din Tribunalul Suprem nu trebuia neapărat să aibă studii juridice superioare: ei însușeau profesia, colaborând cu avocații și studiind practica de procedură judiciară. Abia în timpurile noastre diploma a devenit importantă pentru a practica avocatura. Dar și în prezent, după părerea englezilor, principalul este ca dosarele să fie examinate de către oameni conștiințioși. După opinia unora, pentru a „judeca bine” este suficient să se respecte principiile de bază ale procedurii judiciare, care sunt parte a eticii generale.

Și structura dreptului din familia anglo-saxonă (divizarea în ramuri și instituții de drept), și limbajul juridic diferă de cele din familia romano-germanică. În cadrul dreptului englez lipsește divizarea dreptului în public și privat, care este înlocuită aici cu divizarea în drept comun și dreptul echității.

Ramurile dreptului englez nu sunt atât de clar pronunțate ca în sistemele de drept continentale, fapt condiționat de 2 factori: în primul rând, toate judecătoriile au o jurisdicție comună, adică pot examina diferite categorii de dosare: de drept public și privat; în al doilea rând, dreptul englez s-a dezvoltat treptat, pe calea practicii judiciare și a reformelor legislative în cazuri aparte, în Anglia nu există coduri de tip european.

În *Common Law* fundamentul teoretic al erorii de drept este că ea suprimă „*mens rea*”.

În SUA, de exemplu, unul dintre cazurile când poate fi invocată eroarea de drept este atunci când textele poartă un caracter prea vag, ceea ce contravine garanției constituționale cu privire la un proces echitabil (*due process*). Un alt caz interesant, admis în SUA, Anglia și Canada, este sfatul sau avizul dat de un funcționar public, care a indus în eroare persoana (*officially induced error*).

Codul penal model american prevede, în Secțiunea 2.04, subsecțiunea (3), condițiile în care eroarea de drept penal înlătură vinovăția. Eroarea de drept penal produce efecte dacă:

- a) actul normativ care incriminează fapta nu este cunoscut de autor și nu a fost publicat sau nu a fost accesibil, în mod rezonabil, anterior comiterii faptei ori;
- b) autorul a acționat încrezându-se, în mod rezonabil, într-o interpretare oficială a legii care, ulterior, a fost invalidată.

În sensul textului, interpretarea oficială a legii care a determinat eroarea poate fi cuprinsă într-un act normativ, într-o hotărâre judecătorească sau într-un act administrativ ori poate consta într-o interpretare oficială a funcționarului public sau a autorității competente, potrivit legii să interpreteze ori să pună în aplicare legea care incriminează fapta.

Finalizat în 1962, după 10 ani de pregătire și elaborare, *Codul penal model american* a influențat revizuirea legislației penale din Statele Unite ale Americii. După 1962, cele mai multe state americane au adoptat modificări substanțiale ale codurilor penale, bazate în mare măsură pe *Codul penal model* [150, p.33].

Codul penal model american, în Secțiunea 2.04., tratează la un loc *ignoranța* sau *eroarea*:

- Ignoranța sau eroarea, în calitate de chestiune de fapt sau de drept, este o apărare dacă:

(a) ignoranța sau eroarea neagă scopul, cunoașterea, încrederea, nechibzuința sau neglijența, necesare pentru a stabili elementul material al infracțiunii, sau

(b) legea prevede că starea psihică stabilită printr-o asemenea ignoranță sau eroare constituie o apărare”.

În continuare se prevede că, chiar dacă ignoranța sau eroarea constituie apărare pentru infracțiunea imputată, ea nu este o apărare pentru infracțiunea comisă conform presupunerilor sale. Dar și în acest caz răspunderea penală se atenuează prin reducerea gradului infracțiunii.

În viziunea doctrinei americane, „*ignorantia juris non excusat*” constituie o condiție esențială a ordinii de drept, a legalității, iar legalitatea nu poate fi separată de moralitate într-un sistem de drept penal rațional. Într-un astfel de sistem, cel puțin normele care incriminează infracțiunile grave (Major Crimes) întrunesc atât criteriul formal al legalității, cât și pe cel al valorilor morale stabile ale societății, iar legea penală care exprimă valori morale nu poate fi ignorată sau încălcată. Din această justificare a principiului „*nemo censetur ignorare legem*”, doctrina americană nu desprinde și concluzia că toate faptele pe care legea penală le incriminează ar fi imorale, ci, dimpotrivă, că există anumite categorii de infracțiuni minore (Petty Offenses), care sunt imorale numai pentru că făptuitorul știe că sunt interzise, iar în cazul acestor infracțiuni, cunoașterea caracterului interzis de legea penală al faptei este esențială pentru existența vinovăției. Recomandările Codului penal model cu privire la eroare au avut o influență majoră asupra reglementărilor adoptate mai recent în materie din codurile penale ale statelor americane.

Cu toate acestea, unele state s-au abătut de la calea propusă, cum este, de exemplu, Pennsylvania, care atribuie erorii de fapt statutul de apărare atunci când aceasta neagă „intenția, cunoașterea, încrederea, nechibzuința sau neglijența necesară” pentru constituirea infracțiunii, dar numai dacă eroarea este una „pentru care este o explicație rezonabilă sau o scuză” [124, p.226]. Alin.(3) (a) al acestei Secțiuni prevede expres că „Ignoranța este o apărare dacă legea care definește infracțiunea nu a fost publicată ori altfel nu a putut fi accesibilă, în mod rezonabil, anterior comportamentului în cauză”. În această prevedere, pe care o considerăm una dintre cele mai reușite printre reglementările analogice, se observă de asemenea accentul asupra unei erori

inevitabile de drept, singura care poate fi relevantă. Însă de notat este faptul că acest ultim caz, al erorii de drept, fiind la prima vedere extrem de larg, este limitat de necesitatea ca legea să fie „ulterior determinată ca fiind invalidă sau eronată”, adică dacă ulterior legea a fost invalidată, cel care a acționat eronat fiind sigur că, în autorizarea acesteia, nu va fi supus răspunderii penale, ceea ce face îngust domeniul de aplicare a acestui caz al erorii de drept.

Există, însă, unele diferențe în reglementarea erorii de drept penal între dispozițiile Codului penal model și legea penală a statelor americane.

Astfel, legea penală din unele state admite relevanța erorii de drept penal numai dacă eroarea este determinată de o interpretare a legii cuprinsă într-o hotărâre judecătorească, dar nu și atunci când eroarea provine dintr-o interpretare a legii realizată de o autoritate administrativă, și restrânge categoriile de instanțe judecătorești ale căror hotărâri pot genera o eroare de drept penal cu efect exonerator. De exemplu, legea penală a statului Arkansas admite efectul exonerator al erorii de drept penal, determinată de o hotărâre judecătorească a celei mai înalte instanțe statale sau federale, care s-a pronunțat în materia respectivă, iar legea penală a statelor Kansas și Montana recunoaște efectul exonerator al erorii de drept penal, care are ca sursă o hotărâre judecătorească pronunțată de Curtea Supremă a statului sau de o Curte de Apel Federală [124, p.279]. Legea penală a statului New Jersey recunoaște relevanța erorii de drept penal și în ipoteza în care eroarea a fost determinată de sfatul avocatului, pe care autorul s-a bazat în mod prudent [124, p.279-280]. Legea penală a statului New Jersey recunoaște relevanța erorii de drept penal dacă persoana, în mod diligent, a utilizat toate mijloacele disponibile pentru cunoașterea înțeleșului și a sferei de aplicare a normei de incriminare în raport cu conduita sa și în mod onest, cu bună-credință a ajuns la concluzia că fapta sa nu constituie infracțiune, în condițiile în care o persoană prudentă și care respectă legea ar fi ajuns la aceeași concluzie.

În *Common Law*, cazul *Tolson* (1889) este cel de frunte în acest sistem de drept, în care Curtea Coroanei a statuat că eroarea de fapt, în baza temeiurilor rezonabile, poate fi o apărare pentru orice învinuire. Cu toate că domeniul și statutul acestui caz niciodată nu a fost clar, el este o autoritate, cel puțin pentru infracțiunile de responsabilitate strictă sau infracțiune de bigamie (cazul *Morgan*). În jurisprudența instanțelor din Statele Unite ale Americii nu se admite, în principiu, ca eroarea penală de drept sau de fapt (penale sau extrapenale), să apere de răspunderea penală. Se admite, însă, că pentru existența vinovăției în cazul anumitor categorii de infracțiuni este necesară cunoașterea caracterului ilegal al faptei sau cunoașterea normei extrapenale, la care face referire norma de incriminare și că, în aceste cazuri, eroarea de drept ar constitui o apărare într-un proces penal. În cazul infracțiunilor contra proprietății (de exemplu, furt, abuz de încredere, distrugere, încălcări intenționate ale proprietății), eroarea asupra legii

extrapenale privind proprietatea înlătură vinovăția (*mens rea*) [90, p.392-393].

În *Anglia* Actul despre Controlul Poluării din 1974, prin Secțiunea 3(4), creează o apărare pentru infracțiunea de distrugere neautorizată a deșeurilor, caz în care făptuitorul „s-a informat de la o persoană care era în poziție de a furniza informație, recunoscând ambele și corectitudinea individuală, și privarea dreptului de replică a persoanelor oficiale” [10, p.247].

2.5. Eroarea de drept / eroarea de fapt *versus* eroarea judiciară

Problema erorii se află la interconexiunea unei serii de științe, cercetarea sa de mai departe necesitând cunoștințe aprofundate în domeniul juridic, filosofic și al psihologiei, precum și aprofundarea cunoștințelor despre om. Această cercetare necesită o integrare constructivă a cunoștințelor date într-un întreg care ne-ar permite pe calea analizei, deducției și inducției – forme logice și mecanisme indispensabile cercetării științifice – să ne facem o reprezentare generală, dar și una în detaliu, a erorii în dreptul penal, a caracteristicilor și a factorilor săi determinanți.

Spre deosebire de eroarea în dreptul penal, eroarea judiciară ar putea fi numită eroare în dreptul procesual penal.

Între conceptele de eroare judiciară și eroare de drept penal există diferențe. Astfel, eroarea judiciară este o încălcare gravă, categorică, care afectează fondul cauzei și modifică soluția întregului proces de judecată.

De exemplu, nu s-a ținut cont de expirarea prescripției pentru tragere la răspundere penală și persoana a fost condamnată. Eroarea judiciară de drept se manifestă prin acțiuni preliminare, care pot influența buna desfășurare a procesului de judecată, dar nu afectează soluția finală. Spre exemplu, constituie o eroare de drept necitarea unei părți în proces, aplicarea eronată a unei măsuri preventive sau nerespectarea dispozițiilor privind competența. Erorile judiciare de drept nu sunt atât de grave, ca să modifice soluția finală a procesului. Ele pot fi corectate prin casarea (retractarea) hotărârii de instanța superioară și nu tot timpul au drept consecință acordarea dreptului la repararea prejudiciului. Eroarea judiciară nu trebuie confundată cu eroarea materială, admisă în conținutul actului judecătoresc, mecanismul de corectare al căreia este prevăzut de art.249 din Codul de procedură civilă.

Conchidem că la temelia apariției erorii judiciare se află o circumstanță de fapt, numită viciu fundamental care, din cauza gravității sale, poate să influențeze decisiv hotărârea instanței de judecată.

Motivele apariției erorilor judiciare pot fi diverse, precum: sarcina excesivă asupra judecătorilor, criza de personal, nivelul insuficient de instruire și educație a judecătorilor, lipsa

unui grafic adecvat de lucru al judecătorilor, ceea ce conduce la o analiză pripită și superficială a cazurilor, nivelul inadecvat de salarizare a judecătorilor, dotarea tehnico-materială insuficientă a instanțelor judecătorești, deficiențele existente în mecanismul de selecție a candidaților la funcția de judecător cu accent pe dimensiunile morale și etice, complexitatea sporită a unor cauze penale și contravenționale [186, p.43-45].

Codul de procedură penală al Republicii Moldova nu definește și nu operează cu noțiunea de eroare judiciară.

Este relevant, totuși, capitolul VII din Codul de procedură penală al Republicii Moldova, care se referă la o procedură specială de reparare a prejudiciului pentru acțiuni ilicite. Aceste norme, în principal, stabilesc dreptul participanților la procesul penal la despăgubiri, instituind o procedură separată cu retrimiteri direct la normele Legii nr. 1545 din 25 februarie 1998 privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești.

Aceste acte legislative nu operează cu noțiuni ori definiții ale erorii judiciare ori ale viciului fundamental de procedură și se referă la situații în care poate apărea dreptul la despăgubiri, situații expres definite în conținutul art.6 din Legea nr. 1545 menționată *supra*. În linii generale, aceste norme sunt mai degrabă niște norme de retrimiteri și realizare a principiului legalității în procesul penal, încorporat în art.2, alin.(4), din Codul de procedură penală al Republicii Moldova, care condiționează oricare aplicabilitate procesual-penală a oricărei norme dintr-o lege specială cu includerea acesteia în Codul de procedură penală: (4) Normele juridice cu caracter procesual din alte legi naționale pot fi aplicate numai cu condiția includerii lor în prezentul cod [93].

Generalizând cele expuse, susținem concluziile expuse de autoarea Muntean V. [113, p.240] precum că eroarea judiciară este un concept strâns legat de fondul cauzei. În legislația națională, eroarea judiciară nu are o reglementare coerentă. Atât Codul de procedură penală, Codul contravențional, cât și Codul de procedură civilă se rezumă la reproducerea secvențială a sintagmei „eroare judiciară”, dar fără a da acestei noțiuni o definiție corespunzătoare. Pe de altă parte, Legea nr.1545 din 25.02.1998 privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești [94] enumeră o serie de încălcări ale drepturilor fundamentale în cadrul procesului penal, în legătură cu aplicarea măsurilor speciale de constrângere (arest, rețineri, percheziții etc.) și a măsurilor speciale de asigurare (sechestrări, percheziții, ridicări etc.), dar nu se referă la încălcările de ordin procedural, care să afecteze fondul cauzei. În consecință, ajungem la concluzia că în legislația națională nu există o delimitare clară în privința încălcărilor

procedurale, care s-ar atribui la categoria de erori judiciare.

La prima vedere, fiind necunoscut, acest viciu cu caracter fundamental afectează fondul cauzei și cu greu poate fi depistat. În scopul uniformizării terminologiei juridice, recomandăm modificarea dispozițiilor Codului de procedură penală și a Codului contravențional prin substituirea sintagmei „viciu fundamental” cu sintagma „eroare judiciară”.

2.6. Concluzii la capitolul 2

Investigațiile efectuate în prezentul compartiment al tezei ne-au permis să fundamentăm următoarele concluzii, care constituie repere generale de cunoaștere a instituției erorii în dreptul penal:

1. Studiul istoric pune în evidență un proces evolutiv accentuat al instituției erorii în legislația penală românească de referință, legislație care în decursul istoriei a fost aplicată și pe actualul teritoriu al Republicii Moldova, eroarea la diferite etape fiind reglementată fie ca o circumstanță atenuată scuzabilă, fie ca o circumstanță care înlătură caracterul penal al faptei sau ca o cauză de neimputabilitate.

2. În legislația penală a Republicii Moldova, evoluția căreia a fost puternic influențată de legislația penală a URSS, eroarea nu și-a găsit o reglementare expresă, abordarea acesteia fiind una pur teoretică. Eroarea penală, inclusiv sub aspectul efectelor pe care le produce, este analizată în cadrul laturii subiective a infracțiunii, în calitate de proces psihic care poate influența formarea vinovăției persoanei la comiterea unei fapte prejudiciabile.

3. Prin eroare penală ca noțiune generalizatoare se are în vedere necunoașterea sau cunoașterea eronată de către făptuitor fie a unei stări, situații sau împrejurări care condiționează caracterizarea și existența faptei infracționale, inclusiv a unui semn agravat calificativ al acesteia (eroarea de fapt), fie a unei norme sau dispoziții legale cu caracter penal sau extrapenal, prin care fapta prejudiciabilă este caracterizată ca infracțiune (eroare de drept).

4. Lipsa prevederilor legale în dreptul penal național, care ar reglementa expres instituția erorii, constituie o involuție a dreptului penal intern, fapt ce îngreunează activitatea practică de transpunere în viață a normelor de drept în materia aplicării răspunderii pentru săvârșirea faptelor infracționale în stare de eroare, afectând grav realizarea justiției penale în consonanță cu principiul legalității penale.

5. Luând în considerare faptul că aspectele juridico-penale ale erorii sunt extrem de importante, diversificate și complicate, iar practica judiciară de aplicare a legii penale urmează a fi uniformă, conceptul erorii nu poate fi abandonat de legiuitorul moldav, fiind lăsat doar pe

seama doctrinei juridico-penale, iar cadrul normativ penal urmează a fi urgent revizuit și completat.

6. Studiul de drept penal comparat a permis constatarea a două modele legislative de reglementare a erorii în dreptul penal continental sau romano-german: 1) legislații penale în care eroare este instituită în calitate de cauză care înlătură caracterul penal al faptei sau cauză de neimputabilitate (Suedia, România, Franța, Finlanda); 2) legislații penale în care eroarea este reglementată ca proces psihic care influențează forma/gradul vinovăției (Spania, Germania, Elveția, Estonia, Portugalia, Austria etc.). Potrivit ultimului model, eroarea fie că influențează individualizarea răspunderii și pedepsei penale, fie exclude existența infracțiunii din lipsa temeiului subiectiv al răspunderii penale.

7. O tipologie normativă, care întemeiază reglementarea erorii în legislațiile penale europene, este clasificarea erorii în *eroare vincibilă*, adică eroarea care poate fi imputată făptuitorului, întrucât nu obturează existența vinovăției, și *eroare invincibilă*, adică eroarea care nu poate fi imputată făptuitorului, întrucât exclude existența vinovăției.

8. În *Common Law*, fundamentul teoretic al erorii de drept este că ea suprimă „*mens rea*”, eroarea de drept penal înlăturând vinovăția, atunci când norma incriminatorie nu corespunde criteriilor constituționale de calitate. Referitor la eroarea de fapt, în sistemul de drept *Common Law*, în baza temeiurilor rezonabile prevăzute de dreptul statutar sau care rezultă din jurisprudență, eroarea de fapt poate constitui o apărare pentru o anumită învinuire.

9. Eroarea judiciară este o categorie ce depășește sfera dreptului penal substanțial și, spre deosebire de eroarea în dreptul penal, este un concept strâns legat de fondul cauzei, care-și are la bază o circumstanță de fapt, numită viciu fundamental și care, din cauza gravității sale, poate să influențeze decisiv legalitatea hotărârii instanței de judecată.

3. EROAREA DE DREPT

3.1. Natura juridică a erorii de drept

Eroarea de drept este situația în care se afla făptuitorul care, săvârșind o faptă oarecare, nu a cunoscut că aceasta este interzisă de legea penală, ci a considerat că, în condițiile în care a comis-o, fapta este permisă de lege.

Daca în cazul erorii de fapt persoana nu cunoaște o împrejurare de fapt în care-și desfășoară activitatea, în situația erorii de drept făptuitorul are reprezentarea tuturor împrejurărilor faptei sale, fiind, însă, în ignoranță cu privire la aspectul său juridico-penal.

Necunoașterea legii penale ar putea fi invocată chiar în împrejurări normale, de pildă, de o persoană care este trasă la răspundere pentru o faptă comisă în condiții identice după achitarea anterioară și când instanța a motivat că fapta comisă nu constituie infracțiune.

Posibilitatea unor asemenea situații a făcut ca problematica erorii în dreptul penal să devină tot mai complexă și controversată în doctrina penală și să aibă variate soluții practico-judiciare.

Eroarea de drept este o reprezentare eronată a subiectului asupra legalității sau ilegalității faptei săvârșite, asupra calificării ei, asupra formei și mărimii pedepsei pentru această faptă. Unii susțin că eroarea de drept e o categorie a erorii de fapt, deci, constituie o greșeală în anumite împrejurări de fapt. Pe de altă parte, o eroare de fapt poate fi parte a erorii de drept.

Eroarea de drept este mai puțin citată decât eroarea de fapt de codurile penale ca putând să excludă caracterul penal al faptei sau vinovăția, fiind mai degrabă o excepție decât o regulă.

Din cele menționate anterior, eroarea de drept poate fi de trei categorii:

1) când persoana apreciază greșit fapta săvârșită ca fiind lipsită de pericol social, în realitate, însă, aceasta reprezentând o infracțiune.

O astfel de eroare nu exclude prezența unei vinovății intenționate și persoana urmează să răspundă penal pentru fapta săvârșită. Ca exemplu, putem menționa alin.(1) al art.201¹ CPRM – „Violența în familie”.

2) când persoana consideră că a săvârșit o faptă ilegală, în realitate, însă, legea penală necalificând-o ca infracțiune. Această faptă nu atentează la anumite relații sociale apărute de legea penală și nu poate fi caracterizată printr-un grad de pericol social, deoarece aceasta nu este prevăzută de legea penală ca infracțiune și persoana, evident, nu va răspunde penal. Ca exemplu, menționăm componenta de infracțiune decriminalizată – calomnia.

3) eroarea persoanei în consecințele juridice ale faptei sociale, calificarea acestora, precum și tipul, mărimea pedepsei ce urmează a fi aplicată pentru săvârșirea faptei.

Circumstanțele respective nu sunt cuprinse de conținutul intenției, de aceea aprecierea acestora nu influențează forma de vinovăție și, respectiv, nu poate exclude răspunderea penală.

Spre exemplu, eroarea infractorului în cazul omorului persoanei. În loc să omoare o persoană care se bucură de protecție internațională, potrivit intenției sale, a omorât o altă persoană. În acest caz, se va răspunde nu pentru o simplă infracțiune contra vieții și sănătății persoanei, ci pentru tentativa de infracțiune de omor al unei persoane care beneficiază de protecție internațională (art.27, art.142 alin.(3) CPRM).

Deci, orice persoană se prezumă că cunoaște legea. Nu putem, totuși, să nu observăm că această prezumție se bazează pe o ficțiune, căci e imposibil ca toți oamenii, indiferent de inteligență, de pregătirea lor, să cunoască toate legile.

Legea penală consideră ca infracțiune fapta care, prin pericolozitatea ei socială, prin felul cum este apreciată de opinia publică, trezește conștiința oricărei persoane privind caracterul ei negativ, antisocial (a nu ucide, a nu fura ș.a.). Nu este necesar să știm în ce dispoziții legale este înscrisă încălcarea acelor prevederi, conștiința oricărei persoane trebuie să fie determinată de caracterul socialmente periculos al faptelor de omor, de furt etc.

În doctrina română se menționează că numai necunoașterea sau cunoașterea greșită a legii penale nu înlătură caracterul penal al faptei. Spre exemplu, o persoană știe că punerea în circulație a unor substanțe stupefiante constituie o infracțiune, dar nu știe că substanța pe care a vândut-o a fost inclusă, într-un act normativ extrapenal, în lista substanțelor stupefiante.

În asemenea situații, eroarea de drept se transformă în eroare de fapt și persoanei i se aplică regulile privitoare la eroarea de fapt. În dreptul penal nu există instituția analogiei, iar o faptă poate fi considerată ilegală numai atunci, când este săvârșită cu vinovăție și e prevăzută de legea penală. Ilegalitatea și vinovăția sunt semnele de bază ale infracțiunii. Acest fapt este subliniat și de legiuitor în art.14 CPRM, unde se stabilește că infracțiunea este fapta prejudiciabilă săvârșită cu vinovăție. Adică pentru recunoașterea persoanei ca vinovată este necesar ca ea să conștientizeze pericolul social și ilegalitatea celor înfăptuite. Problema referitoare la faptul dacă conștientizarea ilegalității faptei este elementul esențial al vinovăției este rezolvată diferit în literatura de specialitate.

După cum am menționat deja, eroarea în ceea ce privește ilegalitatea celor înfăptuite, ca fiind considerate noncriminale, nu scutește răspunderea penală nici în cazul faptei săvârșite cu intenție. Se motivează aceasta prin faptul că în conținutul intenției intră doar conștientizarea pericolului social, dar nu și a ilegalității faptei, iar necunoașterea interdicției legii penale nu poate îndreptăți persoana. Cu toate acestea, conștientizarea pericolului social și a ilegalității faptei sunt legate reciproc. De aceea se menționează că forma intenționată a vinovăției include

neapărat și cunoașterea pericolului social, și al ilegalității faptei, care sunt legate reciproc.

Reieșind din aceasta, Codul penal al Federației Ruse stabilește: „Dacă persoana nu conștientizează și, datorită împrejurărilor faptei, nici nu putea să conștientizeze că fapta săvârșită de ea este interzisă de legea penală, fapta se consideră săvârșită cu nevinovăție și, în baza acestora, persoana nu este supusă răspunderii penale”. Conform CPRM, art.20, „Fapta se consideră săvârșită fără vinovăție, dacă persoana care a săvârșit-o nu-și dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, n-a prevăzut urmările ei prejudiciabile și, conform circumstanțelor cauzei, nici nu trebuia sau nu putea să le prevadă”.

Astfel, răspunderea penală în cazul necunoașterii legii penale poate surveni pentru săvârșirea prin imprudență a faptei, cu condiția că ea este prevăzută de Partea Specială a Codului penal. Răspunderea pentru săvârșirea infracțiunii din imprudență (neglijență) în caz de necunoaștere a legii penale poate surveni numai când eroarea este din culpă, adică persoana era obligată și avea posibilitatea să știe de interdicția penală.

În cazul erorii de drept, când persoana consideră că fapta sa este ilegală, dar în realitate ea este legală, fapta nu aduce nici o lezare relațiilor sociale ocrotite de legea penală. Spre exemplu, „furtul” unui automobil uzat, care deja este aruncat, nu se consideră ca ilegal din cauza absenței obiectului atentării, de aceea nu există vinovăție în acțiunile persoanei. În cazul acestei erori vinovăția lipsește și, drept urmare, răspunderea penală este exclusă, deoarece în realitate fapta săvârșită nu se consideră periculoasă din punct de vedere social, adică nu este criminală. Eroarea persoanei în consecințele juridice ale faptei sale înseamnă că, în cazul calificării, tipul și mărimea pedepsei care poate fi pronunțată pentru fapta săvârșită nu influențează forma vinovăției și nu exclude răspunderea penală. Spre exemplu, violatorul unei minore va fi tras la răspundere conform Codului penal, ce prevede această infracțiune cu circumstanțe agravante, chiar dacă el consideră că va răspunde conform unui articol fără circumstanțe agravante. Deci, răspunderea penală în cazul erorii de drept survine nu în corespundere cu aprecierea făptuitorului asupra celor săvârșite de el, ci cu aprecierea dată de legiuitor.

Există, însă, legislații penale care recunosc eroarea de drept penal ca fiind o cauză care înlătură caracterul penal al faptei (sub acest aspect este edificatoare modificarea intervenită în ce privește reglementarea erorii în art.30 din CPRo) sau ca reprezentând o cauză care influențează asupra răspunderii penale și, drept urmare, atribuie acestei ultime situații valoarea unei circumstanțe atenuante judiciare.

În dreptul nostru, necunoașterea sau cunoașterea greșită a legii penale nu înlătură caracterul penal al faptei. Pe această bază, se admite în mod unanim, în doctrina și practica judiciară, că eroarea, asupra existenței unei norme penale, nu poate avea niciodată efect

exonerator. Acțiunea acestui principiu este restrânsă, așadar, numai la legea penală, „nu se poate invoca necunoașterea legii”, fiindcă nimeni nu poate fi presupus că o ignoră - „*nemo censetur ignorare legem*” [4, p.13].

În concluzie, putem spune că eroarea de drept uneori ar putea influența forma vinovăției și, în așa fel, ar putea influența și calificarea infracțiunii, iar pe cale de consecință, ar contribui și la individualizarea răspunderii și a pedepsei penale.

Totodată, constatăm că eroarea de drept sub forma necunoașterii sau cunoașterii greșite a legii nu poate înlătura caracterul penal al faptei, decât în situația în care necunoașterea sau cunoașterea greșită a legii s-a datorat necorespunderii dispoziției normei criteriilor constituționale de previzibilitate și claritate.

Pe cale de consecință, îndrăznim a propune de *lege ferenda* ca legea penală să reglementeze expres situația erorii de drept a făptuitorului, când acesta săvârșește o faptă prevăzută de legea penală ca urmare a necunoașterii ilegalității acesteia, datorate necorespunderii dispoziției normei criteriilor constituționale de accesibilitate, previzibilitate și claritate.

3.2. Modalitățile și efectele erorii de drept

În doctrina penală este unanim admis principiul că nu se poate invoca necunoașterea legii, fiindcă nimeni nu poate fi presupus că o ignoră – „*nemo censetur legem ignorare*”.

Eroarea cu privire la o normă extrapenală este posibilă mai adesea în situațiile în care normele incriminatoare prevăd ca element constitutiv al unei infracțiuni condiția săvârșirii unei fapte „pe nedrept” sau „contra dispozițiilor legale”.

Într-o anumită accepție, eroarea asupra legii penale nu trebuie să aibă nici o relevanță; numai în acest mod se asigură aplicarea fermă și rapidă a legii penale și nu se creează greutatea justiției, prin paralizarea cursului ei, ca urmare a invocării erorii de drept; toți cetățenii sunt obligați să cunoască legea penală, oricare ar fi aceasta, și în orice condiții. Această obligație necomportând nici o excepție, se poate prezuma că legea penală este întotdeauna cunoscută și ca urmare, ignorarea sau cunoașterea greșită a legii penale nu constituie o scuză (*ignorantia legis non excusant*), indiferent dacă eroarea ar fi inevitabilă ori evitabilă, principală sau secundară, cu intenție sau din culpă (ușurință, neglijență).

În decursul timpului, jurisprudența a temperat rigoarea acestui principiu, admitând posibilitatea de a înlătura răspunderea penală, în cazul când necunoașterea legii penale s-a datorat unor situații excepționale: s-a apelat atunci fie la argumentul că nimeni nu poate fi obligat să facă imposibilul, fie la dispozițiile referitoare la forța majoră.

În viziunea legiuitorului, dispoziția care consacră regula „*nemo censetur ignorare legem*”

are la bază obligația persoanei de a se informa asupra conținutului legii penale.

Neîndeplinirea acestei obligații fie intenționat, fie din neglijență, ușurință ori dispreț față de ordinea de drept nu poate fi imputabilă decât făptuitorului. În măsură în care acesta n-ar fi avut informația necesară, avea obligația să nu acționeze, abținându-se să producă un anumit rezultat, socotind în ignoranța sa că săvârșește un fapt ilicit, deși în realitate fapta sa constituia o infracțiune. Neprocedând astfel, va răspunde pentru infracțiunea comisă. Argumentul său că nu a cunoscut legea din neglijență nu va fi acceptat, deoarece legea nu condiționează obligația persoanei de a se informa de starea psihică a acestuia; în orice condiții el trebuie să cunoască legea penală.

Dacă este exclusă (în sistemul legislațiilor care au rămas fidele principiului „*nemo censetur legem ignorare*”) orice evaluare morală, juridică a acțiunii, ca o condiție a vinovăției, înseamnă că n-ar fi posibil nici să se facă vreodată concesie făptuitorului că nu și-a dat seama de răul pe care-l face, implicit de prejudiciile aduse ordinii de drept.

Deosebit de insistent s-a susținut ideea relevanței erorii de drept în concepția care analizează procesele psihice ale intenției separat de vinovăție, aceasta din urmă fiind considerată numai ca un reproș adresat făptuitorului; se argumentează că nu este posibil să i se reproșeze făptuitorului că a săvârșit o faptă ilicită, decât dacă se admite că acesta a cunoscut sau putea să cunoască caracterul ilicit al faptei. În acest mod, conștiința ilicitului constituie o premisă a vinovăției, situându-se după constatarea existenței acțiunii și a proceselor psihice ce o caracterizează. Mai întâi, făptuitorul trebuie să știe ceea ce face, în ce direcție își orientează acțiunea și după aceea urmează a se verifica dacă a fost sau nu conștient de ilicitul faptei comise.

Cel care acționează, fiind în eroare asupra elementelor conținutului incriminării (implicit asupra modului cum a fost dirijată acțiunea) comite o faptă fără intenție, pe care cel care acționează fără să-și dea seama de caracterul ilicit al faptei și dacă această eroare era invincibilă, acționează fără vinovăție. Dacă eroarea privind legea penală era evitabilă, instanța poate să-i acorde și în acest caz relevanță, prin atenuarea pedepsei. Necunoașterea normei juridice ar trebui să fie motivul abținerii făptuitorului de la fapta ilicită; săvârșind totuși fapta, chiar în condițiile unei erori evitabile, acesta a dovedit serioase lacune ale conștiinței juridice și o atitudine interioară necorespunzătoare față de ordinea juridică, de aceea nu poate fi absolvit de răspundere.

În lucrările de specialitate și în vorbirea curentă se folosește, în legătură cu eroarea de drept penal, și noțiunea de bună-credință; aceasta este invocată de făptuitor ca o scuză pentru necunoașterea sau cunoașterea greșită a legii penale. De regulă, buna-credință, prin ea însăși, nu are o atare relevanță penală; dacă nu există o dispoziție penală care să permită ca eroarea de drept penal invincibilă să înlăture răspunderea penală, buna-credință a făptuitorului nu are nici o

semnificație. Acolo unde există o atare dispoziție, efectele se produc în temeiul legii și nu al buneii-credințe. Cu toate acestea, jurisprudența, pentru a tempera rigiditatea regulii „*nemo censetur legem ignorare*”, a admis înlăturarea răspunderii penale pentru eroarea de drept, motivând prin buna-credință a făptuitorului, soluție care, în lipsa unei dispoziții legale care să permită aceasta, este discutabilă.

Dar buna-credință ar putea fi invocată și în raport cu necunoașterea sau cunoașterea greșită a unor elemente de fapt.

Buna-credință ar mai putea fi invocată și dincolo de limitele erorii de drept și de fapt, de pildă, când norma de incriminare cuprinde condiția ca fapta să fi fost comisă cu rea-credință. Această semnificație a buneii-credințe nu exclude o altă semnificație a textelor citate, în sensul că omisiunea cu rea-credință, incriminată în dispoziția de mai sus, va implica întotdeauna intenția făptuitorului; inacțiunea, în aceste cazuri, nu va putea fi concepută ca săvârșită din imprudență, ca o excepție de la regula conform căreia inacțiunea poate fi săvârșită cu intenție sau din imprudență, regulă înscrisă în art.19 CPRM.

Pentru aprecierea adecvată a intenției penale, credem că este necesar să dezvăluim trăsăturile caracteristice ale ei. De aceea ne vom centra mai mult atenția, ca un rezultat al celor menționate, asupra unui element sau unei trăsături esențiale a intenției, cum ar fi înțelegerea, perceperea, cunoașterea sau conștientizarea ilegalității și a prejudiciabilității acțiunii sau inacțiunii făptuitorului infracțiunii. În literatura de specialitate apar discuții asupra faptului dacă este necesară cunoașterea de către subiect a caracterului infracțional al faptei sale ori numai știința că atare faptă este prejudiciabilă. Credem că aprecierea sau soluționarea corectă a acestei probleme atât sub aspect teoretic, cât și sub aspect practic prezintă o importanță deosebită. Literatura de specialitate cunoaște păreri contradictorii în această materie, adică, propriu-zis, despre vinovăția intenționată și neintenționată. Aspectul practic și teoretic al problemei, precum și necesitatea concilierii acestor abordări este relevant, pe de o parte, pentru viața socială dar și pentru o eficace aplicație a tuturor regulilor de drept [70, p.712].

Opiniile principale din doctrina dreptului penal privind eroarea de drept pot fi divizate în patru grupe. În concepția dominantă se pornește de la prezumția cunoașterii legii penale de către toți destinatarii legii și obligația lor activă de a o cunoaște [39, p.370]. Mai mult ca atât, o asemenea prezumție de a nu ignora legile o găsim înscrisă încă în Codul Calimach, în art.3, care menționa: „*Publicându-se o lege după chipul cuviincios, nu poate nimeni a se apăra zicând că nu i s-a făcut cunoscut*” [132]. Mai apoi și în Codul penal al lui Carol al II-lea, art.135, se menționa același principiu: „*nemo censetur ignorare legem*” [23, p.26]. În același sens, se menționează că legile penale sunt elaborate pe baza unui minim etic comun conștiinței întregii

societăți [65, p.238], în plus argumentându-se concordanța deplină dintre morală și normele juridice elaborate de stat. Pentru existența intenției nu se pretinde cunoașterea ilicitului penal al faptei, socotindu-se a fi suficientă știința făptuitorului că fapta sa este contrară datoriei [126, p.458-460]. Astfel se constată că ignoranța subiectului în privința legii penale nu înlătură vinovăția [20, p.149; 66, p.420-425; 118, p.258; 144, p.125-126; 179, p.50; 185, p.193], necunoașterea legii în cazul infracțiunilor grave ar fi fără temei, deoarece ele sunt condamnabile și moral, cunoscute fiind încă de timpuriu [4, p.13; 11, p.159]. Tot în cadrul acestei opinii, se menționează că există posibilitatea reală de cunoaștere a legilor, acestea se aduc la cunoștința cetățenilor [119, p.258] prin publicare, astfel „cunoașterea dispozițiilor legale poate fi considerată o realitate” [20, p.149]. S-a menționat, de asemenea, că înțelegerea ilegalității acțiunii sau inacțiunii nu este o condiție de bază a elementului intelectual al intenției [184, p.36], adică o infracțiune intenționată se poate comite și fără cunoașterea sau conștientizarea ilegalității penale a infracțiunii ce se comite [163, p.26; 167, p.145-159], într-o opinie apropiată menționându-se că nu ar avea importanță decât doar în cazul intenției directe [173, p.414]. S-a mai menționat, de asemenea, că legiuitorul evaluează caracterul prejudiciabil al faptei infracționale în momentul când se decide să o incrimineze în legea penală. Odată descrisă în norma penală de incriminare, fapta este implicit prejudiciabilă, deoarece aduce atingere valorilor sociale ocrotite de legea penală. Se menționează că, odată ce legea a fost publicată, nimeni nu este presupus că o mai poate ignora. Acceptarea unei asemenea posibilități ne-ar duce la concluzia că nu se va putea vorbi despre o lege penală generală, ci eventual despre legi penale individuale conștientizate, adică cunoscute sau nu. În Franța, Portalis arată că e același lucru a cunoaște legea cu acela de a fi avut posibilitatea de a o cunoaște [121, p.105]. Așadar, majoritatea autorilor, după cum vedem, s-a pronunțat împotriva teoriei de conștientizare a pericolului social al infracțiunii săvârșite conform caracterului normativist (adică al ilegalității penale) [160, p.332]. Tot ca o modalitate sau variantă a acestei opinii apar și referirile la adagiul latin *ignorantia legis non excusat* [66, p.421], indiferent dacă eroarea ar fi inevitabilă ori evitabilă, principală sau secundară sau din culpă (ușurință sau neglijență) [4, p.14]. Pe aceeași poziție se situează și doctrina penală română, care a recunoscut necesitatea faptului că în compunerea intenției să intre și conștiința [65, p.237], care include și aspectul prevederii [4, p.15] privind urmările prejudiciabile ale faptei.

O parte din autori, având o poziție intermediară, și-au exprimat opinia că în cazul așa-numitelor delictе naturale eroarea de drept este neesențială în coraport cu vinovăția, iar în cazul delictelor de drept pozitiv se acceptă scuza ignoranței legii cu efectul penal al erorii de fapt, dacă ignoranța nu se datorează neglijenței sau ușurinței făptuitorului însuși [153, p.323].

În același sens și-a expus concepția și legiuitorul penal bulgar [42]. S-a menționat că

prezumția cunoașterii legii de către toți cetățenii este o ficțiune, deoarece nimeni nu cunoaște toate aceste legi, trecând ignoranța în rândul circumstanțelor atenuante, neacceptându-se, însă, din necesitate practică, eroarea de drept în rândul cauzelor care înlătură vinovăția [148, p.687-688].

Într-o altă accepțiune tangențială, ce se pronunță asupra problemei erorii de drept, se menționează că, de fapt, aceasta nu-și va putea produce efectele ca rezultat al ignoranței, ci eventual își va putea produce efectele, adică va fi scuzabilă, când va fi lipsită de orice culpă, fie ea oricât de ușoară, adică atunci când judecătorul va ajunge la concluzia că s-au depus toate diligențele posibile pentru a se informa [85, p.136-141].

A patra opinie este pentru includerea cunoașterii ilicitului penal în factorul intelectual al intenției [43, p.70-75], factor care ar cuprinde cunoașterea din partea subiectului că fapta sa este interzisă și sancționată de legea penală. Încă romanii acceptau invocarea erorii de drept ca o scuză pentru persoanele a căror participare la viața socială era redusă și aceasta, la rândul său, era de natură să explice neștiința sau necunoașterea legilor penale. În aceste cazuri judecătorii aveau libertatea de apreciere, care era inerentă oficiului lor [91, p.355]. De asemenea, în același context, remarcăm că încă penaliștii clasici, au menționat că intenția constă din elemente raționale și voliționale, care presupun cunoștința legii penale, cum am și remarcat anterior [39, p.342]. În acest sens, a fost exprimată opinia că intenția include în sine conștientizarea ilegalității acțiunilor sau inacțiunilor proprii [180, p.350]. Legislația post-clasică a restrâns această dimensiune tot mai mult [91, p.356]. Așadar, în multe legislații¹ aspectul conștientizării ilegalității propriilor acțiuni sau inacțiuni, mai puțin și aprecierea prejudiciabilității acestora, nu rezultă direct din lege. Necesitatea cunoașterii caracterului ilicit al faptei este indiscutabilă, iar cerința cunoașterii ilicitului penal nu este contestată, reprezentând doar o necesitate logică. La rândul său, conform unei opinii [165, p.17], prevederea privind obligativitatea cunoașterii ilegalității penale ar edifica și mai mult responsabilitatea penală subiectivă. Conform unei opinii asemănătoare, acest fapt ar duce și la înlăturarea imputațiunii obiective, adesea frecventă (în acest context) în practica judiciară [156, p.94]. În lipsa unei asemenea prevederi, cunoașterea ilegalității este determinată sau apreciată tot de ele, într-un final [196, p.47].

Odată dispărută problema analogiei în dreptul penal, s-a menționat că prejudiciabilitatea faptei nu are relevanță, dacă aceasta nu este incriminată în dispozițiile legii penale (legile penale sunt de strictă interpretare), astfel trăsătura ilegalității penale a infracțiunii este un element obiectiv [171, p.48, 70]. În multe legislații conștientizarea sau cunoașterea acesteia nu este

¹ Bunăoară legislația penală a României, Federației Ruse, a Republicii Moldova ș.a.

expresă, presupunându-se a fi de fapt doar în mod obiectiv. În legislațiile socialiste era criticată expresia formalistă a caracterului ilegalității penale la formularea intenției și s-a încercat definirea materialistă a acesteia, presupunându-se a fi o categorie obiectivă, ce se află în afara conștiinței, adică un element caracteristic faptei infracționale. Această teză ar putea fi admisă, eventual, în baza teoriei abstracte, dar în realitate drept infracțiuni sunt recunoscute nu toate faptele prejudiciabile, care ar fi considerate în mod neapărat și ilegale. În așa fel, necesitatea aprecierii raporturilor psihice ale persoanelor față de ilicitul penal se determină nu numai în mod obiectiv, dar și în funcție de importanța aprecierii ei la nivel individual [170, p.71]. Specificul trăsăturii ilegalității penale determină, în esență, și specificul reflectării acesteia în psihicul persoanei care comite infracțiunea [176, p.35-38].

Noi credem că problema pusă în discuție ar necesita o abordare din următoarele puncte de vedere. În primul rând, eroarea privind ilegalitatea faptei, în ipoteza ilegalității faptei ca atare. Al doilea aspect ar fi abordarea erorii în situația când persoana presupune că săvârșește o infracțiune, dar în situația în cauză ea nu constituie un ilicit penal ca atare. Și, în sfârșit, al treilea aspect, pe care considerăm că trebuie să-l menționăm, este ipoteza când eroarea se referă la altă normă decât cea care a fost inclusă de la bun început în intenția persoanei.

Prima apreciere derivă, de regulă, din următoarele considerente. Ca un prim aspect, se abordează eroarea care provine din existența obiectivă a faptelor și aparențelor, ca urmare a aprecierii și interpretării incorecte. Într-o asemenea ipoteză se exclud acele raporturi psihice de conștientizare a pericolului social și a ilegalității penale a faptei. Într-un asemenea context s-ar exclude, de fapt, răspunderea penală pentru fapta respectivă. Într-o viziune relativ apropiată, problema se abordează prin aprecierea legăturii erorii de drept penal cu noțiunea de *bună-credință* [65, p.425], fiind invocată de făptuitor ca o „scuză” pentru *necunoașterea* sau *cunoașterea* greșită a legii penale. Însă, în sens contrar, credem că se menționează în mod corect că buna-credință, prin ea însăși, nu are o asemenea relevanță penală, deoarece nu există o dispoziție penală care ar permite eroarea de drept penal invincibilă, care să înlăture răspunderea penală. Acolo unde există o atare dispoziție, efectele se produc în temeiul *legii* și nu al *bunei credințe* [65, p.425].

Al doilea aspect ar fi eroarea asupra ilegalității faptelor spersoanei în situația în care aceasta este condiționată de un oarecare *ordin* sau *dispoziție* a vreunei persoane sau organ [161, p.126], în ipoteza faptului că persoana execută o dispoziție care a mai fost executată și care anterior a fost apreciată ca legală [158, p.6-7]. Astfel, o eroare asupra pericolozității sociale a faptei poate fi creată și de către unele organe de stat sau obștești care, depășindu-și competența în materie, adoptă hotărâri ori eliberează acte prin care dau permisiunea de a se întreprinde anumite

activității interzise chiar de legea penală. Deci, în situații de acest fel, datorită erorii asupra unor trăsături obiective ale faptei însăși, subiectul nu știe că săvârșește o faptă prevăzută de legea penală [20, p.152].

Și un al treilea aspect al erorii ar fi așa-zisa *legitimă apărare putativă*, unde persoana eronat crede că apără unele valori și cu această ocazie cauzează unele lezări ale drepturilor persoanei, chiar dacă un atac real nu a avut loc [188, p.40], astfel persoana se află într-o eroare privind atentatul infracțional și caracterul ilegal al acestuia, în sensul orientării lui spre înlăturarea pericolului social [189, p.23]. Astfel, într-o concepție se apreciază că soluționarea problemei legitimei apărări putative trebuie abordată din perspectiva regulilor *legitimei apărări* și a regulilor *erorii de fapt*, reguli actuale și legal cunoscute [188, p.43]. În așa fel se presupune că o astfel de abordare a problemei este în mod principial legată de esența *responsabilității subiective* în dreptul penal [196, p.100]. Se apreciază că în cazul legitimei apărări putative ar exista de fapt o *eroare dublă*. Una ce ar ține de eroarea persoanei vizând caracterul și aprecierea *periculozității* reale a activității sale, iar *un al doilea* aspect ar fi legat de eroarea asupra *ilegalității* activităților de apărare [192, p.18]. Astfel, a doua eroare trebuie apreciată ca o variație a erorii de drept în genere și, respectiv, aprecierea acesteia este posibilă doar într-un coraport cu prima [192, p.18]. Tot în acest context, se menționează că dacă făptuitorul întreprinde asemenea acțiuni, care din punctul de vedere al propriilor aprecieri, *putativ* sau eronat, apărându-se, și dacă nu există o corespundere a proporțiilor și intensității, ne vom afla oricum în ipoteza depășirii limitelor legitimei apărări [188, p.43]. De asemenea, se apreciază că după regulile legitimei apărări putative ar fi bine să se incrimineze la nivel legal și alte aspecte legate de *reținerea putativă* a infractorului², respectiv, cel al extremei necesități ș.a. [196, p.102].

Respectiv, a doua abordare teoretică a erorii de drept o constituie, cum am și menționat, eroarea privind caracterul ilegal al faptei persoanei, *dar când aceasta nu este ilegală ca atare*, ci este considerată într-un asemenea mod doar la nivelul aprecierilor personale, care în literatura de specialitate se apreciază drept o *infracțiune putativă* [188, p.47], care nu atrage după sine răspunderea penală ca atare, dar care ar putea avea, eventual, importanță pentru știința dreptului penal, doar dintr-o perspectivă criminologică [193, p.57].

Și, în sfârșit, o a treia dezvoltare teoretică asupra erorii o constituie, cum am și menționat, eroarea privind caracterului ilegal al faptei persoanei, *în ipoteza în care persoana încalcă o altă normă penală decât pe cea care a presupus-o*.

Într-un asemenea sens, eroarea trebuie apreciată după numărul de norme încălcate,

² Care la ora actuală în unele legislații cum ar fi Codul penal al Federației Ruse din 1996, actuala legislație a Republicii Moldova, se incriminează ca fiind un caz care înlătură caracterul penal al faptei.

respectiv, această categorie a erorii necesită a fi apreciată în sens dublu.

Pe de o parte, eroarea asupra ilicitului penal, când se prevede o răspundere mai severă decât cea pe care și-a închipuit-o persoana, și invers, pentru care se prevede o pedeapsă mai ușoară decât aceea care și-a reprezentat-o. Astfel, în prima ipoteză se apreciază că ar fi logic să se aplice anume în acele limite care ar fi corespunzătoare cu fapta închipuită [196, p.103]. După aprecierile noastre, din cele expuse, tocmai ne aflăm într-o contradicție cu principiul potrivit căruia gândurile omului nu se pedepsesc. Iar pentru ipoteza a doua să se pornească de la rațiunile *tentativei* de infracțiune, fiindcă doar într-o asemenea ipoteză s-ar da prioritate intenției criminale și nu consecințelor acesteia, deoarece ne aflăm în situația pericolului social al faptei, care este într-un coraport cu infracțiunea putativă. Se apreciază că în ipoteza în cauză ne vom afla în prezența *concursei ideal putativ*, unde persoana nu răspunde penal pentru *infracțiunea putativă*, fapt care ar avea relevanță din perspectiva abordărilor *imputațiunii* și a *responsabilității subiective*.

A doua abordare a erorii s-ar referi la efectele psihice ale erorii persoanei asupra legii penale, în ipoteza în care persoana presupune că încalcă *o singură normă de drept penal*, dar în realitate se încalcă *două sau mai multe norme*, situație care se apreciază prin calificarea cumulului de infracțiuni. În cazul acestei categorii de eroare nu se schimbă de fapt forma și conținutul vinovăției, deoarece *prioritate se dă concepției legiuitorului*, și nu făptuitorului. Mai mult ca atât, o asemenea abordare relevă faptul că persoana conștientizează pericolozitatea faptei și a rezultatului ei, ceea ce presupune mai mult o dimensiune volitivă a persoanei. Probabil, doar într-o asemenea ipoteză se poate menționa pe deplin faptul că necunoașterea legii nu înlătură răspunderea penală, corespunzând întru-totul *imputațiunii* și *responsabilității subiective* [193, p.57].

De asemenea, se apreciază că persoana poate să se afle în eroarea privind tipul de interdicție legală³, susținându-se că într-o asemenea ipoteză persoana se află în *neglijență asupra situației aprecierii* [172, p.23]. Într-o opinie contrară, se remarcă că într-o asemenea ipoteză ne aflăm în prezența unui concurs de norme în planul conștiinței persoanei, unde, din păcate, supraviețuiesc anume cele penale. Anume în asemenea ipoteze se schimbă forma și construcția vinovăției penale ca atare [164, p.90]. Cel puțin în ipoteza lipsei conștientizării ilegalității penale în genere, ghidată pe totala nedorință de a le comite, ne vom afla în lipsa vinovăției ca atare.

Așadar, în majoritatea cazurilor persoanele trase la răspundere penală reprezintă și reproduc destul de clar latura obiectivă a infracțiunii, ceea ce creează deseori confuzia organelor

³ În sensul că intervine doar o răspundere morală sau că poate interveni doar ilicitul civil, disciplinar sau administrativ.

competente că persoana își recunoaște vina, lucru care nici pe departe nu este identic. Când apar asemenea situații, credem că cel puțin dosarul trebuie restituit pentru reanchetare și completarea dosarului. Așadar, eroare de drept penal, în esența ei, cel puțin actualmente ar putea fi abordată conform regulilor *infracțiunii putative*, fapt pentru care nu s-ar aplica răspunderea penală [196, p.110]. În această ipoteză, subiectiv, persoana are conștiința că săvârșește o infracțiune, în timp ce sub raport obiectiv fapta este perfect legală [84, p.89-93]. Dacă persoana s-ar afla în eroare de drept, datorită *lipsei și imposibilității* de cunoaștere a normelor penale, în acest sens, în plan psihic, asupra vinovăției acționează *schimbări*. Dacă acestea, în conștiința făptuitorului, rămân doar la nivel de presupuneri (adică pe planul psihic al persoanei nu se realizează schimbări de esență), vinovăția, într-o asemenea ipoteză, va rămâne aceeași, adică, dacă la baza sa ar sta *necunoașterea sau ignoranța* legii, atunci va exista, de esență, o vinovăție neglijentă [84, p.89-93]. Referitor la faptele putative, se mai menționează că ele nu au relevanță penală, deoarece incriminarea lor nu o poate determina reprezentarea făptuitorului, ci doar a legiuitorului [4, p.19, 22; 18, p.473-474].

Este adevărat că o asemenea prezumție este tot mai mult contrazisă de realitate. Ea a putut avea o bază reală în comunitățile restrânse, unde toți cetățenii participau la viața publică și la elaborarea legilor, dar în condiții de „vicii moderne” o atare prezumție a devenit o ficțiune. În doctrina penală, chiar cu unele argumente discutabile, s-a manifestat o anumită preocupare de a repune în discuție justificarea teoretică și practică a soluției bazate pe prezumția absolută de cunoaștere a ilicitului, soluție care, după părerea multor autori, nu mai are demult o bază reală⁴. În același context, ar mai fi de menționat faptul că *dreptul penal clasic* îi asigură pe cetățeni că *nu vor fi sancționați fără a fi preveniți*, dar le cere în schimb un efort special de cunoaștere a legii [23, p.31]. Pe când *dreptul penal contemporan*, credem noi, că nu mai poate realiza această garanție și, corespunzător, prejudicii în acest sens se pot aduce *principiului egalității*, din moment ce statul este subiect de drept pasibil de răspundere atât în plan intern, cât și ca subiect la forurile europene și internaționale, aspect ce în această dimensiune au doar valoare declarativă. La fel s-a menționat că autoritatea publică ar fi în imposibilitatea de a demonstra că cetățeanul a cunoscut legea sau i-a înțeles conținutul [23, p.31].

În măsura în care ilicitul faptei *nu constituie obiectul cunoașterii* făptuitorului, n-ar putea fi concepută ca o cerință distinctă nici cunoașterea caracterului socialmente periculos al faptei. Într-o asemenea ipoteză necunoașterea de către individ a ilegalității faptei sale presupune, de

⁴ Ca un ecou al acestor discuții, în legislația italiană, printr-o decizie a Curții Constituționale (decizia nr.364 din 1988), dispozițiile din art.5 Cod penal italian, care consacrau prezumția de mai sus, au fost declarate parțial neconstituționale, admițându-se că în cazul erorii de drept invincibile făptuitorul poate fi exonerat de răspundere.

fapt, o *eroare de drept* [174, p.37]. Pentru argumentarea acestei păreri se susține că în dreptul penal „nu este vorba despre simpla înțelegere din partea persoanei a ceea ce este rău și a ceea ce este bine pentru societate, ci despre acel grad de periculozitate socială a faptei, care îi determină caracterul antijuridic în sensul dreptului penal [105, p.69; 180, p.355-356]. Or, dacă în virtutea principiului imputațiunii subiective, fără vinovăție nu este răspundere penală, persoana se face vinovată de săvârșirea faptei încriminate de legea penală numai când își dă seama de caracterul său ilicit sub aspect penal. Deci, conform acestei păreri, la faptele intenționate, „cunoașterea ilicitului penal este unul din elementele noțiunii vinovăției” [8, p.407-408].

La argumentarea acestei teze se pornește de la două premise: de la concepția filosofică asupra *necesității și libertății*, aplicată în dreptul penal.

Înțelegerea acestei necesități, de respectare a legilor statului, și obligația cetățenilor de a-și desfășura activitatea în conformitate cu ele presupun și cunoașterea legilor respective de către cetățeni. Neîndeplinindu-se această condiție, „este greu de presupus că oamenii pot respecta legile și nici nu se poate pune problema unei respectări conștiente și libere a acestora” [115, p.17]. O lege sau alta - indiferent de categoria relațiilor sociale pe care le apără - rămâne inexistentă pentru cine nu o cunoaște [105, p.70]. Legile îi ajută pe oameni la înțelegerea valorii sociale a fenomenelor, la distingerea faptelor reprobate de societate de cele utile ei, precum și la aprecierea răului de pericol social al faptelor dăunătoare societății [105, p.71; 114, p.216-217]. Pe baza acestor cunoștințe, orice persoană poate să ia față de lege o atitudine, să întreprindă în mod conștient diferite acțiuni, chiar și în dezacord cu ele.

Pe de altă parte, noțiunea de *periculozitate socială* a faptei este foarte largă. Toate faptele infracționale sunt periculoase pentru conviețuirea socială pentru întreaga societate [66, p.111]. Diferențierea gradului de periculozitate socială a faptelor antisociale este evidențiată de către societate prin sancțiunile ce le prevede pentru săvârșirea lor [118, p.157]. Întrucât infracțiunile reprezintă gradul cel mai înalt de pericol pentru societate și, drept consecință, sunt sancționate de lege mai aspru iar, pe de altă parte, noțiunea de periculozitate socială este foarte generală, comună tuturor faptelor ilicite. Se apreciază că pentru existența vinovăției sub forma intenției, în dreptul penal, este necesară din partea subiectului, pe lângă alte procese psihice, și cunoașterea caracterului infracțional al faptei sale.

Se consideră faptul cunoașterii ilicitului penal din partea subiectului de drept ca o premisă necesară pentru comportamentul lui liber față de fapta infracțională. Iar în cazul când nu cunoaște această realitate, el nu-și dă seama de valoarea socială reală a relațiilor sociale vătămate, de adevăratul pericol social al faptei comise. Pe de altă parte, nu are nici o semnificație penală necunoașterea din partea subiectului a caracterului infracțional al faptei. Așadar, se

impută subiectului o normă penală numai dacă el a avut față de ea și față de urmările sale poziția spirituală, cerută de lege, nu interesează, însă, după opinia majoritară, dacă nu a cunoscut caracterul infracțional al faptei respective [105, p.46].

De aceea se consideră că eroarea de drept - înțeleasă numai în sensul necunoașterii din partea subiectului a caracterului infracțional al faptei săvârșite - ar trebui să se bucure, în doctrină și în legislația noastră penală, de poziția pe care o are eroarea de fapt. Astfel, prezumția cunoașterii legii penale ar fi îmbunătățită cu deschiderea posibilității de a face dovada necunoașterii caracterului infracțional al faptei săvârșite [105, p.47].

Așadar, complexitatea vieții sociale a creat numeroase reglementări „artificiale” de pură creație legislativă. În aceste condiții prezumția absolută de cunoaștere a legii penale începe să se impună ca o *necesitate politică*, prevalând asupra justiției [18, p.411-423, 470-471], deși acest aspect este dezvoltat de unii autori ca un eșec al puterii politice prin denaturarea și neasigurarea condițiilor corespunzătoare cunoașterii legilor penale. Astfel, dacă eroarea nu putea fi evitată de făptuitor, ar fi neechitabil și fie tras la răspundere penală pentru o nereușită pentru care se face vinovat nu numai el, dar și legiuitorul însuși [4, p.21; 57, p.434-440]. Eroarea de drept este o eroare intelectuală [4, p.21; 57, p.434-440]. Prin această necesitate politică s-ar încălca principiul răspunderii subiective [4, p.19; 12, p.160]. Într-o opinie asemănătoare se menționează introducerea formulei de „*conștientizare a ilegalității penale*”. Este o cale de debarasare de așa-zisa *răspundere obiectivă*, dar din acest motiv va trebui să ne dezicem și de mult cunoscuta *prezumție absolută* „*necunoașterea legii nu înlătură răspunderea penală*” și să acceptăm *prezumția relativă*, în situația când făptuitorul va demonstra faptul că nu numai că *nu a cunoscut* caracterul ilegal al faptei sale, dar el nici *nu a avut posibilitatea de a-l cunoaște* [174, p.34]. Credem că prin această formulă, eventual acceptată, se poate ajunge la o *responsabilitate* cu adevărat *subiectivă*.

În acest context, credem că mai este necesar de a se aborda problema *nemo censetur ignorare legem*, care are la bază obligația cetățenilor de a se informa. În măsura în care acesta nu ar fi avut posibilitatea de a se informa, ar fi obligat să se abțină de la comiterea infracțiunii. Ipoteză controversată în acest context ar fi *infracțiunea prin omisiune* [84, p.89-93].

Discutabilă ar fi situația erorii invincibile, dacă persoana făptuitorului ar fi primit un sfat greșit sau superficial de la un avocat sau în baza unei ordonanțe de încetare a urmăririi penale dată de un procuror, invocându-se principiul *error communis facis ius*, însă se contraargumentează prin faptul că soluțiile organelor judiciare nu au efecte *erga omnes* [4, p.22]. Se apreciază că judecătorul nu este legiuitor și jurisprudența nu are stabilitatea legii. Considerăm că această eroare este creată mai mult de caracterul normelor formale, dar istoric acest principiu a apărut de

la normele cu caracter formal. Aproximativ din aceleași considerente s-a menționat că judecătorii, în funcție de complexitatea cauzei, au desemnat experți pentru a studia legislația în domeniu. Apare fireasca întrebare în asemenea caz: oare cetățeanul este obligat să-și angajeze și el un asemenea expert? [23, p.30] După un sondaj realizat în rândul magistraților ruși, s-a constatat că majoritatea judecătorilor nu cunosc toate dispozițiile legii [23, p.31]. Cu atât mai mult, credem, sunt expuse pericolului persoanele fără pregătire juridică [23, p.31.]. După noi, discutabilă ar fi situația dacă o hotărâre judecătorească se ghidează de concluziile expertului și acestea, în totalitate fiind greșite, din cauza necompetenței sau necunoașterii legislației în domeniu de către expert și, corespunzător, confuzia în baza hotărârii definitive creează eroarea judiciară. Mai mult ca atât, există un alt principiu al dreptului procesual penal care stipulează *res iudicata veritas est*. Cu toate acestea, nimănui nu i s-a părut inutilă existența unor căi extraordinare de atac în eventualitatea unor greșeli sau erori ale instanțelor judiciare la soluționarea unor cauze. Așadar, se admite că un judecător care stabilește „adevărul” să greșească, în schimb, cetățenilor fără pregătire juridică nu li se permite de a invoca necunoașterea legii penale [23, p.32], fapt, după noi, neechitabil. Din această perspectivă de abordare, credem că ar fi cazul să punem în discuție conceptul *principiului egalității*.

A fost invocată și o altă justificare a soluției erorii de drept, și anume aceea a dubiului intelectual, care consideră că ori de câte ori există un element de eroare, aceasta trebuie interpretată în favoarea învinutului și, conform principiului *in dubio pro reo*, autorul va scăpa de răspundere penală [23, p.25]. Noi însă mai menționăm că, din aceleași considerente, poate fi abordat principiul *prezumției nevinovăției*.

De asemenea, în susținerea acestei opinii s-a expus un punct de vedere asupra faptului că nimeni nu poate imputa necunoașterea legii penale tuturor cetățenilor și străinilor ce se găsesc pe teritoriul statului respectiv, din momentul în care intră în vigoare [12, p.161].

În doctrina și jurisprudența franceză s-a menționat că răspunderea pentru eroarea de drept să se angajeze atât față de victimă (făptuitor), cât și față de autoritatea care nu și-a respectat obligația de informare sau a informat persoana făptuitorului infracțiunii în mod greșit [2; 23, p.33].

Se mai argumentează că, dacă normele de drept penal, în principiu sau mai ales cele referitoare la fapte grave, sunt cunoscute de timpuriu, există *norme cu caracter extrapenal* care nu pot fi întotdeauna cunoscute (cu privire la vânat, pescuit, regimurile vamale ș.a.).

Presupunem că problema respectivă merită atenție și din perspectiva inadvertențelor sau a lacunelor de aplicabilitate a legilor penale, ce pot crea erori în ipoteza *conflictelor* sau *concursei* de legi (mai ales a *legilor penale speciale* și a celor *nepenale care conțin dispoziții*

penale, sau a legilor *organice, ordinare* ș.a.), precum și a *excepțiilor de neconstituționalitate* ale acestora, respectiv, și în ipoteza aplicării legilor penale *în timp* (retroactivitatea legii penale, ultraactivitatea lor ș.a.).

Considerăm că s-a apreciat corect faptul că pentru concilierea acestor dimensiuni, este important de a se aborda problema prin prisma a două metode, și anume: de a recunoaște ca o presupunere indubitabilă cunoașterea legii penale de către cetățeni și, corespunzător, abordarea acestei prezumții într-un context mai suplu, susceptibil de excepții, făcându-se distincție între tipurile erorilor de drept, exonerând infractorul de responsabilitate penală [70, p.712].

Credem că pentru o tratare mai adecvată a dilemei ar mai fi necesar să o dezvoltăm prin prisma dreptului comparat. Astfel, se cunosc două categorii de legislații.

Deci, există legislații *care presupun cunoașterea legii penale*: legislațiile *franceze, italiene*; din lumea arabă pot fi citate legislațiile *libaneze, siriene, irakiene și egiptene*.

Textul legii franceze din 5 noiembrie 1970 menționează: „Conform circumstanțelor, tribunalele vor putea primi excepția ignoranței stabilite pentru contravenții, dacă s-a comis în decurs de 3 zile, pornind de la promulgare.” Conform acestui text, excepția de ignoranță a textului de incriminare nu este acceptată numai în cazul când precizează acest text, ceea ce permite, printr-o interpretare „*per a contrario*”, de a susține că această excepție nu va putea să fie acceptată în alt caz. Mai bine zis, o presupunere de cunoaștere a legii va fi, deci, recunoscută. Se citează și art.65 din Codul penal vechi, care prevedea că „nici o crimă sau delict nu poate fi scuzat, nici durerea împlânzită numai în cazul și circumstanțele unde legea declară faptul scuzabil sau permite dea aplica o durere mai puțin riguroasă.” Din acest text, Curtea de casație a putut să conchidă că legea determină la un titlu limitat cauzele excluziunii răspunderii și de aceea nu poate fi adoptată. Principiul a fost format în termenii următori: „Nimeni nu este considerat în drept de a ignora legea” [83, p.367; 153, p.181].

Doctrina și jurisprudența au recunoscut, totuși, oarecare excepții de natură să facă suplă această presupunere. Ele au recunoscut acceptarea scuzei de ignoranță a legii în cazurile de imposibilitate, unde se găsește făptuitorul de a cunoaște legea, a erorii de neînvinș, mai bine zis, eroarea negreșită, a erorii extrapenale. Cu alte cuvinte, eroarea susținătoare pe un text nepenal, care determină o calificare figurând printre elementele constitutive ale delictului, precum calificarea lucrului sustras ca aparținând la o materie de furt.

Din conținutul paragrafului în cauză putem menționa că în dreptul penal sunt concepute două sisteme legislative cu privire la eroarea de drept:

1) Primul sistem, bazat pe principiul „*nemo censetur ignorare legem*”, exclude posibilitatea ca eroarea de drept să înlăture vinovăția și să influențeze existența răspunderii

penale;

2) Cel de-al doilea sistem conferă erorii de drept penal caracterul de cauză care exclude vinovăția, admitând că eroarea privind norma penală produce efecte pe planul răspunderii penale.

Problema admiterii efectelor erorii de drept penal nu se pune, însă, în cazul faptelor al căror caracter antisocial și ilegal este cunoscut de către orice persoană, ci în cazul faptelor al căror caracter ilegal nefiind evident, cunoașterea sa implică cunoașterea normelor care le incriminează și, în special, în acele situații în care persoana s-a aflat într-o imposibilitate obiectivă de a lua cunoștință de existența normei de incriminare sau în care, deși a fost diligentă în îndeplinirea obligației de informare, s-a aflat într-o eroare neimputabilă privind caracterul ilegal al faptei săvârșite. Așadar, legile se publică în statele ale căror legislații recunosc efectele erorii de drept penal, iar recunoașterea acestor efecte nu a determinat acele state să admită posibilitatea ca o lege să intre în vigoare fără a fi publicată sau înainte de a fi publicată ori că nu ar fi necesare acțiuni de popularizare a legilor înainte de intrarea acestora în vigoare. Problema admiterii efectelor erorii de drept penal nu se pune în legătură cu publicarea legilor înainte de intrarea lor în vigoare, ci în legătură cu modul în care, prin publicarea legilor, se asigură sau nu accesul efectiv al persoanelor la conținutul acestora.

Din publicarea unei legi în Monitorul Oficial nu s-ar putea desprinde concluzia că ea a fost deja difuzată pe întreg teritoriul țării și că toate persoanele care se află pe teritoriul statului nostru au luat cunoștință sau au avut posibilitatea de a lua cunoștință de existența sau conținutul legii, iar necunoașterea acesteia le-ar fi, întotdeauna, imputabilă. Problema admiterii efectelor erorii de drept penal nu se pune nici în legătură cu acțiunile autorităților de popularizare a legilor înainte de intrarea lor în vigoare.

Doctrina și jurisprudența au admis unele excepții în care necunoașterea legii penale înlătură răspunderea penală. Temeiul înlăturării răspunderii penale nu îl constituie, însă, eroarea de drept penal, ci forța majoră [66, p.338; 103, p.738] sau principiul că nimeni nu poate fi obligat la imposibil [66, p.338] ori buna-credință [3, p.377-378]. În sistemul bazat pe principiul „*nemo censetur ignorare legem*” doctrina a admis și că eroarea de drept ar constitui o circumstanță atenuantă [3, p.378]. Principiul „*nemo censetur ignorare legem*” nu permite nici corectarea insuficiențelor legiuitorului, atunci când acesta nu reușește să asigure accesibilitatea legii penale, fie din cauza redactării imprecise a normelor penale, fie din cauza lipsei de sistematizare a acestor norme [59, p.530]. Această soluție nu constrânge autoritățile statului să-i informeze, în mod permanent, pe destinatarii normelor penale cu privire la existența și conținutul acestora, să asigure claritatea în redactarea normelor penale și să evite frecvențele modificări ale acestora, să

asigure eficiența legii penale [89, p.135].

Așadar, în *dreptul francez* codul penal actual conține un text care tratează un aspect al problemei, acesta fiind art.122-3 care dispune: „Nu este responsabilă penal persoana care justifică de a fi crezută printr-o eroare asupra dreptului, care nu era în măsură de a evita puterea legitimă de a realiza actul”. Acest text tratează chestiunea „erorii de neînvinș”. Aceasta este o eroare de drept, pe care făptuitorul nu era în măsură de a o evita, deoarece el a făcut totul ce era posibil de a se informa despre valoarea actului său și a ajuns la convingerea că el era legitim. Este cert că el l-a comis. Codul conținând teoria erorii de neînvinș și recunoscând efectul de a exclude responsabilitatea, nu este legitim de a conchide că, mărginindu-se de a recunoaște efectul exonerator al responsabilității erorii de neînvinș, el nu recunoaște un efect asemănător cu totul altei specii de eroare a dreptului și pe care el o consacră astfel printr-un raționament „*per a contrario*” - presupunerea de a cunoaște legea.

Respectiv, *Codul penal italian* actual este un exemplu al unei legislații care consacră net presupunerea de a cunoaște legea. În art.5 al Codului penal sus-menționat se precizează că „Nimeni nu poate invoca pentru scuza sa ignoranța legii penale.” În același timp, Codul penal italian prevede o excepție importantă în ceea ce privește eroarea asupra unui text nepenal, recunoscându-i efectul de a exclude răspunderea: art.47 alin.(3) al Codului penal menționat dispune că „Greșeala cu privire la o altă lege decât cea penală exclude pedepsirea, atunci când a provocat o eroare privind faptul care constituie crima.”

La acest capitol Codul penal italian s-ar putea clasa printre legislațiile care consacră presupunerea de cunoaștere a legii, în afară de excepția destinată erorii extrapenale.

Codul penal libanez este inspirat, în această materie, din Codul penal italian. El începe printr-o adopție de presupunere a cunoașterii legii, prin art.223, care enunță că „Nimeni nu poate fi exceptat de necunoașterea legii penale sau a interpretării false pe care a dat-o”.

Acest text, la fel, enumeră 3 excepții în care eroarea de drept exclude răspunderea penală, precizând că „sunt, în același timp, excluzive de imputabilitate: ignoranța sau eroarea privind legea civilă sau administrativă care condiționează intervenția răspunderii; ignoranța față de o lege nouă, dacă infracțiunea a fost comisă în 3 zile care au urmat promulgarea sa; ignoranța străinului venit în Liban timp de 3 zile și mai mult, luându-se în vedere existența unei infracțiuni de drept pozitiv, neincriminat prin legea națională, nici prin legea țării rezidentul căreia este.”

Codul penal libanez a avut o influență, în această materie, asupra mai multor legislații arabe. Astfel, *Codul penal sirian* reproduce textul dispoziției libaneze (art.222). *Codul penal iordanian* (art.85), *Codul kuweitian* (art.42) și *Codul penal al Emiratelor Arabe Unite* au adoptat, sub o formulare un pic diferită, aceleași soluții preconizate prin Codul libanez.

Codul penal egiptean nu conține nici un fel de text în materie. Mai înainte, art.2 al Regulamentului de organizare a tribunalelor naționale (promulgat în 1883 și având forța legii), dispunea că „Nimeni nu se poate scuza, prin ignoranța sa, de ceea ce dispun legile și ordonanțele în ziua punerii lor în vigoare.” Acest text n-a fost reprodus în legea din 1949, susținând organizarea justiției și înlocuind regulamentul anterior, sub pretextul căruia îi consacra o soluție evidentă și unde valoarea nu depinde defel de o confirmare legislativă.

Codul penal suedez adoptă o soluție similară sau relativ identică cu cea consacrată prin Codul penal german, art.20, care dispune: „Judecata poate fi atenuată liber prin judecător în vederea celui care a comis o crimă sau un delict, chiar dacă avea motive suficiente de a se crede în drept de a acționa. Judecătorul va putea, la fel, scuti prevenitul de toată judecata”. Astfel, codul refuză presupunerea de a cunoaște legea și acceptă, prin urmare, excepția erorii de drept. Dar toată eroarea de drept nu este exclusivă responsabilității intenționate. Eroarea de drept ar putea să fie fără efect, ar putea numai să atenueze judecata, ar putea, în sfârșit, să o excludă. Criteriul de distincție între aceste cazuri ar fi măsura rațiunilor pe care persoana le avansează pentru a justifica eroarea sa.

Dacă judecătorul consideră că aceste rațiuni nu sunt suficiente, responsabilitatea ar fi expusă în toată extinderea sa. Dacă, din contra, aceste rațiuni sunt considerate ca suficiente, făptuitorul ar beneficia de o excluziune a sancțiunii sau de o simplă atenuare. Distincția dintre cazurile de excluziune și cazurile de atenuare a pedepsei depind de gradul de suficiență de argumente pe care făptuitorul le avansează pentru a justifica eroarea sa. Dacă judecătorul consideră că aceste argumente sunt absolut suficiente, el acordă făptuitorului beneficiul de o scutire a pedepsei, dacă el consideră că aceste argumente sunt parțial acceptabile, el își recunoaște o simplă atenuare a pedepsei.

Codurile penale *grec* și *polonez* sunt susținătoare ale aceluiași punct de vedere.

Respectiv, *Codul penal grec* dispune, în art.31, că „ignoranța pedepsei nu este suficientă pentru a îndepărta imputația. Dar actul nu este imputabil autorului său, dacă acesta a crezut, din eroare, că el avea dreptul de a comite acest act și dacă eroarea sa este scuizabilă”. Iar *Codul penal polonez* precizează, în alin.(2) al art.20, că „tribunalul poate considera eroarea justificabilă de ilegalitate a actului ca bază de atenuare extraordinară a pedepsei”.

Noi propunem de a diviza acest studiu în două părți: prima parte va fi consacrată presupunerii cunoașterii legii. A doua parte va avea ca obiect sistemul care cere o cunoaștere efectivă a legii sau posibilitatea acestei cunoașteri.

Spre deosebire de sistemul bazat pe regula „*nemo censetur ignorare legem*”, cel de-al doilea sistem recunoaște, în anumite condiții, posibilitatea ca eroarea de drept (asupra normei

penale) să producă efecte, prin înlăturarea vinovăției sau prin atenuarea răspunderii penale.

În cadrul acestui sistem, eroarea de drept invincibilă (de neînlăturat) înlătura vinovăția (intenția și culpa/imprudența) fie în temeiul unei prevederi din legea penală (*Franța, Germania, Spania, Portugalia, Polonia, Estonia, Finlanda, Austria, Suedia, Mexic, Peru*), fie în baza jurisprudenței constituționale (*Italia*) sau a jurisprudenței instanțelor judecătorești (*Belgia, Luxemburg*). În acest sistem se rezolvă și ipoteza când eroarea de drept este vincibilă (înlăturabilă), situație în care are loc o atenuare obligatorie a răspunderii penale a făptuitorului (*Spania, Mexic, Peru*) sau facultativă (*Germania, Portugalia, Polonia, Estonia, Finlanda*).

În doctrină fundamentul recunoașterii efectelor erorii de drept este explicat atât în teoria intenției, cât și în teoria vinovăției. Dacă ambele teorii admit că răspunderea penală este influențată de necunoașterea caracterului ilegal al faptei și că eroarea invincibilă de drept înlătură această răspundere, ceea ce diferă este fundamentul efectului exonerator al acesteia, cu consecințe asupra modului în care eroarea vincibilă influențează răspunderea penală. În viziunea teoriei intenției, cunoașterea caracterului ilegal al faptei (conștiința ilegalității) face parte din conținutul intenției, constituind un element necesar pentru existența acesteia, întrucât pentru existența intenției, ca formă a vinovăției, nu este suficientă voința conștientă de a săvârși fapta, ci și conștiința autorului că prin fapta săvârșită încalcă o normă de incriminare.

Eroarea de drept înlătură intenția, deoarece, în acest caz, lipsește unul dintre elementele componente ale intenției [22, p.197; 104, p.535]. Din punctul de vedere al teoriei intenției, motivul pentru care lipsește conștiința ilegalității este indiferent. Concepută astfel, teoria intenției exclude orice diferență între tratamentul penal al erorii de fapt și cel al erorii de drept: eroarea invincibilă înlătură atât intenția, cât și culpa, în timp ce eroarea vincibilă atrage răspunderea penală pentru fapta săvârșită din culpă [22, p.197; 104, p.535]. Așadar, eroarea vincibilă de drept, care presupune că autorul nu s-a informat corespunzător cu privire la caracterul ilegal al faptei, ar putea atrage numai răspunderea penală pentru fapta săvârșită din culpă și numai atunci când fapta comisă din culpă este incriminată. În doctrină, teoria intenției a fost criticată pentru că, potrivit acestei teorii, tragerea la răspundere penală în cazul erorii vincibile privind norma penală (de drept) poate avea loc numai atunci când fapta săvârșită din culpă este incriminată. Or, în legea penală, cele mai multe fapte nu sunt incriminate, atunci când sunt săvârșite din imprudență.

Spre deosebire de teoria intenției, în concepția teoriei vinovăției cunoașterea caracterului ilegal al faptei nu face parte din conținutul intenției, ci constituie o cerință a vinovăției, autonomă în raport cu intenția. În această viziune, intenția nu este concepută ca formă a vinovăției și presupune numai voința conștientă de a săvârși fapta. Voința conștientă de a săvârși fapta

(intenția) nu este suficientă pentru existența vinovăției, ci pentru existența acesteia este necesară cunoașterea caracterului ilegal al faptei, ca element distinct al conținutului vinovăției. În consecință, lipsa acestui element, adică eroarea privind norma penală, influențează numai vinovăția, iar nu și existența intenției [22, p.197-198; 104, p.536].

Pentru existența vinovăției, potrivit acestei teorii, nu este necesară cunoașterea actuală a caracterului interzis al faptei, ci posibilitatea de a cunoaște acest caracter (cunoaștere potențială) [104, p.537]. În cazul erorii invincibile de drept, lipsind posibilitatea autorului de a cunoaște caracterul interzis al faptei, vinovăția va fi înlăturată.

Dimpotrivă, eroarea vincibilă asupra normei penale nu va înlătura vinovăția, deoarece, în cazul unei asemenea erori, autorul putea cunoaște caracterul interzis al faptei. Neexcluzând posibilitatea autorului de a cunoaște caracterul ilegal al faptei și, deci, de a se conforma legii penale, eroarea vincibilă nu exclude reproșul pentru conduita neconformă cu aceasta. Cu excepția erorii de drept (de exemplu, autorul crede că omorul nu este incriminat), eroarea vincibilă asupra normei penale atenuază vinovăția în aceeași măsură în care necunoașterea caracterului interzis al faptei reduce reproșul ce poate fi adus autorului pentru fapta săvârșită, iar pedeapsa va fi redusă în aceeași măsură în care vinovăția este atenuată [22, p.198; 104, p.536-537].

Pedepsirea autorului pentru fapta săvârșită cu intenție are loc în toate cazurile de eroare vincibilă de drept, deși, din punct de vedere politico-penal, multe infracțiuni ar trebui să fie pedepsite numai atunci când, săvârșindu-le, autorul are deplina conștiință a caracterului lor ilegal. Inconveniente pe care le presupune teoria intenției, ca fundament al admiterii efectelor erorii asupra normei penale, pot fi înlăturate prin excluderea efectului exonerator al erorii vincibile (soluție adoptată în legea penală franceză [128, p.440], în jurisprudența constituțională italiană [99, p.365], în jurisprudența belgiană), ipoteză în care o asemenea eroare ar putea constitui o circumstanță atenuantă [44]. În acest caz, soluția cu privire la eroarea vincibilă asupra normei penale nu diferă de una dintre soluțiile care pot fi adoptate de legiuitor pe baza teoriei vinovăției, și anume aceea de a prevedea explicit că eroarea de drept poate avea ca efect reducerea pedepsei, constituind o circumstanță atenuantă facultativă (soluție adoptată în legea penală germană) [58, p.105; 102, p.400].

O altă soluție adoptată de legiuitor este aceea de a prevedea explicit că eroarea vincibilă are ca efect atenuarea obligatorie a pedepsei și limitele în care pedeapsa poate fi atenuată în raport cu pedeapsa prevăzută de lege pentru infracțiunea săvârșită cu intenție (soluție adoptată în legea penală spaniolă). Deși această soluție pare să reflecte opțiunea legiuitorului pentru teoria vinovăției, în doctrina spaniolă s-a susținut că o asemenea soluție ar putea fi fundamentată și din

perspectiva teoriei intenției.

Reglementarea unei reguli de determinare a pedepsei, care se calculează în raport cu pedeapsa prevăzută de lege pentru infracțiunea săvârșită cu intenție, nu înseamnă că în cazul erorii există intenția (*dolus malus*). Pe de altă parte, soluția atenuării obligatorii a pedepsei, adică a exonerării parțiale de pedeapsă, contravine teoriei vinovăției, în concepția căreia atenuarea pedepsei este facultativă, dar nu obligatorie [104, p.546-547].

Cunoașterea caracterului ilegal al faptei nu presupune cunoașterea normei de incriminare la nivelul unui specialist, fiind suficient ca subiectul să cunoască caracterul faptei interzise prin legea penală. La fel, nici nu presupune cunoașterea gravității faptei, dacă aceasta este calificată de legiuitor ca delict sau crimă, și nici a felului de pedeapsă sau a limitelor pedepsei prevăzute de lege pentru fapta săvârșită. Pentru cunoașterea caracterului ilegal al faptei nu este suficientă cunoașterea caracterului imoral sau vătămător, din punct de vedere social, al acesteia, deoarece legea penală nu incriminează toate faptele care constituie încălcări ale normelor morale sau sociale. Conștiința subiectului că fapta încalcă normele morale sau sociale constituie un indiciu al caracterului evitabil al erorii privind norma penală.

Cunoașterea ilegalității specifice faptei este necesară și atunci când subiectul se află într-o dublă eroare privind interdicția (subiectul nu cunoaște interdicția specifică, adică nu cunoaște existența normei care incriminează fapta, însă crede că există o altă interdicție, în realitate inexistentă, ca temei al răspunderii sale penale). Eroarea de drept presupune o judecată privind posibilitatea persoanei de a cunoaște, mai exact, de a recunoaște caracterul ilegal al faptei, ținând seama de experiența de viață și nivelul de instruire al acesteia, dar și de norma de incriminare încălcată.

La determinarea influenței pe care eroarea de drept o poate produce asupra răspunderii penale, se face distincție între eroarea de drept penal și eroarea de drept extrapenal. Eroarea de drept penal constă în necunoașterea sau cunoașterea greșită a legii penale, adică a unei norme de drept penal, care prevede o faptă ca infracțiune sau care prevede o pedeapsă pentru o anumită infracțiune.

Cu privire la eroarea de drept penal, este admis, în general, principiul că aceasta nu influențează asupra răspunderii penale. Este admis, deci, principiul general potrivit căruia nu se poate invoca necunoașterea legii, fiindcă nimeni nu poate fi presupus că o ignoră („*nemo censetur legem ignorare*”), dar acțiunea acestui principiu este restrânsă la legea penală.

În consecință, necunoașterea sau cunoașterea greșită a legii extrapenale, adică eroarea de drept extrapenal (civil, administrativ, al familiei, al muncii etc.) influențează asupra răspunderii penale întocmai ca eroarea de fapt, cu care este asimilată.

Eroarea de drept extrapenal este posibilă mai ales în cazurile în care normele incriminatoare prevăd ca element constitutiv al unei infracțiuni condiția săvârșirii unei fapte „pe nedrept” sau „contrar dispozițiilor legale” etc. În astfel de situații, săvârșirea cu vinovăție a unei fapte prevăzută de legea penală presupune cunoașterea reglementarilor dintr-o lege extrapenală, iar necunoașterea acestora echivalează cu o eroare de fapt și atrage aceleași consecințe, adică înlăturarea caracterului penal al faptei, în condițiile examinate.

Există legislații penale care recunosc că erorile de drept penal au o anumită influență asupra răspunderii penale, considerând necunoașterea legii penale ca pe o circumstanță atenuantă judecătorească.

3.3. Concluzii la capitolul 3

Urmare a abordărilor realizate în cadrul prezentului capitol al lucrării, putem evidenția următoarele concluzii generale, care ar crea noi perspective de abordare a erorii de drept în normativitatea penală autohtonă:

1. Eroarea de drept este acea formă a erorii penale care constă într-o reprezentare greșită a făptuitorului asupra caracterului legal sau ilegal al faptei prejudiciabile, reprezentare cauzată fie de necunoașterea, fie de cunoașterea greșită a dispozițiilor legale.

2. Au fost evidențiate două sisteme doctrinare și normative cu privire la eroarea în drept: a) sistemul bazat pe principiul „*nemo censetur ignorare legem*”, în bază căruia se exclude posibilitatea ca eroarea de drept să înlătore vinovăția și să influențeze existența răspunderii penale; b) sistemul de drept care parțial conferă erorii de drept penal caracterul de cauză care exclude vinovăția, admitând că eroarea privind norma penală produce efecte pe planul răspunderii penale.

3. În funcție de obiectul la care se referă, au fost identificate *eroarea în norme penale* și *eroare în norme extrapenale*. Eroarea în norme penale se referă la eroarea făptuitorului cu privire la elementele și semnel constitutive ale infracțiunii, la încadrarea ei juridică, la forma și categoria sau mărimea sancțiunilor penale aplicabile pentru fapta săvârșită. Eroarea în norme extrapenale se referă la eroarea făptuitorului privind prevederile din alte norme juridice decât cele penale, care condiționează sau impun cerințe suplimentare caracterului ilicit al faptei.

4. De *legea lata* s-a concluzionat că eroarea de drept, oricare ar fi forma acesteia, de principiu nu influențează asupra răspunderii penale sau asupra încadrării juridice a faptei prejudiciabile comise de către făptuitor. Prin urmare, în dreptul penal intern este admis principiul general potrivit căruia nu se poate invoca necunoașterea legii penale de către persoană care comite fapta prejudiciabilă.

5. În dreptul penal național principiul *nemo censetur ignorare legem* este aplicat ca prezumție de valoare absolută, fiind justificat în mare parte de necesitatea politică de asigurare a autorității statului.

6. De regulă, eroarea de drept are un caracter invincibil, întrucât nimeni nu poate invoca necunoașterea legii, fiecare persoană în baza accesibilității legilor penale sau extrapenale având posibilitate de a lua act de cunoaștere cu prevederile legilor în care sunt descrise conduitele criminale împreună cu cerințele ce le sunt aferente.

7. De la regula sus-menționată ar trebui exceptată eroarea de drept invincibilă, determinată de necorespunderea normei penale criteriilor de calitate ale legii penale, caz în care necunoașterea nu poate fi imputată făptuitorului din cauza defecțiunii de formulare a normei penale admise de către legiuitor. O asemenea abordare o considerăm ca fiind una perfect dimensionată la prevederile art.7 din CEDO și la jurisprudența Curții Europene, formate pe marginea aplicării principiului legalității incriminării ca drept fundamental al omului.

8. Din rațiunile expuse mai sus, de *lege ferenda* a fost argumentată necesitatea alinierii legislației naționale la legislațiile penale moderne prin prevederea erorii de drept invincibile ca circumstanță care înlătură caracterul penal al faptei, atunci când invincibilitatea este cauzată de neîntrunirea de către norma penală a cerințelor de calitate condiționate de accesibilitate, previzibilitate și claritate a legilor penale sau extrapenale.

4. EROAREA DE FAPT

4.1. Natura juridică a erorii de fapt

Legea penală a Republicii Moldova nu conține nici noțiunea erorii de fapt, precum nu o definește nici pe cea de drept. Conținutul erorii de fapt poate fi însă desprins din prevederile art.30 CPRo, care stabilește că „nu constituie infracțiune fapta prevăzută de legea penală, săvârșită de persoana care, în momentul comiterii acesteia, nu cunoștea existența unei stări, situații ori împrejurări de care depinde caracterul penal al faptei.”

În acest sens, în practica judiciară este prezentată cauza soluționată de Judecătoria Târgu Mureș [36, p.98], care l-a condamnat pe inculpat pentru comiterea infracțiunii de ultraj (art.239 alin.(1) din Codul penal Român abrogat), săvârșită față de un vicepreședinte. În recursul declarat împotriva sentinței penale, inculpatul arată că nu l-a cunoscut pe acesta, fapt confirmat și de declarațiile existente la dosar. Altfel, fiind în eroare cu privire la funcția acestuia, el nu a săvârșit infracțiunea de ultraj.

Datorită faptului că infracțiunea de ultraj – ca faptă complexă – absoarbe elementele infracțiunilor de insultă și calomnie, chiar dacă făptuitorul nu a cunoscut că persoana căreia i-a adresat insulta sau amenințarea era funcționar, în exercițiul funcțiunii, eroare reținută ca întemeiată (înlăturând calificarea de ultraj), inculpatul nu va beneficia și de înlăturarea caracterului penal al faptei de insultă, calomnie sau amenințare.

Referindu-ne la conținutul erorii de fapt, nu putem să nu remarcăm că greșita cunoaștere poate produce, asupra gradului de eficiență a capacității psihice, efecte similare cu acelea ale necunoașterii complete.

Ineficiența capacității psihice se datorează necunoașterii depline a *stării, situației* sau *împrejurărilor* în care a avut loc săvârșirea faptei. Ca atare, aceasta provine din reprezentarea greșită a realității, făptuitorul având în mintea sa o imagine deformată a acesteia, în momentul săvârșirii faptei.

În practica judiciară sunt semnalate numeroase exemple de factori care influențează capacitatea psihică a făptuitorului în momentul săvârșirii faptei, cum ar fi: *starea de întuneric*, atunci când se trage cu arma asupra unei mogâldețe despre care s-a crezut că este un animal, dar care s-a dovedit ulterior a fi om [36, p.10, 101], *starea de beție* – cea mai întâlnită în practica judiciară – atunci când se confundă imobilul concubinei cu cel al vecinei acesteia, incendiindu-l pe cel din urmă [46, p.64], frica de zgomote produse de o mogâldeță.

Cu privire la reprezentarea greșită sau necorespunzătoare a realității, respectiv, circumstanța agravantă pe care făptuitorul nu a cunoscut-o în momentul săvârșirii infracțiunii,

trebuie menționat că eroarea va trebui să dăinuiască nu înainte sau după săvârșirea faptei, ci *în tot timpul efectuării actelor de săvârșire a faptei*.

Prevederile dispozițiilor din alin.(1) cuprinse în art.30 CPRo. se aplică și faptelor săvârșite din culpă, pe care legea penală le pedepsește, numai dacă necunoașterea stării, situației ori împrejurării respective nu este ea însăși rezultatul culpei.

Eroarea de fapt este necunoașterea sau cunoașterea greșită a unor stări, situații sau împrejurări, în care s-a efectuat o anumită acțiune și care, potrivit legii, reprezintă fie un element constitutiv al infracțiunii, fie o circumstanță agravantă.

Eroarea de fapt, care intervine în cazul unor fapte a căror formă de vinovăție constă în modalitatea intenției directe, determinând, în conștiința făptuitorului, o reprezentare greșită a faptei și a urmărilor acesteia, exclude de *plano* [130, p.378] și vinovăția acestuia pentru fapta săvârșită. Dubiul nu înseamnă eroare, ci constituie o cunoaștere nesigură, alternativă, de aceea nu exclude existența răspunderii persoanei.

Astfel, ținând seama de aceste dispoziții, se observă că eroarea poate privi:

a) o stare, o situație, o împrejurare de fapt de care depinde caracterul penal al faptei, caz în care fapta nu are caracter penal;

b) o circumstanță agravantă a infracțiunii, situație în care este înlăturată această circumstanță, fapta rămânând infracțiune în varianta tip [155, p.295].

Această eroare înlătură caracterul penal al faptei doar atunci când este esențială (de exemplu, atunci când o persoană ia din cuier o haină foarte asemănătoare cu a sa, crezând ca este haina sa).

În asemenea situații, săvârșirea cu vinovăție a unei fapte prevăzute de legea penală presupune cunoașterea reglementărilor în ceea ce privește eroarea de fapt, iar necunoașterea acestora echivalează cu o eroare de fapt și atrage aceleași consecințe, adică înlăturarea caracterului penal al faptei în condițiile examinate.

Eroarea de fapt este denumită astfel pentru că *se referă la realități faptice, materiale* – persoană, activitate, lucru, împrejurare, situație materială etc., - constând în *necunoașterea sau cunoașterea greșită a realității*.

Așa cum am văzut cu prilejul definirii conceptului, eroarea de fapt se caracterizează prin aceea că făptuitorul, deși are capacitate psihică în momentul săvârșirii unei fapte, își reprezintă greșit realitatea, deoarece nu cunoaște sau are reprezentarea greșită a unor stări, situații sau împrejurări în momentul respectiv, astfel încât există, în ambele situații, o *neconcordanță între realitatea obiectivă și imaginea pe care și-o face acea persoană despre realitate*.

Contradicția la care am făcut referire mai sus (între realitatea obiectivă și reprezentarea

subiectivă) îl pune pe făptuitor în imposibilitatea de a-și da seama de caracterul faptei săvârșite, care poate fi socialmente periculos, și de a-și dirija voința în mod conștient, astfel încât atunci când din punct de vedere obiectiv el săvârșește o faptă prevăzută de legea penală, sub aspect subiectiv situația este diferită, întrucât făptuitorul crede că realizează o faptă licită [28, p.149]. În acest sens, practica judiciară a reținut exemplul punerii în circulație a unor bancnote (de regulă, în valută), despre care făptuitorul nu a avut cunoștință că ar fi false, el fiind de bună-credință, nu știe că realitatea obiectivă este diferită de reprezentarea sa subiectivă. Drept urmare, acesta săvârșește o faptă prevăzută de legea penală, cu toate că, necunoscând proveniența bancnotelor, el crede că realizează o faptă licită.

În exemplul dat mai sus, făptuitorul, deși dispune de toate capacitățile psihice care îi permit să înțeleagă și să-și autodirijeze actele de conduită, această capacitate psihică a făptuitorului poate deveni insuficientă sub influența erorii, ducând la lipsa de vinovăție a persoanei.

Eroarea de drept penal este o specie de eroare juridică (de drept), alături de aceasta în genul erorii de drept intrând și eroarea de drept extrapenal. Într-adevăr, după *obiectul asupra căruia poartă, eroarea este de fapt (ignorantia facti, error facti) și de drept (ignorantia iuris, error iuris)*. *Eroarea de fapt* are ca obiect, așa cum am mai arătat, elemente sau date din lumea materială (de exemplu, se referă la calitatea unei persoane sau la particularitățile unui bun). *Eroarea de drept*, numită și *de normă*, are ca obiect o normă juridică (de exemplu, se referă la regulile desfășurării unei activități). În doctrină se face distincție între *eroarea de drept* (al cărei obiect este o regulă juridică) și *eroarea de normă* (al cărei obiect privește orice regulă juridică sau extrajuridică) [66, p.417].

Atunci când necunoașterea sau cunoașterea greșită vizează o normă extrapenală (de drept civil, administrativ etc.), prin care se reglementează vreo stare, situație sau împrejurare a cărei existență este necesară pentru caracterizarea faptei ca infracțiune sau pentru a atribui acesteia un caracter calificat, eroarea de drept este asimilată erorii de fapt și va produce aceleași efecte ca și aceasta din urmă [28, p.149; 61, p.361].

Condițiile erorii de fapt, precum și efectele acesteia, la care ne vom referi în acest capitol, se deosebesc după cum eroarea este principală sau secundară și după cum fapta prevăzută de legea penală se comite cu intenție sau din imprudență.

Pentru faptele incriminate numai atunci când sunt săvârșite cu intenție aceste condiții se întâlnesc în art.30 din actualul Cod penal Român, care prevede că „*Nu constituie infracțiune fapta prevăzută de legea penală săvârșită de persoana care, în momentul comiterii acesteia, nu cunoștea existența unei stări, situații ori împrejurări de care depinde caracterul penal al faptei.*”

Din definiția erorii de fapt rezultă că intervenția acesteia ca o cauză de împiedicare a constituirii infracțiunii presupune săvârșirea în prealabil a unei fapte prevăzute de legea penală.

Pentru ca unei fapte prevăzute de legea penală să-i fie aplicabile dispozițiile legale privitoare la eroarea de fapt, se cer întrunite următoarele condiții:

a) *Făptuitorul să nu fi cunoscut existența unei stări, situații sau împrejurări de care depinde caracterul penal al faptei.*

În literatura juridică [66, p.418-419] a fost explicat înțelesul termenilor „stare”, „situație” sau „împrejurare”, dar și practica judiciară și-a exprimat opiniile în legătură cu înțelesul acestor cuvinte.

Prin „stare” s-a stabilit că se înțelege felul în care se prezintă, sub diferite aspecte, o entitate oarecare, cum ar fi o persoană sau un bun (de exemplu: starea sănătății, starea civilă, când este vorba de o persoană; starea materială, starea de uzură când este vorba de un bun; starea tehnică, starea financiară când este vorba de o întreprindere, un agent economic privat).

Cât privește „situația”, prin aceasta se poate înțelege poziția pe care o persoană, un lucru, o instituție sau o altă entitate o are în cadrul relațiilor sociale sau al realității lor obiective (de exemplu: situația de cetățean sau străin, de rudă apropiată, de funcționar, situația de lucru provenit din infracțiune).

Referitor la „împrejurare”, prin aceasta se înțelege o realitate externă care, raportată la fapta comisă, o particularizează în concret (de exemplu: în timpul nopții, în exercițiul funcțiunii, fără autorizare, având asupra sa arme).

Starea, situația sau împrejurarea necunoscută sau cunoscută greșit de către făptuitor trebuie să se înscrie ca element constitutiv al infracțiunii, deci, să constituie o condiție necesară pentru existența acesteia.

Această condiție a fost relevantă și în cazul infracțiunilor complexe, unde eroarea asupra unei stări, situații sau împrejurări de care depinde existența infracțiunii absorbante exclude caracterizarea juridică a faptei ca o infracțiune complexă, dar nu are influență asupra infracțiunii absorbante (de exemplu: necunoașterea de către făptuitor a calității subiectului pasiv – aceea de funcționar care îndeplinește o funcție ce implică exercițiul autorității de stat – face ca, în cazul proferării unor cuvinte jignitoare la adresa acestuia, să nu poată fi reținută infracțiunea de ultraj, ci numai aceea de insultă [53, p.166].

Atât în teoria dreptului penal, cât și în practica judiciară, se admite, în general, că eroarea asupra identității subiectului pasiv, în cadrul infracțiunilor contra persoanei, este lipsită de semnificație penală, deoarece legea nu apără persoane determinate, ci interese având ca titulari persoane [55, p.53]. Dacă însă legea face din calitatea subiectului pasiv un element al infracțiunii

(de exemplu: calitatea de minor, în caz de viol – art.171 CPRM), eroarea privind această calitate va fi înlăturată prin incidența legii penale.

De asemenea, eroarea asupra obiectului material (de exemplu: un hoț, voind să fure originalul unui tablou, sustrage din greșeală o copie) este lipsită de relevanță. Dacă, însă, potrivit legii, calitatea sau poziția obiectului material constituie un element al infracțiunii (de exemplu: la furt se cere ca lucrul să fie al altuia; la portul ilegal de decorații se cere ca obiectul material să fie o decorație, acordată de autorități prin brevet, iar nu o insignă oarecare), eroarea asupra calității sau situației bunului înlătură caracterul penal al faptei săvârșite [61, p.364].

Dacă făptuitorul se află numai în îndoială cu privire la existența unei stări, situații sau împrejurări, înseamnă că era conștient de faptul că nu poate să-și reprezinte corect realitatea și ca atare era obligat să se abțină de la orice acțiune sau inacțiune până în momentul conturării unei imagini corecte asupra acesteia [151, p.373].

Făptuitorul răspunde pentru fapta comisă atunci când, în pofida îndoielii, acesta trece la executarea acțiunii, acceptând producerea unui rezultat socialmente periculos, acționând cu vinovăție, caz în care forma intenției este indirectă (de exemplu: s-a apreciat că fapta inculpatului constituie vătămare gravă a integrității corporale sau a sănătății, săvârșită din imprudență, deoarece, deși nu a prevăzut, el trebuia și putea să prevadă că ar putea să tragă asupra unei persoane. Neverificând dacă era o persoană sau altceva, făptuitorul s-a aflat în imprudență și de aceea eroarea, fiind rezultatul imprudenței, nu înlătură caracterul penal al faptei [36, p.101; 50, p.400].

b) *Eroarea privind existența unei stări, situații sau împrejurări ce reprezintă un element constitutiv al infracțiunii să fi existat „în momentul săvârșirii faptei”.*

Eroarea de fapt trebuie să existe și să dureze pe tot parcursul desfășurării activității infracționale.

Dacă la un moment dat eroarea încetează, activitatea infracțională săvârșită ulterior acestui moment este susceptibilă de a se constitui în infracțiune continuă, continuată sau de obicei.

În cazul infracțiunilor al căror rezultat se produce după un oarecare timp de la săvârșirea acțiunii sau inacțiunii, eroarea existentă în momentul comiterii acesteia exclude caracterul penal al faptei, chiar dacă ulterior – până la producerea rezultatului – făptuitorul a dobândit, sub toate aspectele ce interesează conținutul infracțiunii, o reprezentare corectă.

Referitor la faptele incriminate și atunci când sunt săvârșite din culpă, potrivit art.30 alin.(2) din Codul penal Român, eroarea de fapt constituie o cauză de înlăturare a caracterului penal al faptei săvârșite numai dacă se stabilește că „necunoașterea stării, situației sau

împrejurării respective nu este ea însăși rezultatul culpei”.

Din cele de mai sus rezultă că pentru înlăturarea caracterului penal în cazul faptelor incriminate și atunci când sunt săvârșite din culpă, este necesar ca pe lângă îndeplinirea tuturor condițiilor enumerate în art.30 alin.(1) din CPRo să *se îndeplinească și o condiție suplimentară, și anume că necunoașterea stării, situației sau împrejurării ce constituie un element al infracțiunii să nu provină din propria culpă a făptuitorului.*

Frecvent, în practica instanțelor, eroarea sub această formă își are sorgintea în culpa făptuitorului care, dacă ar fi fost mai diligent, ar fi putut evita producerea rezultatului socialmente periculos (de exemplu: o persoană care credea, din eroare, că a scos toate cartușele din corpul unei arme, deși mai rămăsese unul; verificând funcționarea armei, a rănit mortal o persoană).

În mod obișnuit, în cazul faptelor care se pot caracteriza, sub aspect subiectiv, și prin culpă, eroarea de fapt nu exclude existența infracțiunii. Acest efect se produce numai în cazurile în care eroarea nu poate fi imputabilă, cu titlu de culpă, făptuitorului (de exemplu: un medic efectuează o transfuzie de sânge, care, fără ca el să poată ști, era contaminat cu virusul HIV, iar pacientul contractează această boală și, după câțva timp, încetează din viață) [61, p.365].

Conform prevederilor art.30 alin.(3) din CPRo, „*nu constituie circumstanță agravantă sau element circumstanțial agravant starea, situația ori împrejurarea pe care infractorul nu a cunoscut-o în momentul săvârșirii infracțiunii*”.

La fel ca și în cazul erorii principale, constatăm identitatea condițiilor, cu deosebirea că starea, situația sau împrejurarea necunoscută sau cunoscută greșit de făptuitor *trebuie să fie o circumstanță agravantă în sens larg* (adică fie un element circumstanțial în conținutul calificat al infracțiunii, fie o circumstanță agravantă legală).

Doctrina prezintă exemple prin care se ilustrează evidența acestor condiții ale erorii secundare. De exemplu: o persoană și-a însușit în timpul unei călătorii cu trenul un geamantan al altui călător, fără a ști că în interiorul acestuia se afla și buletinul de identitate al victimei. Conform art.30 alin.(3) din actualul CPRo, făptuitorul va fi condamnat pentru furt calificat, prevăzut de art.209 lit.(f) din CPRo, fără a i se face și aplicarea alin.(2) al art.209 CPRo, care se referă la sancționarea furtului comis asupra unui act care servește la legitimare. Un alt exemplu: o persoană și-a asociat, la săvârșirea de infracțiuni, un participant despre care era convins că a depășit vârsta de 18 ani, dar care în realitate era minor; în acest caz, în sarcina autorului condamnat pentru infracțiunea respectivă, nu se va reține și circumstanța agravantă prevăzută de art.77 lit.g) din CPRM.

Așadar, eroarea de fapt înlătură caracterul penal al faptei, dacă sunt îndeplinite condițiile:

1. Fapta să fie comisă cu intenție.

2. Să se fi comis o faptă prevăzută de legea penală, deoarece eroarea de fapt înlătură vinovăția: problema vinovăției se pune numai în legătură cu fapta prevăzută de legea penală.

3. În momentul săvârșirii faptei făptuitorul să nu fi cunoscut existența unor stări, situații sau împrejurări de care depinde caracterul penal al faptei, fie în formă de bază, fie în formă agravantă.

4. Necunoașterea să dureze tot timpul efectuării acțiunii (inacțiunii), deci, în timpul săvârșirii.

Starea, situația sau împrejurarea care nu au fost cunoscute să reprezinte un element constitutiv al infracțiunii ori o circumstanță a acesteia.

Starea, situațiile sau împrejurările a căror existență nu a fost cunoscută de făptuitor trebuie să condiționeze caracterul penal al faptei. Aceste aspecte condiționează caracterul penal, când constituie o trăsătură ce face parte din conținutul acelei infracțiuni (Ex: la furt se cere ca bunul să fie luat din posesia altuia). Când starea, situația, împrejurarea necunoscută de făptuitor este o condiție de existență a infracțiunii, atunci caracterul penal al faptei este înlăturat.

Dimpotrivă, nu va fi înlăturat caracterul penal al faptei când eroarea poartă asupra identității persoanei – în cazul unor infracțiuni contra persoanei (*error in personam*)⁵ [48, p.177] sau asupra obiectului material al infracțiunii.

Când starea, situația, împrejurarea necunoscută de făptuitor reprezintă o circumstanță agravantă a infracțiunii, eroarea va duce la înlăturarea acesteia, a răspunderii penale pentru forma agravantă, dar el va răspunde penal pentru infracțiunea în varianta tip.

4.2. Modalitățile și efectele erorii de fapt

Efectele juridice ale erorii de fapt sunt distincte după felul cum acestea poartă asupra unui element al infracțiunii ori al unei circumstanțe agravante și după cum fapta, în legătură cu care intervine, este incriminată numai când este săvârșită cu intenție ori când este săvârșită numai din culpă [109, p.122].

Efectele erorii de fapt, când aceasta privește un element constitutiv al infracțiunii, sunt:

a) *Eroarea de fapt în cazul faptelor săvârșite cu intenție.*

Fapta prevăzută de legea penală, săvârșită în eroare de fapt cu privire la o stare, situație sau împrejurare care sunt prevăzute de lege ca elemente constitutive ale infracțiunii, nu este infracțiune, în consecință nu atrage răspunderea penală (art.30 alin.(1) din CPRo).

⁵ Practica judiciară este unanimă în a considera că eroarea în privința identității subiectului pasiv nu are nicio semnificație, căci legea penală ocrotește viața oricărei persoane.

Fapta este săvârșită fără vinovăție, căci făptuitorul, datorită necunoașterii sau cunoașterii greșite a unei stări, situații sau împrejurări, de care depinde caracterul penal al faptei, nu a avut reprezentarea caracterului periculos al acesteia (de exemplu: în cazul bigamiei, o persoană care se căsătorește nu știe că, la data căsătoriei acesteia, hotărârea de divorț nu era pronunțată, aflându-se în eroare cu privire la dată, prin urmare avea două căsătorii încheiate. Acea persoană nu va răspunde penal, ci doar civil).

b) Dacă fapta este incriminată atunci când este săvârșită cu intenție, precum și atunci când este săvârșită din culpă, eroarea de fapt va înlătura vinovăția și, deci, caracterul penal al faptei, numai dacă se constată că eroarea nu este ea însăși rezultatul culpei.

Altfel spus, pentru a se înlătura caracterul penal al faptei la săvârșirea din culpă, eroarea de fapt nu trebuie să fie ea însăși imputabilă făptuitorului.

Din cele ce preced, rezultă că făptuitorul trebuie să acționeze cu atenție, să manifeste diligență sporită. Acesta nu trebuie să treacă la executarea faptei, dacă nu are reprezentarea corectă a situației de fapt. Dacă acționează în grabă, fără să cunoască existența unei stări, situații sau împrejurări care constituie un element al unei infracțiuni din culpă, eroarea nu mai conduce la înlăturarea caracterului penal al faptei.

Un exemplu de asemenea eroare a fost identificat în următorul caz din practica judiciară autohtonă. Astfel, potrivit sentinței Judecătoriei Căușeni [136], inculpatul J.S. a fost găsit vinovat de săvârșirea infracțiunii prevăzute de art.149 alin.(1) CPRM „Lipsirea de viață din imprudență” pentru faptul că „J.S., aflându-se legal la vânatoare,... trecând pe lângă un canal, care era acoperit cu stufăriș, auzind un foșnet și văzând silueta unui animal de culoare roșietică, care de către J.S. a fost perceput ca vulpe, a schimbat cartușul din țeava armei sale, punând un cartuș cu alice mari (care este interzis la vânatoare) și, nedându-și seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sale, neprevăzând posibilitatea survenirii urmărilor prejudiciabile, deși trebuia și putea să le prevadă, a efectuat o împușcătură în direcția animalului pe care l-a văzut, de la o distanță de aproximativ 20 metri. Ulterior, J.S., apropiindu-se la fața locului, a observat un câine de culoare roșietică, care era rănit, și o persoană de gen masculin, care s-a dovedit a fi cetățeanul S.I., care era decedat, având potrivit raportului de expertiză medico-legală, leziuni corporale grave sub forma de leziuni cauzate prin arma de foc cu alice, în regiunea capului și scheletului facial, cu fractura oaselor craniului și scheletului facial, cu lezarea creierului.

Constatăm, în speța de față, că făptuitorul a admis o eroare de fapt, percepend eronat că animalul de culoare roșietică este vulpe, însă acesta fiind, de fapt, câinele de vânatoare a altui coleg vânător, iar asta se datorează neglijenței sale, care în situația respectivă nu va putea înlătura caracterul penal al faptei săvârșite, cu atât mai mult că eroarea acestuia nu a cuprins

victima propriu-zisă, adică persoana care a decedat în urma efectuării împuşcării.

În cazul în care eroarea de fapt priveşte o stare, situaţie sau împrejurare care constituie element de circumstanţă atenuantă sau agravantă, efectele acesteia sunt diferenţiate după cum este incriminată fapta, când este săvârşită cu intenţie, din culpă sau din intenţie şi culpă.

Eroarea de fapt, care se referă la o circumstanţă agravantă a unei infracţiuni, dacă se constată că a existat la data săvârşirii faptei, va determina caracterul agravant al acestei acţiuni. Înlăturarea răspunderii este determinată de lipsa vinovăţiei, deoarece făptuitorul nu a avut reprezentarea rezultatelor acţiunii desfăşurate, chiar dacă a dat dovadă de diligenţă în verificarea tuturor împrejurărilor existente [34, p.266].

Eroarea de fapt nu înlătură răspunderea civilă, deoarece eroarea se datorează, de obicei, culpei făptuitorului [171, p.379].

În cazul în care eroarea a fost provocată cu intenţie de o altă persoană, aceasta răspunde atât penal, cât şi civil. Dacă eroarea de fapt a fost provocată din culpă, cel care a provocat-o răspunde numai civil. Dacă eroarea a fost provocată chiar de subiectul pasiv al faptei prevăzute de legea penală, făptuitorul nu va răspunde nici penal, nici civil.

Eroarea de fapt, în cazul infracţiunii intenţionate care intervine în cazul unor fapte intenţionate, determinând în conştiinţa făptuitorului o reprezentare greşită a faptei şi urmărilor acesteia, exclude vinovăţia pentru fapta săvârşită.

Din acest punct de vedere, pentru înlăturarea caracterului penal al faptei intenţionate, ca efect al influenţei erorii asupra vinovăţiei, nu este necesar ca ignoranţa făptuitorului să se poarte în legătură cu toate stările, împrejurările sau situaţiile de care depinde caracterul penal al faptei, fiind suficient ca ea, producându-se numai în legătură cu una dintre acestea, să fie esenţială pentru înţelegerea semnificaţiei reale a faptei în întregul ei.

În consecinţă, intervenţia erorii cu privire la oricare dintre stările, împrejurările sau situaţiile de care depinde existenţa infracţiunii intenţionate, va atrage înlăturarea completă a caracterului penal al faptei.

Pentru ca eroarea de fapt să înlătore în mod deplin caracterul penal al unei fapte intenţionate se cer îndeplinite mai multe condiţii: făptuitorul să nu fi cunoscut în momentul săvârşirii faptei existenţa unei stări, situaţii sau împrejurări de care depinde caracterul penal al faptei.

Potrivit art.30 alin.(1) din CPRo, pentru ca eroarea să poată producă efecte de neconstituire a infracţiunii, se cere, în primul rând, ca necunoaşterea sau cunoaşterea greşită a făptuitorului să se refere la aspecte de fapt esenţiale pentru existenţa infracţiunii, adică la stări, situaţii sau împrejurări de care depinde caracterul penal al acesteia.

Problema erorii se rezolvă în practică prin confruntarea textului de lege incriminator cu fapta supusă urmăririi penale sau judecării și verificarea împrejurării, dacă făptuitorul se afla sau nu în condiția de a nu fi cunoscut sau de a fi cunoscut greșit o stare, situație sau împrejurare fără de care infracțiunea prevăzută de lege nu se mai poate realiza cu întrunirea tuturor elementelor sale constitutive.

Potrivit art.171 alin.(2) lit.a) din CPRM, actul sexual neconsimțit, săvârșit cu bună știință asupra unui minor, constituie o infracțiune și se pedepsește cu închisoare de la 7 la 12 ani. Va fi apărât însă de răspundere pentru infracțiunea săvârșită în prezența respectivei agravante, în temeiul erorii, făptuitorul care a săvârșit o asemenea faptă, fiind indus în eroare de victimă asupra vârstei ei reale sau care, necunoscând vârsta reală a acesteia, a crezut că, după dezvoltarea sa fizică, victima este majoră.

Eroarea intervine, deseori, în eliminarea caracterului penal al faptelor comise de persoanele care ajută în orice mod un infractor la săvârșirea unei infracțiuni, fără a avea vreo cunoștință că își aduc contribuția la săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală.

Pentru ca eroarea să înlăture caracterul penal este necesar ca ea să fie prezentă în conștiința făptuitorului în tot timpul săvârșirii faptei, constituind, din punct de vedere subiectiv, explicația unică și suficientă a condiției acestuia.

Din acest punct de vedere, este lipsită de relevanță prezența erorii în conștiința făptuitorului mai înainte sau după săvârșirea faptei, dacă executarea actelor componente ale acestuia a avut loc în deplina cunoștință de cauză asupra semnificației reale a faptei sale și a consecințelor acesteia.

Precizarea mai este necesară și pentru a se avea în vedere situația în practică. Dacă, încetând să se mai afle în eroare, făptuitorul va continua totuși executarea, nu va mai putea invoca scuza erorii (ca, de pildă, în cazul demolării unei clădiri, când făptuitorul, care conduce lucrările, deși a luat cunoștință între timp de posibilitatea surprinderii unei persoane sub dărâmături, lasă ca ele să continue, acceptând și eventualitatea vătămării sau uciderii acesteia).

Când, însă, făptuitorul a constatat ca se aflase sub imperiul erorii abia după consumarea faptei și producerea rezultatului, caracterul penal al acesteia va fi înlăturat.

În consecință, pentru a produce efectele juridice, prevăzute de art.30 CPRo, eroarea trebuia să existe în momentul săvârșirii faptei și să dureze până în momentul în care nu mai este posibilă renunțarea la executare sau prevenirea consecințelor ce s-ar putea produce.

În cazul infracțiunilor continue (de exemplu, purtarea ilegală a armei de foc), prelungite (de exemplu, furt săvârșit prin acte de sustragere succesive, dar în executarea aceleiași hotărâri infracționale), intervenția erorii poate duce la înlăturarea caracterului penal al faptei în întregul

ei, numai dacă a existat în conștiința făptuitorului de la început și până la încetarea actelor de executare ale faptei prevăzute de legea penală.

O altă condiție este ca fapta săvârșită să fie prevăzută de legea penală. Intervenția erorii ca o cauză de împiedicare a constituirii infracțiunii presupune cu necesitate și săvârșirea în prealabil a unei fapte prevăzute de lege, întrucât și această cauză, ca și cele examinate în capitolele anterioare, operează numai în sfera faptelor prevăzute de legea penală.

Eroarea de fapt în materia infracțiunii săvârșite din imprudență se referă la anumite fapte prevăzute de legea penală, ce se pot săvârși cu forma de vinovăție a imprudenței. Potrivit art.18 CPRM, persoana care a săvârșit-o își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, a prevăzut urmările ei prejudiciabile, dar considera în mod ușuratic că ele vor putea fi evitate ori nu își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, nu a prevăzut posibilitatea survenirii urmărilor ei prejudiciabile, deși trebuia și putea să le prevadă.

Art.30 alin.(2) CPRo, de exemplu, prevede că dispozițiile alin.(1) se aplică și faptelor săvârșite din culpă, pe care legea penală le pedepsește, numai dacă necunoașterea stării, situației ori împrejurării respective nu este ea însăși rezultatul culpei.

În cele mai multe cazuri, neprevăderea unei stări, situații sau împrejurări (culpa din neprevădere) ori speranța ușuratică ca rezultatele vătămătoare ale unei acțiuni sau inacțiuni nu vor interveni (culpa cu previziune) se datorează vinei făptuitorului, întrucât el nu s-a informat în mod suficient asupra împrejurărilor în care și-a realizat conduita sau a procedat cu nechibzuință sau nesocotință, deși trebuia să țină seama de ele. De pildă, în cazul culpei din neprevădere, este posibil ca făptuitorul, în calitate de medic curant al unui bolnav, să administreze acestuia un medicament dozat greșit de farmacist, cu credința deplină că medicamentul este util, și să cauzeze din eroare vătămarea gravă a bolnavului. Evident că medicul nu se afla în culpă cu privire la fapta săvârșită, întrucât el nu putea să prevadă nici greșeala farmacistului și nici nocivitatea medicamentului.

În cazul culpei cu previziune, eroarea intervine atunci când făptuitorul, deși se comporta ușuratic în ce privește aprecierea împrejurărilor de care depinde posibilitatea prevenirii rezultatului vătămător, va dovedi ca s-a aflat totuși în eroare în legătură cu o situație, împrejurare sau stare de care ar fi depins caracterul penal al faptei.

Astfel, de pildă, va beneficia de scuza erorii făptuitorul care, angajându-se într-o cursă periculoasă de automobil, pe o șosea aglomerată, în speranța evitării oricărui pericol, datorită calităților excepționale ale autovehiculului și a măiestriei sale în conducere, produce un accident grav datorită unei defecțiuni a autovehiculului, pe care o credea remediată cu puțin timp înainte.

Eroarea înlătură caracterul penal al faptei ce nu poate fi imputabilă făptuitorului, când nu

i se datorează culpei proprii. Astfel, dacă un conducător auto, după ce a scos autovehiculul de la revizie, fiind asigurat că s-a efectuat controlul tehnic la care era obligat, pornește în cursă, iar în timpul mersului se rupe bara de direcție, ceea ce are ca urmare producerea unui accident soldat cu moartea unei persoane, nu răspunde pentru uciderea din culpă produsă. Răspunderea sa este înlăturată, deoarece nu i se poate imputa vreo culpă în producerea accidentării victimei; el a preluat mașina, având siguranța că s-a efectuat controlul, care în realitate nu fusese efectuat sau se făcuse în mod necorespunzător.

Eroarea se poate datora culpei făptuitorului, dar poate să se datoreze unei alte persoane, care, prin inducerea în eroare a persoanei (amăgire), a provocat o reprezentare eronată în mintea acestuia. Amăgirea poate fi nemijlocită, când provocatorul acționează direct asupra celui provocat, sau poate fi indirectă, mijlocită, când provocatorul folosește anumite mijloace pentru a provoca eroarea (de exemplu, schimbă sensul unui indicator rutier ori modifică conținutul unei rețete medicale).

Nu interesează cine a provocat eroarea făptuitorului: dacă o persoană a provocat intenționat eroarea acestuia, cel care a provocat eroarea va răspunde pentru faptele comise de persoana aflată în eroare (de exemplu, pentru falsul comis de notar, ca urmare a răspunsurilor, intenționat eronate, date de persoana care a solicitat actul, va răspunde această din urmă persoană); dacă eroarea provocată era evitabilă, iar făptuitorul ar fi trebuit și putut să verifice situația înfățișată de provocator, persoana va răspunde pentru culpă (de exemplu, făptuitorul care a primit o armă, despre care i s-a spus ca nu este încărcată, fără să verifice afirmația, o îndreaptă spre o persoană și o ucide prin împușcare, va răspunde pentru infracțiune din culpă. Dacă eroarea a provenit nemijlocit din modul culpabil de comportare a făptuitorului, acesta va răspunde, de asemenea, pentru o infracțiune din culpă (dacă legea incriminează fapta respectivă și când este comisă din culpă).

Eroarea provocată exclude intenția celui provocat numai pentru infracțiunea în raport cu care a acționat provocatorul, nu și pentru o altă persoană privind calitatea funcționarului pe care făptuitorul dorea să-l lovească (i s-a spus că este un funcționar oarecare, deși cel în cauză era un înalt funcționar de stat), nu va răspunde pentru ultraj, dar va răspunde pentru o vătămare în raport cu care provocarea nu are nici o relevanță. Provocatorul va răspunde, însă, în raport cu infracțiunea de ultraj, săvârșită prin fapta celui provocat.

Responsabilitatea unei persoane există în mod deplin când aceasta și-a reprezentat acțiunea (inacțiunea), a prevăzut urmările și împrejurările în care au avut loc acestea și a fost stăpână pe acțiunea (inacțiunea) sa. Când persoana nu a cunoscut ori a cunoscut greșit anumite stări în momentul săvârșirii acțiunii (inacțiunii), care imprimă faptei sale un caracter penal sau un

anumit grad de pericol legal, înseamnă că nu a putut acționa pe deplin în cunoștință de cauză [12, p.156].

Așadar, eroarea constă fie în *necunoașterea totală (ignoranță totală, absolută)* de către făptuitor a vreunui element al faptei prevăzute de legea penală, fie în *cunoașterea lui greșită (ignoranță relativă)*. În caz de „*îndoială*”, nu este vorba de o reprezentare greșită, fiindcă făptuitorul își dă seama că nu cunoaște o anumită realitate și că trebuie să se abțină de a acționa până nu va avea certitudinea cu privire la aceasta. Asemenea „*nepricepere*” există atunci când acționează o persoană ale cărei cunoștințe în legătură cu o anumită realitate sunt inexistente sau aceasta nu trebuie să fie confundată cu eroarea. Eroarea nu trebuie confundată nici cu „*neglijența*” (culpa cu neprevădere) persoanei de a se informa, când este obligată legal sau profesional să cunoască o anumită realitate, înainte de a acționa [12, p.156-157].

Astfel, eroarea de fapt poate fi *invincibilă* sau *culpabilă* (vincibilă). Efectele erorii sunt diferite în cele două situații. Astfel, în cazul în care eroarea este invincibilă, ea exonerează complet de răspundere, indiferent dacă fapta comisă a fost săvârșită cu intenție sau din culpă.

În situația în care eroarea nu poartă asupra *unui element constitutiv al infracțiunii*, ci asupra unei circumstanțe agravante, circumstanța nu se va reține în sarcina făptuitorului. Spre exemplu, în cazul omorului unei femei gravide, săvârșit cu bună știință (art.145 alin.(2) lit.e) CPRM), dacă autorul nu cunoaște starea de graviditate a victimei, răspunderea sa va fi antrenată pentru omor simplu (în măsura în care nu sunt incidente alte circumstanțe de calificare).

Eroarea inversă de fapt nu are ca efect aducerea faptei în sfera răspunderii penale. Astfel, dacă subiectul acționează convins că sustrage un bun al altuia, deși în realitate bunul îi aparține, nu va fi posibilă antrenarea răspunderii sale penale. Tot astfel, dacă autorul crede în mod eronat că săvârșește infracțiunea în condițiile unei circumstanțe agravante, care în realitate nu era incidentă, el va răspunde doar pentru forma de bază a infracțiunii comise [104, p.257; 146, p.476]. Așa, de pildă, dacă autorul faptei de distrugere crede că bunul distrus are o valoare artistică deosebită, deși în realitate nu era așa, el va răspunde pentru o infracțiune de distrugere în formă simplă și nu pentru forma agravată a acestei fapte.

Din prevederile menționate în secțiunile anterioare, afirmăm că prin eroare, în sens penal, ca noțiune generală, se înțelege necunoașterea sau cunoașterea greșită, de către cel care a săvârșit o faptă prevăzută de legea penală, în momentul comiterii acesteia, fie a unei stări, situații sau împrejurări, esențială pentru corecta caracterizare a faptei, fie a unui element circumstanțial de agravare, fie a unei dispoziții legale [13, p.163-165; 37, p.265; 61, p.326].

Așadar, se deosebesc următoarele forme ale erorii de fapt:

- 1) eroarea în obiectul infracțiunii;

- 2) eroarea în caracterul acțiunii sau inacțiunii;
- 3) eroarea în consecințele prejudiciabile;
- 4) eroarea în legătura causală;
- 5) eroarea în circumstanțele agravante.

Se întâlnește și eroarea în obiectul atentării, în victimă, în mijloacele și instrumentele săvârșirii infracțiunii. Unii specialiști neagă existența unor astfel de categorii de eroare, considerându-le nejustificate, deoarece ele fie că reprezintă o modalitate a erorii în obiect sau a laturii obiective a infracțiunii, fie în genere nu au importanță pentru răspunderea penală.

În codurile penale ale unor state (Bulgaria, Germania, Republica Yemen) se conțin norme speciale ce reglementează problema răspunderii penale în cazul erorii de fapt. În Republica Moldova legislația nu prevede așa ceva. Valoare practică are doar eroarea de fapt substanțială, cea care cuprinde niște împrejurări ce influențează vinovăția în limitele răspunderii penale.

1. *Eroarea în obiectul infracțiunii apare când:*

- persoana consideră greșit că aduce o daună unui obiect, iar în realitate aceasta este cauzată altuia;
- eroarea în relațiile care nu formează obiectul reglementării dreptului penal, deși persoana presupunea altceva.

Dacă la săvârșirea infracțiunii obiectul nu suportă schimbări, se stabilește că aici persoana n-a greșit în obiect, ci doar în calitatea lui, iar aceasta nu e o eroare în obiect (ex.: ca urmare a uzării obiectului).

După numărul obiectelor, se poate vorbi de eroare când:

- persoana consideră că încalcă doar niște relații ocrotite de dreptul penal, dar de fapt mai încalcă și altele;
- persoana consideră că acțiunile sale sunt îndreptate împotriva a câtorva obiecte, dar de fapt este vătămat un singur obiect.

Fiecare din acestea influențează conținutul vinovăției și răspunderea penală. În cazul când persoana consideră că obiectul e unul singur, dar în realitate sunt mai multe, fapta ei se va califica drept cumul de infracțiuni. Dacă obiectului de bază din șirul de obiecte nu i-au fost cauzate daune, atunci aceasta se va califica drept pregătire sau tentativă neconsumată.

Cu privire la eroarea în obiect, autorul Rarog A.I. este de părerea că aceasta reprezintă închipuirea eronată cu privire la esența socială și juridică a obiectului de atentare, identificând două varietăți ale respectivei forme de eroare:

- a) eroarea în obiect, ce constă în înlocuirea obiectului de atentare, adică făptuitorul greșit

își închipuie că atentează la un obiect, însă în realitate el cauzează daune cu totul altui obiect, care nu este nici măcar generic cu cel cuprins de intenția făptuitorului [182, p.199]. Cu titlu de exemplu, autorul Rarog A. I. invocă situația în care un făptuitor, având intenția de a sustrage din depozitul unei farmacii preparate care conțin droguri, sustrage din neștiință niște medicamente care nu conțin asemenea substanțe. Astfel, autorul susține că în asemenea situații fapta urmează a fi calificată ținându-se cont de intenția făptuitorului, iar la calificare, de fapt, se va apela la o ficțiune juridică: fapta consumată de sustragere a medicamentelor se va califica drept tentativă de sustragere a preparatelor care conțin substanțe narcotice. Această modalitate de calificare urmează a fi operată atunci când intenția făptuitorului este bine determinată și a fost stabilită de către organul de drept;

b) eroarea în obiect, ce presupune necunoașterea unor circumstanțe privitoare la obiect, care influențează asupra aprecierii juridice și sociale a acestuia în cadrul normei de incriminare. Cu titlu de exemplu, autorul Rarog A. I. invocă situația în care gravitatea victimei la săvârșirea unui omor sau minoratul victimei la săvârșirea unui viol măresc considerabil pericolul social al respectivelor infracțiuni, și legiuitorul le atribuie la categoria circumstanțelor agravante, însă eroarea făptuitorului în aceste circumstanțe poate avea două modalități de aplicare: dacă făptuitorul nu cunoștea despre aceste circumstanțe, deși ele erau prezente, acesta va răspunde penal pentru infracțiunea în varianta tip, fără invocarea respectivelor agravante, iar dacă făptuitorul eronat își închipuie existența acestor circumstanțe și asta nu îl oprește din a săvârși fapta infracțională, însă ele în realitate nu există, atunci fapta necesită a fi calificată în baza tentativei de a săvârși infracțiunea în prezența acestor circumstanțe agravante.

Autorul Rarog A. I. consideră că eroarea în obiectul de atentare urmează a fi deosebită de eroarea în obiectul material al infracțiunii și de eroarea în personalitatea victimei.

Prin *eroarea în obiectul material* al infracțiunii se cauzează daune anume obiectului de atentare presupus, deși influenței infracționale directe este supus nu obiectul material vizat de făptuitor, ci cu totul alt obiect material. De exemplu, un făptuitor și-a pus drept scop să sustragă bunuri de la vila unei persoane despre care a aflat că este plecată peste hotare. A mers noaptea să săvârșească furtul, însă a confundat vila acelei persoane cu o altă vilă, de unde a sustras mai multe bunuri de preț. Astfel, chiar dacă făptuitorul a confundat de fapt vila, această eroare în cazul de față nu va influența în nici un fel forma de vinovăție și limitele răspunderii penale a făptuitorului.

Însă, mai menționează Rarog A. I., uneori eroarea în obiectul material al infracțiunii influențează eroarea în obiectul de atentare, având importanță directă la calificarea infracțiunii. De exemplu, sustragerea de la o persoană a unei brichete în formă de pistol, fiind în eroare că

aceasta reprezintă o armă de foc adevărată, va atrage răspunderea penală pentru tentativa de a sustrage o armă de foc.

Într-o altă optică, autoarea Teajkova I. M. susține referitor la eroarea în obiectul infracțiunii, că aceasta reprezintă închipuirea greșită a persoanei care săvârșește o infracțiune despre conținutul obiectului de atentare ca element obligatoriu al componenței de infracțiune.

Astfel, susține autoarea, în situația când un făptuitor a considerat că atentează la un obiect, dar de fapt a cauzat daune unui alt obiect ocrotit de legea penală, fapta acestuia urmează a fi calificată ținându-se cont de intenția sa. Însă, datorită faptului că obiectul de atentare perceput eronat nu va avea de suferit, acțiunea îndreptată asupra acestuia va fi calificată doar ca tentativă de infracțiune, iar aceeași acțiune, care a dăunat obiectului de atentare ce a suferit real, va fi calificată ca infracțiune consumată, iar între acestea se va identifica un concurs de infracțiuni [190, p.355].

Nu suntem de acord cu opinia respectivă, deoarece în urma unei asemenea calificări făptuitorului i se incriminează, de fapt, de două ori aceeași intenție, altfel spus, pentru o singură atitudine psihică a făptuitorului se aplică o răspundere penală dublă, și un făptuitor care a admis o asemenea eroare este mai dezavantajat decât unul care nu o admite.

De fapt, constatăm că în asemenea situație uneia și aceleiași fapte prejudiciabile, forme de vinovăție, i se atribuie o dublă valență juridică, fiind folosite pentru a construi două componente de infracțiune distincte. În așa fel, după părerea noastră, persoana este supusă răspunderii penale de două ori pentru una și aceeași faptă, încălcându-se grav principiul *non bis in idem*.

Autoarea Teajkova I. M. mai susține că eroarea în obiect urmează a fi deosebită de eroarea în obiectul material și eroarea în personalitatea victimei.

Privitor la eroarea în obiectul material al infracțiunii, autoarea pledează pentru ideea că la calificarea unei infracțiuni trebuie de ținut cont dacă obiectul material al infracțiunii constituie un semn obligatoriu sau facultativ al componenței de infracțiune și, respectiv, în cazul când acesta este un semn obligatoriu al componenței de infracțiune, atunci eroarea în obiectul material va influența la calificarea infracțiunii, iar în cazul în care acesta este un semn facultativ, eroarea în acesta nu va influența în vreun fel calificarea.

Autoarea menționează că, de regulă, eroarea în obiectul material se manifestă atunci când obiectului material îi sunt caracteristice anumite particularități speciale, cum ar fi: droguri, arme, substanțe explozive etc., iar în asemenea situații, la fel ca și în cazul erorii în obiect, la baza calificării trebuie pusă orientarea vinovăției persoanei.

Eroarea în obiectul material al infracțiunii se poate manifesta atât prin închipuirea naturii

lui greșite, cât și prin cunoașterea corectă a acestuia, eroarea răsfrângându-se asupra calității sau cantității acestui obiect, a valorii, prețului, însemnătății acestuia pentru victimă, atunci când aceste trăsături sunt importante la calificare.

Autorul privește eroarea în personalitatea victimei ca fiind situația când un făptuitor, dorind să pricinuiască daune unei persoane, cauzează de fapt daune din eroare unei persoane terțe. Referitor la calificarea unei asemenea situații, autorul susține că pot fi două variante de calificare. Atunci când calitatea victimei nu are importanță la calificare, acțiunile urmează a fi calificate doar ca o singură infracțiune consumată, deși, menționează autorul, unii specialiști susțin că în asemenea cazuri fapta trebuie calificată ca tentativă infracțională intenționată asupra victimei, percepute eronat în concurs cu infracțiunea consumată din imprudență asupra victimei care a avut de suferit real.

Atunci când calitatea victimei are importanță la calificare, acțiunile urmează a fi calificate ca tentativă de infracțiune în coraport cu victima cu calități speciale, percepută eronat, și ca infracțiune consumată din imprudență împotriva victimei obișnuite, care a avut de suferit de fapt.

Eroarea în obiect se mai clasifică în:

- a) eroare în obiectul de bază al infracțiunii (întotdeauna schimbă conținutul vinovăției);
- b) eroare în obiectul suplimentar (fapta trebuie calificată ca tentativă);
- c) eroare în obiectul facultativ (obiectul facultativ și obiectul de bază sunt atât de mult legate, încât atacul asupra unuia presupune și atacul asupra celuilalt).

Regula despre calificarea infracțiunii săvârșite cu eroare în obiect se utilizează doar în cazul *intenției*.

Eroarea în obiectul infracțiunii trebuie deosebită de *eroarea în obiectul atentării* și *eroarea în victimă*.

- a) *Eroarea în obiectul infracțiunii* este o eroare în relațiile sociale.

Eroarea în obiectul atentării constă, însă, dintr-o falsă percepere și reprezentare a calităților materiale ale obiectelor în limitele acestor relații sociale asupra cărora persoana atentează. În cazul acestei erori, persoana pricinuieste daune unui alt obiect decât celui la care intenționa să atenteze. pe care-l intenționa. Spre exemplu, în locul apartamentului A subiectul pătrunde, din eroare, în apartamentul vecin B și sustrage obiecte de valoare.

Eroarea în obiectul atentatului se întâlnește mai mult în cazul furtului proprietății. În practica judiciară se întâlnesc asemenea erori cum ar fi *eroarea în obiect absent (nul)*. În acest caz, fapta persoanei se califică ca tentativă la obiectul nul.

- b) *Eroarea în victimă (error in personam)* constă în aceea că vinovatul, intenționând, spre exemplu, să omoare o persoană anumită, din greșeală omoară o altă persoană, considerând-o

că este prima. Dacă făptuitorul consideră că atentează asupra unei persoane cu funcție de răspundere, dar în realitate ea nu era acea persoană, atunci fapta se va califica drept infracțiune asupra persoanei cu funcție de răspundere. Erori de genul acesta pot fi și în ceea ce privește vârsta victimei, funcția, calitățile fizice. Astfel de erori sunt de două feluri: în ce privește prezența și în ce privește absența acestor calități.

În cazul erorii în persoana victimei ce întrunește anumite calități (de exemplu, este minoră): unii consideră că infracțiunea asupra unor asemenea persoane ar trebui calificată ca tentativă de infracțiune cu circumstanțe agravante, dacă persoana a considerat greșit că există acele calități, în realitate ele neexistând; alții consideră aceasta ca infracțiune consumată, cu circumstanțe agravante; a treia grupă de specialiști susțin că ea trebuie calificată drept un concurs - infracțiune simplă, necalificată, plus tentativă de infracțiune cu circumstanțe agravante.

Aprecierea corectă, însă, este tentativă de infracțiune cu circumstanțe agravante, căci în cel de-al treilea caz se poate considera că infractorul a săvârșit două infracțiuni, dar în realitate a săvârșit una. Eroarea persoanei în anumite împrejurări (dacă există ele sau nu), când în realitate ele lipsesc, nu influențează forma vinovăției. O asemenea eroare nu exclude intenția. Spre exemplu, dacă o persoană schimbă o anumită sumă de bani la un schimb valutar, considerând că ei sunt veritabili, dar de fapt sunt falși, ea nu va fi trasă la răspundere penală, pentru că fapta ei exclude intenția. O astfel de eroare nu exclude însă răspunderea, dacă legea penală prevede săvârșirea unei asemenea fapte și din neglijență.

Autorul Rarog A. I., privitor la *eroarea în personalitatea victimei*, susține că aceasta presupune confundarea victimei stabilite de făptuitor cu o altă persoană care, accidental, trecea prin locul infracțiunii și care devine victimă a atentatului în locul victimei adevărate. În opinia autorului, confundarea victimei, ca și în cazul erorii asupra obiectului material, nu schimbă obiectul de atentare și, în așa fel, o asemenea eroare nu trebuie, în opinia lui, să schimbe calificarea faptei sau forma de vinovăție, cu excepția că odată cu schimbarea personalității victimei nu se schimbă obiectul de atentare (de exemplu: în calitate de victimă reală trebuia să fie un reprezentat al autorității de stat, însă, din eroare, a fost săvârșită fapta asupra unei persoane fără o calitate specială) [182, p.200].

Eroarea asupra obiectului acțiunii (error in objecto, error in personam) are loc atunci când *obiectul material* al infracțiunii este distinct de cel pe care și-l reprezentase autorul. În aceste cazuri se admite, de regulă, [13, p.163-164; 65, p.327; 100, p.382; 112, p.308; 119, p.140; 127, p.342; 146, p.476; 151, p.378] *caracterul irelevant al erorii, întrucât legea protejează în mod egal obiectele juridice de aceeași natură*, indiferent cine este titularul concret al fiecărei valori. Spre exemplu, în cazul omorului este suficientă *uciderea unei persoane*, indiferent de

identitatea victimei, iar pentru a fi în prezența unui furt este suficientă luarea unui bun mobil din posesia sau detenția *altuia*, fără a ne interesa identitatea titularului. De aceea, este irelevant faptul că A. sustrage autoturismul lui B., crezând că aparține lui C., sau că A. îl lipsește de libertate în mod ilegal pe B., crezând că este C. La fel și atunci când infractorul crede că bunul asupra căruia a acționat îi aparține lui X., dar în realitate îi aparține lui Y.

Dacă însă este vorba de valori sociale ce ocupă poziții diferite în raport cu legea penală, *eroarea poate deveni esențială*. Așa cum am arătat deja, în cazul în care o persoană crede că sustrage bunul lui X., dar în realitate bunul sustras era al său, nu vom avea o infracțiune. Alteori eroarea asupra persoanei sau asupra obiectului poate determina reținerea unei alte încadrări juridice decât cea pe care ar atrage-o atentarea asupra obiectului efectiv lezat.

În situația în care eroarea determină lezarea unui obiect de cu totul altă natură, ea va determina, de regulă, existența unui concurs de infracțiuni. Astfel, dacă cineva își propune să împuște câinele vecinului și trage un foc de armă asupra tufișului, unde credea că se află câinele, împușcându-l, astfel, mortal pe vecinul aflat acolo, vom avea un concurs de infracțiuni între o ucidere din culpă (lipsire de viață din imprudență) în cazul vecinului și o tentativă de distrugere în cazul câinelui [41, p.141; 146, p.477].

Tot în doctrină mai este menționată și o altă ipoteză *de executare defectuoasă* a acțiunii - *aberratio delicti*⁶ - când se produce un *alt rezultat* decât cel din reprezentarea făptuitorului, *rezultat care întrunește cerințele unei alte norme de incriminare decât cea operată în raport cu rezultatul dorit*. În acest caz este lezată o valoare socială de altă natură decât cea vizată de autor [66, p.316; 81, p.351]. Astfel, *se reține un concurs între tentativa de infracțiune prevăzută a se comite și fapta din culpă efectiv comisă*.

Un exemplu de asemenea eroare a fost identificat în următorul caz din practica judiciară autohtonă. Astfel, potrivit sentinței Judecătoriei Cimișlia [137], inculpatul M.V. a fost găsit vinovat de săvârșirea infracțiunii prevăzute de art.149 CPRM „Lipsirea de viață din imprudență” pentru faptul că „M.V., la 03 decembrie 2017, aproximativ la ora 09.00, aflându-se la vânătoare împreună cu alte 7 persoane, ... manifestând încredere exagerată și **presupunând că țintește o vulpe**, fără a se asigura în prealabil de securitatea împușcăturii, a efectuat două trageri din arma de vânătoare de model Ij-43, cu seria și nr. A xxxxxx, calibrul 12 mm cu alice cu diametrul de 8 mm, cu țeavă lisă, în direcția țintei alese, în rezultat cauzând decesul cetățeanului Ș.V., care făcea parte din grupul de vânători.”.

În speța de față, eroarea admisă s-a datorat neglijenței făptuitorului, iar asta nu îl poate

⁶ Sub aspect terminologic trebuie subliniat că noțiunea de *aberratio delicti* este utilizată de doctrina italiană, în timp ce doctrina spaniolă analizează această situație ca o ipoteză specială de *aberratio ictus*.

exonera de răspundere. Astfel, aceasta putea fi învinsă, dacă ultimul manifesta o diligență mai sporită.

Existența concursului este însă condiționată atât de incriminarea tentativei, cât și de incriminarea faptei comise din culpă. Spre exemplu, autorul încearcă să ucidă o persoană cu un foc de armă și, din cauza manevrării defectuoase a armei, victima nu este atinsă, în schimb glonțul atinge în traiectoria sa o conductă de gaze aflată la distanță, provocând o explozie. În acest caz este vorba de un concurs de infracțiuni între tentativa de omor și distrugerea din culpă [145, p.196].

În acest sens, practica judiciară românească a reținut că dacă infractorul *nu a intenționat* să ucidă persoana asupra căreia a fost îndreptată lovitura care, din eroare, a atins altă persoană, în urma căreia aceasta a decedat, fapta va fi considerată săvârșită cu praeterintenție [51, p.269-270].

În ceea ce ne privește, credem că *aberratio delicti*, ca regulă, se poate manifesta în forma concursului de infracțiuni, adică în forma pluralității infracționale. Însă, dacă rezultatul nedorit este incriminat într-o formă agravată a infracțiunii complexe praeterintenționate, vom fi în situația unei unități de infracțiune praeterintenționate. Aceasta doar ca o excepție, deoarece și infracțiunile praeterintenționate sunt considerate excepții.

De altfel, conform art.32 din Statutul Curții Criminale Internaționale, este vizată și eroarea de fapt. Aceasta înseamnă că, potrivit paragrafului 1, în situația în care făptuitorul nu cunoaște sau cunoaște greșit acțiunea sau inacțiunea pe care o efectuează, precum și prezența unei circumstanțe, el implicit nu are prevederea a ceea ce va urma, deci, datorită erorii de fapt cu privire la acestea, îi va lipsi intenția și, ca atare, vinovăția. Prin urmare, pentru ca o faptă să constituie infracțiune în jurisdicția Curții, trebuie să se dovedească că făptuitorul a avut reprezentarea acțiunii pe care o realizează și a urmărilor ei, precum și o anumită atitudine a voinței față de acestea.

Unele instanțe au considerat, de exemplu, că pentru calificarea unei fapte precum vătămarea foarte gravă a integrității corporale este suficient dacă se stabilește că lovirea a fost comisă cu intenție, indiferent de atitudinea psihică a făptuitorului față de urmările mai grave. Așa cum s-a precizat și în literatura noastră juridică, o astfel de orientare este contrară, dacă nu literei, în orice caz, spiritului legii noastre [101, p.35].

Tot de eroarea în obiect este legată și eroarea în mijloacele săvârșirii infracțiunii. Prin mijloace înțelegem acele obiecte cu ajutorul cărora se săvârșește infracțiunea. Noțiunea de „mijloc”, în sens larg, coincide cu cea de modalitate; în sens restrâns, mijloacele sunt bunuri, mecanisme, documente - obiecte materiale folosite de infractor.

Modalitatea este o formă a săvârșirii faptei. Ea arată ce metodă a folosit persoana la

săvârșirea infracțiunii.

Mijlocul arată cu ajutorul a ce sau cui are loc realizarea faptei în limitele acestei metode. Modalitatea poate influența gradul pericolului social al infractorului și, totodată, calificarea faptei. Aceeași importanță o are și eroarea în modalitățile săvârșirii infracțiunii, ceea ce nu putem spune despre mijloacele săvârșirii infracțiunii.

Pentru dreptul penal nu are importanță cu ce s-a săvârșit infracțiunea (otravă, armă). Eroarea în acestea nu schimbă calificarea. Nulitatea mijloacelor poate fi temporară sau permanentă. În baza acestui fapt, în literatură ele se clasifică în: mijloace absolut nule și relativ nule. În ambele cazuri persoana a vrut și a tins spre săvârșirea infracțiunii, dar, numai datorită erorii în mijloace, aceasta nu s-a realizat. În acest caz, fapta persoanei va fi calificată ca tentativă. Spre exemplu, persoana, în loc de otravă, îi dă unei persoane o altă substanță, considerând că în cantități mari aceasta ar avea efecte mortale.

2. *Eroarea în urmările prejudiciabile.* Urmările întotdeauna survin după faptă, concretizând și completând însăși fapta. Ele sunt despărțite în timp de săvârșirea faptei. Astfel, uneori fapta săvârșită poate să nu conducă la apariția consecințelor urmărite în cantitatea sau calitatea lor.

Autoarea Teajkova I. M. identifică ca modalitate a erorii de fapt eroarea în calitatea sau cantitatea urmărilor prejudiciabile cauzate (*eroarea în urmarea prejudiciabilă*), iar privitor la calificarea faptei, în asemenea situații punctează că eroarea în cantitatea urmărilor nu va influența calificarea, dacă eroarea admisă este cuprinsă în limitele prevăzute de lege ale respectivei urmări infracționale. Însă dacă legea penală prevede gradual agravarea răspunderii penale privitor la diferită cantitate a urmărilor prejudiciabile, atunci fapta urmează a fi calificată ca tentativă de a comite infracțiunea bazată pe urmările prejudiciabile percepute eronat mai mari de intenția făptuitorului, chiar dacă făptuitorul a cauzat *de facto* urmări prejudiciabile mai mici, din motive care nu au depins de voința sa.

Eroarea de fapt în calitatea urmărilor prejudiciabile este privită de către autor, la fel, prin prisma a două varietăți:

- eroarea constând în neprevăderea urmării prejudiciabile care a survenit de fapt. În asemenea situație răspunderea penală pentru infracțiune intenționată se exclude, însă poate fi aplicată răspunderea penală pentru infracțiunea imprudentă cu condiția că legea penală incriminează fapta dată și urmarea prejudiciabilă cauzată și din imprudență, iar persoana trebuia și putea să o prevadă;

- eroarea constând în prevederea urmării prejudiciabile care nu a survenit. În asemenea situație este posibilă aplicarea răspunderii penale pentru tentativa de infracțiune doar dacă

persoana a acționat cu intenție directă [190, p.357].

Cu privire la eroarea în urmarea prejudiciabilă, autorul mai menționează că unii autori nu discută această formă de eroare separat, ci susține că aceasta este cuprinsă, de fapt, de eroarea în dezvoltarea legăturii de cauzalitate, care este o formă de eroare de fapt strâns legată de urmarea prejudiciabilă și constă în înțelegerea greșită a faptuitorului privitor la interdependența de cauză și efect dintre acțiunea sau inacțiunea săvârșită și urmările prejudiciabile survenite.

Astfel, deși autorul susține că eroarea în dezvoltarea legăturii de cauzalitate nu are importanță la calificarea infracțiunii, dacă urmarea prejudiciabilă survenită a fost cuprinsă de intenția făptuitorului, acesta dă un exemplu potrivit căruia în final califică acțiunile făptuitorului în baza unui concurs de infracțiuni, deși urmarea prejudiciabilă survenită este pe deplin cuprinsă de intenția făptuitorului, calificare cu care nu suntem de acord.

3. *Eroarea în raportul de cauzalitate* constă într-o reprezentare greșită a persoanei în ceea ce privește evoluția adevărată a relațiilor dintre fapta săvârșită (acțiune sau inacțiune) și rezultatul survenit. Dacă persoana comite o eroare nu în rezultatul faptei, ci în decurgerea raportului de cauzalitate, care, după părerea ei, ar fi trebuit să conducă la un astfel de rezultat, atunci o astfel de eroare nu schimbă forma vinovăției și nici răspunderea penală [30, p.165-168].

Eroarea în raportul de cauzalitate poate avea loc numai în cazul în care există intenția. În cazul imprudenței eroarea e imposibilă, lipsește voința. Considerăm că, totuși, nu este posibilă eroarea și în cazul imprudenței, căci chiar dacă persoana n-a prevăzut posibilitatea survenirii unor consecințe criminale, ea totuși avea obligația să le prevadă.

Autorul Iakușin V. A. menționează că *încrederea în sine* nu poate conduce la o eroare în raportul de cauzalitate, subliniind că în cazul dat persoana prevede posibilitatea survenirii consecințelor nedorite, adică ea conștientizează existența mai multor căi care conduc spre rezultatul criminal. Cu toate că ea prevede aceste legături cauzale, persoana, totuși, exercită o activitate nedorită pentru societate. Anume în aceste rezultate negative persoana nu greșește și argumentează survenirea consecințelor [196, p.114]. Consecințele criminale nu sunt dorite de persoană în cazul încrederii exagerate în sine. Cu scopul de a nu permite aceste consecințe, persoana speră la ajutorul unor anumite împrejurări, factori, neținând cont de voința persoanei, unde apare eroarea persoanei. În acest sens, în cazul accidentelor rutiere comise din cauza încrederii exagerate în sine, vinovatul comite o eroare nu în previziunea survenirii consecințelor, ci în împrejurările pe care el se bazează pentru a evita survenirea acestor consecințe.

Unii specialiști consideră că e posibilă eroarea în raportul de cauzalitate și în cazul neglijenței, pe când alții susțin că neglijența e determinată nu de eroare, ci de lipsa previziunii persoanei și a neaprecierii situației de fapt. În cazul neglijenței, persoana conștientizează că din

punct de vedere social faptele sale nu sunt dorite. În același timp, persoana nu prevede nici măcar posibilitatea survenirii consecințelor, căci cele survenite nu corespund cu fapta săvârșită, acestea fiind, astfel, o întâmplare neașteptată. Ca urmare, esența neglijenței constă în eroarea persoanei cu privire la caracterul consecințelor, dar nu numai al unei laturi a erorii în raportul de cauzalitate. Pot exista și astfel de situații când în psihicul persoanei se reflectă doar unul din elementele consecințelor, și anume evoluarea cauzalității, dar se dă incorect caracteristica rezultatului. Eroarea poate să se prezinte și sub forma necunoașterii sau cunoașterii insuficiente a rezultatelor la care poate conduce fapta săvârșită. Spre exemplu, un șofer neprofesionist a frânat brusc la cotitura unui drum, pe gheață. Drept urmare, el a pierdut controlul și automobilul a lovit un pieton, care în urma leziunilor a decedat. În legătură cu faptul că șoferul în situația dată nu a prevăzut posibilitatea survenirii unor asemenea urmări, care au condus la deces, el nu este pasibil de răspundere pentru omor intenționat. Dar în cazul lui pedeapsa va surveni pentru infracțiunea din neglijență.

Drept un alt exemplu poate servi cazul când persoana cunoaște evoluția raportului de cauzalitate, dar acesta se schimbă ca urmare a altor împrejurări și consecința criminală nu survine. Spre exemplu, persoana intenționat dă foc casei vecinului pentru a-l incendia. Dar acesta a fost la timp oprit și casa a fost salvată. Răspunderea vinovatului va surveni pentru tentativă de incendiere a proprietății străine.

Eroarea asupra direcției acțiunii, faptei, care se desprinde din eroarea în raportul de cauzalitate, adică infractorul prevede în mod greșit cum se desfășoară legătura cauzală dintre acțiune (inacțiune) și urmările ei. Astfel, A. a vrut să-l lovească cu cuțitul pe B., care încerca să-l imobilizeze, deoarece devenise deosebit de violent, însă, din eroare, l-a lovit pe C, omorându-l. În acest caz, există o singură infracțiune de omor intenționat și nu un concurs de infracțiuni, deoarece s-a luat o singură hotărâre infracțională, care nu cuprinde producerea mai multor urmări pe care infractorul să le fi prevăzut, iar infracțiunile s-au comis cu intenție, și nu cu praeterintenție (intenție depășită, când infractorul prevede rezultatul acțiunilor sale pe care îl dorește, însă se produce un rezultat mai grav decât acesta, pe care nu l-a prevăzut, însă trebuia și putea să-l prevadă). Aceasta se caracterizează și prin imposibilitatea de a-l prevedea. Spre exemplu, când cineva pălmuește o persoană sau o insultă și aceasta, ca urmare a unei afecțiuni, are un șoc și decedează.

Dacă infractorul nu a intenționat să ucidă persoana asupra căreia a fost îndreptată lovitura, care a atins din eroare altă persoană, în urma căreia aceasta a decedat, fapta va fi considerată săvârșită cu praeterintenție.

În opinia autoarei Teajkova I. M., devierea acțiunii reprezintă o varietate a erorii de fapt

în dezvoltarea legăturii de cauzalitate. Aceasta reprezintă situația când, din motive care nu au depins de voința făptuitorului, au fost cauzate urmări prejudiciabile unei terțe persoane, și nu celui împotriva cui a fost orientat atentatul. Privitor la calificarea unei asemenea situații autorul susține că asemenea faptă urmează a fi calificată ca tentativă de infracțiune în coraport cu victima spre care a fost orientat atentatul, în concurs cu infracțiunea consumată din imprudență în coraport cu victima care a avut de suferit *de facto*, cu condiția că făptuitorul fie că a prevăzut consecința prejudiciabilă cauzată victimei terțe, dar a considerat că o va putea evita, fie nu a prevăzut-o, deși trebuia și putea să o prevadă. Autorul mai menționează că regula respectivă urmează a fi aplicată în toate situațiile analogice de deviere a acțiunii [190, p.358].

În opinia noastră, o asemenea regulă de calificare ar putea fi supusă criticilor, deoarece nu fiecare infracțiune intenționată cauzatoare de urmări prejudiciabile are și un echivalent analogic de comitere a acesteia din imprudență, iar în ipoteza că s-ar comite o asemenea infracțiune intenționată și, din eroare, urmarea prejudiciabilă s-ar răsfrânge asupra unei alte victime, nu vom putea califica acțiunile făptuitorului în coraport cu victima, percepută eronat, ca tentativă de infracțiune, iar în coraport cu victima care a avut de suferit de fapt - ca infracțiune consumată din imprudență, deoarece anumite infracțiuni *a priori* nu pot fi săvârșite din imprudență. Este de neînchipuit un furt din imprudență, de exemplu.

Eroarea asupra cursului cauzal (aberratio causae) există atunci când rezultatul acțiunii a fost cel prevăzut de către autor, dar s-a produs în alt mod decât a prevăzut acesta. Spre exemplu, A aruncă victima de pe un pod, pentru ca aceasta să moară înecată, dar victima decedează zdrobindu-se în cădere de un pilon al podului.

În doctrină se consideră că sunt posibile mai multe distincții pe terenul *aberratio causae*.

În primul rând, trebuie avută în vedere ipoteza unei *devieri totale* a cursului cauzal, așa cum se întâmplă atunci când autorul aplică victimei mai multe lovituri cu intenția de a o ucide, iar ulterior victima, transportată la spital, decedează în urma unui incendiu izbucnit în spital. În acest caz, autorul va răspunde doar pentru o tentativă de omor, dar nu în considerarea erorii (*aberratio causae*), ci datorită lipsei raportului de cauzalitate între acțiunea sa și rezultat [104, p.260; 146, p.478].

O a doua situație este cea în care *devierea cursului cauzal este neesențială*, când eroarea nu va produce nici un fel de efecte. Spre exemplu, victima, rănită în urma tentativei de omor, decedează câteva săptămâni mai târziu la spital, datorită complicațiilor survenite în evoluția leziunilor traumatiche. În acest caz, autorul va răspunde pentru o infracțiune de omor, *eroarea fiind neesențială*.

Rămâne însă controversată în doctrină soluția în cazurile în care autorul, convins că

rezultatul s-a produs deja, săvârșește o a doua acțiune, care produce de fapt rezultatul dorit, situație cunoscută în doctrină sub denumirea de *dolus generalis*. Spre exemplu, autorul strangulează victima, iar apoi, convins că aceasta a decedat, îi aruncă în apă corpul pentru a ascunde cadavrul. În realitate, însă, victima nu era decedată în momentul aruncării în apă și moare înecată. Unii autori consideră că în acest caz *eroarea este nerelevantă, fiind vorba de o acțiune unitară, animată de o intenție generică de a ucide, care acoperă și cea de-a doua acțiune* [66, p.317].

În doctrina mai recentă, această soluție a fost intens criticată, arătându-se că în cazul omorului, ceea ce norma interzice este desfășurarea unei acțiuni menite să suprimă viața victimei. Această intenție trebuie să existe la momentul comiterii acțiunii, fiind nerelevantă intenția anterioară sau cea subsecventă. În cazul nostru, acțiunea care a produs rezultatul - aruncarea în apă - nu mai putea fi animată de intenția de a suprima viața victimei, întrucât autorul avea convingerea că victima era deja moartă. Cu alte cuvinte, acțiunea intenționată nu a produs rezultatul, iar acțiunea care a produs rezultatul nu mai putea fi intenționată. De aceea se propune reținerea în sarcina făptuitorului a unei tentative de omor, în concurs real cu o infracțiune de ucidere din culpă [3, p.431].

În fine, potrivit altei păreri [40, p.158; 146, p.479], eroarea ar trebui considerată ca neesențială, autorul urmând să răspundă pentru o infracțiune intenționată consumată, pornind de la premisele teoriei imputării obiective a rezultatului. Astfel, atunci când prima acțiune (intenționată) a creat pericolul pentru comiterea celei de-a doua acțiuni, care a produs rezultatul, acest rezultat este imputabil primei acțiuni, așa încât se va reține o infracțiune intenționată.

În doctrina românească s-a apreciat că ar fi preferabilă soluția concursului de infracțiuni între tentativa de infracțiune intenționată și infracțiunea din culpă. Astfel, precizându-se că nu ne aflăm în prezența unui *dolus generalis*, atunci când cea de-a doua acțiune este comisă pentru a asigura certitudinea producerii rezultatului. În acest sens, se aduce exemplul: după strangularea victimei, autorul o aruncă în apă nu pentru a-și ascunde fapta, ci pentru a evita orice șansă de supraviețuire a victimei. În aceste cazuri se va reține, în mod evident, o singură infracțiune intenționată [146, p.473].

Aberratio ictus desemnează situația de deviere a loviturii, când rezultatul se produce *asupra altei persoane sau a altui obiect decât cel dorit de autor*, dar de aceeași natură cu acesta. În acest caz eroarea nu mai intervine în momentul formării voinței, așa cum se întâmplă în caz de *error in personam*, ci în momentul realizării acțiunii. Spre exemplu, A., dorind să îlucidă pe B., nu țintește bine și îl nimerește pe C., aflat lângă B. La fel se întâmplă atunci când A. aruncă o piatră pentru a sparge geamul apartamentului lui B., dar din greșeală nimerește și sparge geamul

apartamentului lui C. [146, p.479], sau situația când X. a vrut să lovească cu cuțitul pe Y., care încerca să-l imobilizeze, deoarece devenise deosebit de violent și, din eroare, l-a lovit pe Z., ucigându-l [46, p.64]; sau în cazul în care făptuitorul, încercând să-l lovească în cap cu o țepușă pe adversarul său, iar acesta s-a ferit, a nimerit în capul soției, care participa și ea la conflict [52, p.78].

Referitor la *geneza* problemei *aberratio ictus* sau asupra *devierii acțiunii* de la *obiectul nemijlocit* asupra căruia a fost îndreptată spre un alt obiect, ocrotit în aceeași măsură de către legea penală ca și cel vizat, în literatura de specialitate au existat mai multe opinii și aprecieri.

După unii autori, problema și-ar avea sediul în cadrul erorii asupra *acțiunii* [35, p.52].

Alții susțin că ea ar face parte din problema erorii asupra *raportului de cauzalitate* [19, p.115; 20, p.153; 144, p.130].

Astfel, considerăm că în mod corect s-a menționat că *factorul intelectual* față de *urmările socialmente periculoase* se manifestă prin *oglundirea raportului de cauzalitate în conștiința subiectului* [5, p.200-206; 164, p.90; 194, p.306], aceasta deoarece în asemenea ipoteze el este cel mai însemnat moment al vinovăției, deși în teoria dreptului penal *raportul de cauzalitate* este socotit un element component al laturii obiective a infracțiunii, a cauzalității dintre activitatea infracțională și urmarea imediată a acesteia [15, p.173; 67, p.81].

Fiind de acord cu plasarea cadrului sau sediului de studiu al erorii asupra devierii acțiunii în problema *raportului causal*, remarcăm că, în cadrul *laturii subiective*, interesează dacă *raportul de cauzalitate* dintre faptă și urmările sale prejudiciabile a fost sau nu oglindit în *conștiința subiectului*, *a prevăzut* ori *nu* și în ce amploare, rezultatele prejudiciabile. Dacă pentru răspunderea penală existența reală a *raportului de cauzalitate* dintre *faptă* și *urmările* ei periculoase pentru societate *este una din premisele obiective, previziunea sau posibilitatea prevederii lor constituie una din premisele subiective*. În acest fel credem că se realizează cea mai însemnată legătură dintre elementul obiectiv și cel subiectiv al infracțiunii.

În ceea ce privește *caracterizarea juridică* a acestor situații de *aberratio ictus* și a altor probleme tangente acesteia, în literatura de specialitate și în jurisprudență au fost exprimate puncte de vedere diferite.

Potrivit *primei opinii* [19, p.113; 20, p.153; 27, p.78; 34, p.211-212], susținută de mulți adepți, pentru infracțiunea proiectată de subiect și nerealizată, datorită *devierii acțiunii*, avem numai *tentativă*, iar în privința *rezultatului produs* prin acțiunea deviată - o *infracțiune din culpă*. În acest fel, există un *concurș* de infracțiuni: *tentativă la fapta proiectată* și *infracțiune din culpă pentru rezultatul produs*, dacă ambele sunt prevăzute și sancționate de legea penală ca atare [20, p.154; 35, p.53; 180, p.406].

În acest sens, se susține că o *absorbție a tentativei de infracțiunea consumată nu este posibilă, fiind contrară legii*, pentru că astfel *practic se lasă nesancționată o faptă penală*. Rațiunea acestei soluții se bazează pe următoarele aspecte: *subiectul acționează intenționat pentru realizarea faptei, adică o înțelege și o voiește, îi prevede urmările și le dorește sau le acceptă*, urmări care, însă, nu se produc datorită devierii acțiunii, și neintenționat, imprudent față de urmările cauzate de acțiunea deviată, întrucât *nu le-a prevăzut, dar trebuia și putea să le prevadă*.

De altfel, potrivit acestei opinii, atât în caz de *aberratio ictus*, cât și în caz de *error in personam* trebuie reținut un *concurș de infracțiuni*. Astfel, ar exista o tentativă în raport cu victima vizată de infractor și o infracțiune din culpă în raport cu victima efectiv lezată [66, p.312].

În susținerea acestui punct de vedere se arată că *răspunderea penală fiind subiectivă*, trebuie să se verifice dacă în procesul psihic *al formării voinței* subiectului a existat o persoană „în general” sau în raport cu *o anumită persoană*. Intenția trebuie să fie concretă, să se refere la un obiect individualizat după trăsături obiective, ea neputându-se referi la diferite categorii de obiecte. Și, în fine, chiar dacă i s-ar reproșa făptuitorului că din vina lui s-a produs eroarea cu privire la identitatea subiectului pasiv, acestuia i se va imputa o culpă și nu o intenție de comitere a faptei.

A *doua opinie* [65, p.423; 117, p.221; 122, p.193-195], dominantă în țară între cele două războaie mondiale [63; 126, p.469; 147, p.673], majoritară în doctrină [9, p.145-148; 13, p.163-164; 32, p.140; 61, p.159; 66, p.327; 106, p.189-190; 117, p.140; 127, p.342; 151, p.378] și larg împărtășită de practica judiciară, acceptă doar faptul că în cazul devierii acțiunii sau *aberratio ictus*, ca și în caz de *error in personam*, există o *singură infracțiune, eroarea având un caracter neesențial*. Astfel, legea nu ocrotește viața sau integritatea corporală a unei anumite persoane, ci viața și integritatea fizică în general, ca valori sociale, iar pe de altă parte, există o singură atingere a obiectului juridic ocrotit, un singur rezultat.

Curtea de casație franceză s-a pronunțat în acest sens, declarând că uciderea unei persoane în locul alteia nu este o *tentativă de omor*, însoțită de un *omor prin imprudență*, ci o crimă de *omor consumat*, lucru admis și de *doctrina italiană*, chiar și de unii *penaliști germani* [147, p.642], deși *doctrina germană*, în general, susține părerea contrarie [147, p.643].

În același sens s-a exprimat și fosta Curte de casație română, care a decis: „Dacă o persoană, voind să lovească o persoană, lovește pe alta, nu comite lovirea prin *imprudență*, ci *aceea cu voință*” [147, p.644].

În *dreptul penal austriac* se admite doar o singură excepție de ușurare a pedepsei în

asemenea situații (adică admite ipoteza unității de infracțiuni), aceasta fiind doar în cazul infracțiunii de omor.

Acest punct de vedere este agreat și de *doctrina franceză actuală* [59, p.488; 129, p.408; 143, p.336; 146, p.194], el fiind consacrat și de *legiuitorul italian* în art.82 CP italian [96, p.91-92]. Adică, în acest sens, se presupune existența numai a *unei singure* infracțiuni, și anume a *celeia proiectate*, respectiv, *rezoluția infracțională a fost unică*. În ipoteza în discuție există o singură infracțiune *ca formă distinctă de unitate naturală*, ce poartă denumirea de *infracțiune deviată, comisă prin devierea loviturii (acțiunii)*. În acest sens, se mai remarcă faptul că aceasta „Nu are nici o înrâurire nici asupra existenței vinovăției, nici asupra calificării faptului în sine” [64, p.1561-1562; 133, p.96-97; 141, p.183-184], *fiind, în esență, o eroare de fapt, care exclude intenția*, și, pe cale de consecință, s-ar ajunge la o situație nefirească: deși făptuitorul a acționat *cu intenția de a ucide*, iar prin punerea în executare a acestei hotărâri persoana a fost efectiv ucisă, să nu existe infracțiune consumată de omor [122, p.193]. Persoana a aplicat o lovitură în mod intenționat, atingând o altă persoană decât cea vizată, în urma căreia victima decedează.

Astfel, s-ar mai putea adăuga și faptul că în prezent reglementarea din *dreptul penal italian*, care consacră soluția unității de infracțiune în caz de *aberratio ictus*, este contestată de către *o parte a doctrinei* [81, p.351], care arată că aceasta nu ține cont de *dimensiunea psihologică concretă a faptei*. Astfel, nu este suficient să se constate că autorul a dorit săucidă și a ucis, nu trebuie avută în vedere o intenție generică de a ucide, ci trebuie analizată poziția subiectivă a autorului față de rezultatul produs la concret.

Practica judiciară românească [46, p.64; 51, p.269], în mare parte părtinitoare, de fapt, acestei din urmă opinii, a apreciat că în asemenea situație nu este omor din imprudență, ci o infracțiune de *lovire cauzatoare de moarte*.

Într-un sens contrar, practica judiciară susține că există *o singură infracțiune de omor intenționat* și nu un concurs de infracțiuni, *deoarece s-a luat o singură hotărâre infracțională*, în care *nu este cuprinsă prevederea producerii mai multor urmări* pe care infractorul să le fi urmărit ori acceptat [47, p.162], iar infracțiunile s-au comis cu intenție, și nu cu praeterintenție.

Deși există și opinia [149, p.53-54] prin care se menționează că, de fapt, *conduita subiectivă a infractorului este unitară*, fapta urmând să fie produsă cu *o singură rezoluție* (intenția de a ucide), fiind exclusă *praeterintenția* sau *culpa*, deoarece există și *o continuitate a actelor de execuție*. În sprijinul acestei poziții, se mai arată că și prin devierea acțiunii se realizează intenția infractorului de a provoca rezultatul prejudiciabil, și prin el *se aduce vătămarea unei valori sociale egal apărute de legea penală cu cea inițial vizată*, legea nu ocrotește viața unei anumite persoane, ci viața oricărei persoane, lezându-se, astfel, același obiect

juridic, iar *tentativa realizată împotriva persoanei avute în obiectiv își pierde individualitatea din moment ce fapta nu se întrerupe în această fază.*

Alți autori [37, p.472-473; 38, p.515-518; 87, p.223-224; 108, p.115] sunt de părere că trebuie operată o distincție între situațiile de *error in personam* și cele de *aberratio ictus*. Aceasta deoarece infracțiunea deviată [37, p.471; 61, p.158; 108, p.115; 118, p.139-140] poate fi comisă în două situații: în caz de *deviere a loviturii datorită greșitei executări a acesteia (aberratio ictus)* și, respectiv, în ipoteza *îndreptării acțiunii asupra altei persoane* ca urmare a erorii făptuitorului cu privire la identitatea acesteia (*error in personam*) [65, p.327; 87, p.223].

În ceea ce ne privește, împărtășim această ultimă opinie. Astfel, credem că rezolvarea problemei pusă în discuție trebuie pornită de la această distincție, sub aspectul a două forme: „*error in personam*”, (de exemplu, X., voind să-l omoare pe Y., îl confundă din greșeală cu Z. și îl omoară pe acesta); și „*aberratio ictus*” (de exemplu, X., voind să-l omoare pe Y., trage un foc de armă în direcția acestuia, însă Y., surprinzând mișcarea, se ferește sau se adăpostește după corpul altei persoane, glonțul trece pe lângă el și omoară pe o terță persoană). Astfel, dacă există o eroare asupra identității subiectului pasiv, există o *unitate de infracțiune*, iar în caz de *deviere a loviturii* trebuie reținut un *concurș de infracțiuni*.

Așadar, uneori, deși există o eroare de fapt, aceasta *nu are influență asupra caracterului penal al faptei săvârșite, nefiind esențială*. Însă poate avea alte consecințe, așa cum ar fi în cazul erorii asupra victimei (*error in personam*), când infractorul îl confundă pe X. cu Y. În acest caz eroarea nu este cu privire la o trăsătură a infracțiunii, viața oamenilor fiind ocrotită în egală măsură. Atunci când există o eroare cu privire la persoana agresată, răspunderea penală este determinată de ceea ce s-a întâmplat în realitate, nu în raport cu ceea ce a crezut infractorul că se întâmplă. Bunăoară, făptuitorii au intenționat să fure morcovi dintr-o seră a unei societăți comerciale cu capital integral de stat, fiind convinși că persoana pe care au găsit-o la locul faptei este paznic la seră, când în realitate acesta era hoț ca și ei; l-au lovit, până când acesta le-a spus că și el este hoț.

Făptuitorii au fost trimiși în judecată pentru furt, însă tribunalul, în mod greșit, a schimbat încadrarea faptei în infracțiunea de tâlhărie. Încadrarea este furt calificat (art.208 coroborat cu art.209 lit.(a) și (e) CPRo abrogat) [56, p.77].

Deși împărtășim opinia sus menționată, în același timp suntem de acord și cu opinia care, într-un sens contrar [145, p.195], apreciază că în ceea ce privește *unitatea de infracțiune în cazul subiectului pasiv* în caz de *aberratio ictus*, prin care se constată posibilitatea existenței unei *tentative pedepsibile*, or *absorbirea acesteia în infracțiunea consumată apare ca artificială și contrară legii, ea nefiind prevăzută expres*. Pe de altă parte, același autor mai remarcă, despre

calificarea faptei săvârșite împotriva *victimei efectiv lezate*, că nu s-ar putea face *în raport de reprezentarea pe care autorul a avut-o față de victima dorită*. În același sens, *stabilirea formei de vinovăție* cu care s-a comis, de pildă, uciderea celei *de-a doua victime* trebuie să se facă *în raport de atitudinea de prevedere și acceptare ori de neprevvedere a acestui rezultat cu privire la aceeași victimă și nu la victima pe care autorul dorea să o ucidă*. Atunci autorul pune întrebarea: *în ce temei s-ar schimba latura subiectivă a acestei fapte - din intenție eventuală sau culpă în intenție directă - doar pentru simplul fapt că victima dorită nu a fost atinsă?* [145, p.195]

În așa fel, considerăm corectă aprecierea că dacă și victima vizată este ucisă sau rănită, cea de a doua faptă de ucidere este calificată ca omor săvârșit cu *intenție eventuală* sau ucidere din *culpă*, după caz. Astfel, se apreciază că în cazurile de *error in personam* se poate reține și o *tentativă de omor în raport cu victima vizată de autor*⁷. Așadar, în același context ar mai fi de remarcat că, în *plan subiectiv*, există un proces psihic, caracterizat de aceleași elemente psihice, care formează și substratul psihic al infracțiunii consumate [6, p.103]. Așa fiind, se observă cu ușurință că în ipoteza analizată lipsește factorul obiectiv, care caracterizează tentativa, căci nu se poate spune că actele de executare efectuate de autor ar fi susceptibile să aducă atingere ori să pună în pericol victima dorită, care, de cele mai multe ori, nici nu se află la locul comiterii acțiunii [145, p.195]. De aceea în astfel de situații se va reține doar fapta comisă împotriva *victimei efectiv lezate* prin acțiunea autorului, și nu un concurs de infracțiuni [145, p.196].

Corect s-a apreciat faptul referitor la poziția că în cazul *erorii asupra identității subiectului pasiv* există, de esență, o formă a *unității de infracțiune* [145, p.197]. Tot atât de corect este și faptul că se pot întâlni și situații în care pot coexista *error in aberratio ictus*, așa cum se întâmplă atunci când autorul *confundă o persoană cu victima dorită și când acțiunea efectuată împotriva acelei persoane are ca rezultat uciderea sau rănirea alteia* [125, p.193].

Rezolvarea acestei situații trebuie să pornească de la *constatarea caracterului neesențial al erorii privind identitatea subiectului pasiv*, astfel încât soluția va fi aceeași ca în orice ipoteză obișnuită de *aberratio ictus - un concurs de infracțiuni între tentativa în raport cu victima împotriva căreia s-a îndreptat acțiunea (nu cu victima dorită), infracțiune consumată din culpă în raport cu victima lezată*. Se mai observă că, dacă s-ar recunoaște *caracterul esențial al erorii asupra subiectului pasiv*, în structura concursului am avea încă o *tentativă de omor* - în raport cu victima dorită - adică o *tentativă de omor deosebit de grav*, ceea ce constituie, după o opinie exprimată, o soluție excesivă [145, p.198].

⁷ Căci tentativa presupune: în plan obiectiv - existența unor acte materiale care prezintă pericol social, fiind susceptibile să aducă atingere valorilor sociale ocrotite și situându-se foarte aproape de momentul producerii rezultatului.

În ceea ce ne privește în raport cu această opinie, problema excesului nu trebuie pusă tocmai așa. Or, după cum știm, omorul deosebit de grav constituie o infracțiune complexă intenționată, și astfel a doua infracțiune produsă în cazul infracțiunii deviate este una din culpă. Astfel, această soluție excesivă cu desăvârșire ar lipsi într-o asemenea ipoteză.

Așadar, în ceea ce ne privește, considerăm că *elementul subiectiv* specific conținutului *infracțiunii deviate* este *intenția*. În raport cu conținutul reprezentării infractorului în momentul *săvârșirii faptei*, intenția se regăsește în *prevederea rezultatului și urmărirea* procedurii acesteia prin săvârșirea faptei. Atitudinea psihică a infractorului față de rezultat determină hotărârea de a acționa în așa mod, încât să se producă rezultatul urmărit, *reprezentarea concretă fiind clară*. Faptul că prin *devierea acțiunii* de la *reprezentarea subiectivă inițială* privind *persoana victimei* în *ambele forme ale infracțiunii deviate* (adică eroarea asupra obiectului sau valorii, precum și asupra persoanei victimei – *intuitu personae*), victima deja nu mai este persoana urmărită inițial de infractor, aceasta deoarece, în rezultatul comiterii faptei, a fost vătămată și o altă persoană, va capătă relevanță juridică diferită, întrucât rezultatul comisiunii, adică al acțiunii, formează *conținutul unei noi infracțiuni*. Legea penală ocrotește relația socială și drepturile persoanei în general. În același sens cu opinia exprimată, orice *element de subiectivitate* privind săvârșirea infracțiunii va reprezenta elemente circumstanțiale *judiciare* sau *legale*, care să se alătore *laturii subiective* în *atenuarea sau agravarea conținutului infracțiunii* [149, p.53-54].

Împărtășind această opinie, considerăm că observația făcută de adepții acestui punct de vedere referitor la posibilitatea reținerii uciderii din culpă față de persoana lovită efectiv poate fi acceptată, cu atât mai mult că *eroarea cu privire la victimă nu înlătură caracterul infracțional al faptei* [14, p.52].

În același sens, credem că ar mai fi de menționat și faptul că în cazul *infracțiunii deviate (aberratio ictus)*, în *doctrina penală română*, ba chiar încă de la romani, s-a impus părerea că această *greșeală nu influențează pedeapsa*. Aceeași soluție este admisă și în *vechiul drept englez*, precum și în cel modern [148, p.641].

În aceeași ordine de idei, Tanoviceanu I., citându-l pe autorul Tard G., critică reducerea pedepsei ucigașului, arătând în această ipoteză superioritatea *școlii pozitivistice*, care, privind problema din punctul de vedere al *subiectivității*, *nu vede niciun motiv pentru ușurarea pedepsei* [148, p.641].

După aprecierea noastră, este o soluție științifică, fiind fundamentată pe *principiul răspunderii subiective*⁸, în sensul că, în situația *aberratio ictus* (devierea acțiunii), subiectul are

⁸ În sensul că poziția spirituală a subiectului să aibă rolul hotărâtor în aprecierea situației juridice.

două *poziții psihice calitativ deosebite*, față de două fapte distinct incriminate, chiar dacă este vorba de la început de aceeași entitate de valori sociale, fie ele chiar omogene, oricum *nu suntem în prezența unității de obiect nemijlocit*, cu atât mai mult suntem în prezența unor *rezultate infracționale diferit incriminate*.

Tot astfel, deja sub aspect obiectiv, devierea acțiunii poate să aibă loc datorită mânuirii mai puțin precise a instrumentului ales, a unei mișcări greșite a subiectului datorită schimbării poziției inițiale a obiectului nemijlocit în momentul acțiunii, prin urmare, datorită schimbării de moment a unor circumstanțe concrete, acțiunea însăși suferă unele modificări în desfășurarea ei, deși obiectul nemijlocit asupra căruia se produce rezultatul este altul decât cel vizat, obiectul juridic vătămat rămâne același, adică tot cel amenințat prin acțiunea concepută de autor.

Eroarea poate avea relevanță și la aprecierea *circumstanțelor de agravare*⁹ în cazul infracțiunilor *intenționate*. Este discutabil în doctrină dacă eroarea asupra unor circumstanțe agravante judiciare are vreo relevanță. După unii autori, ar trebui făcută deosebirea după felul cum circumstanța agravantă se referă la acțiunea ilicită¹⁰ ori la rezultatul ilicit [65, p.40; 102, p.707]. Într-o altă viziune [65, p.40], se consideră ca întotdeauna eroarea asupra unei circumstanțe juridice produce efecte, înlăturând posibilitatea agravării pedepsei. Eroarea poate să privească nu numai un element al conținutului încriminării, dar și o circumstanță agravantă, atunci când faptă este incriminată nu numai în varianta simplă, dar și într-o variantă calificată (agravată). Cu toate acestea, majoritatea autorilor tratează distinct circumstanțele agravante de eroarea privind un element esențial al normei de incriminare [83, p.605; 103, p.428; 143, p.424-425].

Tot astfel, când eroarea poartă asupra unei împrejurări ce constituie o circumstanță agravantă, aceasta nu poate fi reținută în sarcina făptuitorului, datorită aceleiași influențe pe care eroarea o exercită asupra vinovăției. În general, este admis, în teoria dreptului penal și în legislație, că o împrejurare pe care făptuitorul n-a cunoscut-o în momentul săvârșirii faptei nu constituie circumstanță agravantă a infracțiunii săvârșite. Eroarea de fapt exclude în acest caz caracterul agravat al infracțiunii, care poate exista numai sub aspectul ei simplu [35, p.50].

Regula generală a relevanței erorii asupra unei circumstanțe de agravare este valabilă și în cazul *erorii asupra calității agravante, a subiectului pasiv* [69, p.84; 83, p.608; 103, p.445; 143,

⁹ Cum dispozițiile art.30 alin.(3) CPRo nu fac nici o distincție între diverse circumstanțe de agravare, rezultă că eroarea poate interveni cu efectele sale de înlăturare a răspunderii penale în cazul tuturor formelor de circumstanțe agravante prevăzute de lege: legale sau juridice, generale sau speciale, obligatorii sau facultative. Pentru aplicarea art.30, alin.(3) CPRo, mai este necesar ca eroarea asupra împrejurării agravante să se fi produs în conștiința făptuitorului în tot timpul săvârșirii faptei, necunoașterea sau cunoașterea greșită a acestei împrejurări anterior sau ulterior săvârșirii faptei fiind irelevantă.

¹⁰ Ipoteza în eroare are relevanță dacă a fost inevitabilă și nu va avea relevanță dacă s-a datorat culpei făptuitorului.

p.424].

În ce privește eroarea asupra circumstanțelor care modifică limitele legale ale răspunderii făptuitorului *în favoarea acestuia*, doctrina admite, în general, că făptuitorul *va răspunde potrivit cu circumstanțele de atenuare aflate în reprezentarea sa, chiar dacă, în realitate, împrejurarea atenuantă nu a existat* [22, p.215].

Autoarea Teajkova I.M. susține că teoria dreptului penal cunoaște și alte tipuri de eroare de fapt, cum ar fi eroarea în semnele calificative ale infracțiunii (circumstanțele infracțiunii) și eroarea în mijloacele de comitere a infracțiunii.

Astfel, în opinia autoarei, eroarea în semnele circumstanțiale ale infracțiunii poate îmbrăca forma percepției eronate privind inexistența semnului circumstanțial calificativ al infracțiunii, atunci când acesta există de fapt, fie în percepția eronată privind prezența acestui semn calificativ, atunci când acesta nu există *de facto*. Regulile de calificare în asemenea situație sunt foarte clare, în opinia autorului, și anume: în situația percepției eronate privind inexistența semnului circumstanțial calificativ al infracțiunii, atunci când acesta există de fapt, fapta persoanei urmează a fi calificată doar în baza componentei tipice, fără invocarea agravantei corespunzătoare, deoarece acest semn circumstanțial calificativ nu este cuprins de conștiința persoanei, și invers, atunci când se conturează percepția eronată privind prezența acestui semn calificativ, deși acesta nu există *de facto*, fapta persoanei urmează a fi calificată fie ca tentativă de infracțiune conținută în componenta calificată, fie ca aceeași infracțiune consumată în funcție de coraportul semnului calificativ, cu previziunea lui de către conștiința făptuitorului.

De fapt, susține autorul, eroarea în semnele circumstanțiale ale infracțiunii reprezintă o varietate a erorii de fapt în semnele obiective ale infracțiunii [190, p.358].

Un exemplu elocvent, în care făptuitorul admite o eroare în semnele circumstanțiale agravante ale infracțiunii săvârșite, este și următorul caz din practica judiciară autohtonă. Astfel, potrivit sentinței Judecătorei Soroca, inculpatul D.M a fost găsit vinovat de săvârșirea infracțiunilor prevăzute de art.171 alin.(2) lit.b) și art.172 alin.(2) lit.b) CPRM (în redacția până la 09.01.2023), adică violul și acțiunile violente cu caracter sexual săvârșite cu bună știință asupra unui minor, pentru faptul că „...la data de, aproximativ ora 03:00, aflându-se pe un câmp din extravilanul sat. U., raionul F., fiind în stare de ebrietate alcoolică, urmărind scopul satisfacerii poftelor sexuale, acționând intenționat, dându-și seama de caracterul prejudiciabil al acțiunilor sale, prevăzând urmările lor și admițând în mod conștient survenirea acestor urmări, a aplicat violență fizică, inclusiv cu un cuțit industrial, în privința minorei D., născută la, a dezbrăcat-o și, prin constrângere fizică, a întreținut cu ea un raport sexual forțat, manifestat prin introducerea membrului viril în vestibulul vaginal, după care - în rectul victimei, cauzându-

i dureri și suferințe fizice, încălcând astfel dreptul acesteia la inviolabilitate și libertate sexuală. El nu cunoștea exact ce vârstă are D., dar cunoștea că aceasta este elevă la liceu, dar în ce clasă nu știa.” [138].

Constatăm în speța în cauză că instanța de judecată a ajuns eronat la concluzia că făptuitorul a săvârșit infracțiunea cu bună știință asupra unui minor, deoarece acesta se afla în eroare cu privire la vârsta reală a victimei, acesta nu cunoștea ce vârstă are victima, ceea ce exclude buna știință. Astfel, soluția corectă era încadrarea acțiunilor făptuitorului doar în baza componentei de infracțiune în varianta tip, prevăzută de alin.(1) al art.171 CPRM, care este mai favorabilă făptuitorului la data judecării cauzei, iar eroarea făptuitorului cu privire la vârsta victimei înlătură răspunderea agravată în baza respectivei circumstanțe.

*Eroarea asupra mijloacelor folosite la comiterea faptei este considerată, de regulă, o eroare neesențială, în cazul majorității infracțiunilor fiind indiferent prin ce mijloace se produce urmarea. De asemenea, în cazul în care mijlocul folosit nu era apt să ducă la consumarea faptei, eroarea rămâne neesențială. Spre exemplu, faptul că autorul nu știe că arma cu care încearcă să ucidă victima este defectă, nu are relevanță, autorul răspunzând oricum pentru *tentativă de omor*. În acest caz va exista o eroare esențială, adică atunci când mijlocul a fost *defectuos* sau *insuficient*.*

Totuși, eroarea asupra mijloacelor folosite *poate avea caracter esențial în două situații* [6, p.310-311].

În primul rând, are caracter esențial atunci când mijloacele folosite constituie un element al conținutului de bază sau agravat al infracțiunii. Spre exemplu, dacă autorul nu știa că mijlocul pe care l-a ales pentru distrugerea bunului propriu prezintă pericol public, eroarea va fi esențială, iar fapta nu va constitui infracțiune.

Eroarea asupra mijloacelor folosite are caracter esențial și atunci când aceste mijloace, datorită naturii lor, nu erau susceptibile *in abstracto* să lezeze valoarea socială protejată, caz în care vom avea o *tentativă absolut improprie, nepedepsibilă*. Adică *eroarea asupra mijloacelor folosite la săvârșirea faptei penale* există atunci când făptuitorul crede că mijlocul este idoneu (apt) și licit, dar în realitate nu este așa. Așa se întâmplă atunci când autorul încearcă să ucidă victima prin farmece sau prin stropire cu apă sfințită. Sau, de exemplu, atunci când, cu ocazia măsurării mărfii, vânzătorul folosește un instrument inexact, fără să știe acest lucru.

Principiul răspunderii și pedepsei penale numai pentru fapte săvârșite cu vinovăție presupune aprecierea tuturor reprezentărilor făptuitorului asupra caracterului faptei săvârșite, atât ale celor veridice, cât și ale celor eronate. Astfel, pentru determinarea corectă a conținutului laturii subiective a componentei infracțiunii are o importanță deosebită stabilirea esenței și

influenței erorii asupra formei de vinovăție [31, p.222].

Cu privire la eroarea în mijloacele de comitere a infracțiunii, autoarea Teajkova I.M. o definește ca fiind utilizarea eronată, la comiterea unei infracțiuni, a altor mijloace decât cele dorite, stabilite, plănuite, iar această eroare poate consta în:

a) utilizarea unor mijloace care au provocat urmări mai grave decât cele prevăzute de făptuitor. În opinia autorului, răspunderea penală, în asemenea caz, trebuie să survină pentru cauzarea din imprudență a urmărilor real survenite;

b) utilizarea unor mijloace care s-au adeverit a fi ineficiente în împrejurările concrete. Răspunderea penală, în asemenea caz, trebuie să survină pentru tentativa de infracțiune, pe care a intenționat să o săvârșească făptuitorul;

c) utilizarea unor mijloace absolut ineficiente (absolut impropii). Răspunderea penală se exclude din lipsa obiectivă a pericolului social al acțiunii/inacțiunii [190, p.358].

Nu putem fi de acord cu prima regulă, potrivit căreia la utilizarea unor mijloace care au provocat urmări mai grave decât cele prevăzute de făptuitor, răspunderea penală să survină doar pentru cauzarea din imprudență a urmărilor real survenite, deoarece considerăm că în asemenea situație fapta urmează a fi calificată ca tentativă de infracțiune intenționată privitor la consecințele prejudiciabile, care au fost prevăzute și dorite sau admise, în concurs cu infracțiunea consumată pentru cauzarea din imprudență a urmărilor real survenite, dacă cauzarea acestor consecințe din imprudență nu este prevăzută în calitate de circumstanță agravantă la infracțiunea intenționată, cum ar fi, de exemplu, art.151 alin.(4) CPRM.

Eroarea de fapt asupra circumstanțelor agravante operează când infractorul nu le-a cunoscut în momentul săvârșirii infracțiunii. În acest caz, eroarea înlătură răspunderea penală pentru forma agravantă a faptei, urmând ca acesta să răspundă pentru infracțiune în formă simplă. În cazul erorii în privința unei circumstanțe agravante, fapta își păstrează caracterul penal, constituind infracțiune, influența erorii constând în aceea că se încadrează în conținutul de bază, și nu în conținutul agravant. Astfel, făptuitorul nu va răspunde pentru fapta efectiv comisă în împrejurările care o califică, ci pentru forma simplă a infracțiunii. Astfel, dacă făptuitorul a intenționat să ucidă o persoană și în momentul săvârșirii faptei, datorită condițiilor de timp sau de loc, a ucis o femeie gravidă, nu va răspunde pentru omor cu circumstanțe agravante, deoarece persoana nu a cunoscut această împrejurare.

Fapta rămâne infracțiune, însă în formă simplă, întrucât în prevederea sa a intrat acțiunea de ucidere cu consecințele acesteia, unită cu dorința producerii urmărilor periculoase. Întrucât eroarea înlătură circumstanța agravantă, făptuitorul urmează să răspundă pentru infracțiunea în formă simplă. Eroarea înlătură nu numai circumstanțele agravante speciale, ci și pe cele

generale, dacă n-au fost cunoscute de făptuitor în momentul săvârșirii faptei (săvârșirea infracțiunii de către o persoană care a profitat de situația provocată de o calamitate).

4.3. Concluzii la capitolul 4

În rezultatul cercetărilor realizate, în prezentul capitol au fost relevate următoarele constatări, concluzii și propuneri de *lege ferenda* privind eroarea de fapt ca modalitate a erorii penale:

1. Eroarea de fapt este o categorie juridico-penală strâns legată de instituția vinovăției, care presupune necunoașterea sau cunoașterea greșită de către subiect a unei entități existente în lumea obiectivă, reprezentată de o situație sau de o împrejurare de care depinde sau care caracterizează ilegalitatea faptei prejudiciabile.

2. S-a concluzionat că „situația” sau „împrejurarea” reprezintă cauze faptice declanșatoare ale erorii, care exprimă entități ale lumii obiective necunoscute de către făptuitor, însă care condiționează ilegalitatea faptei prejudiciabile, determinând eroarea făptuitorului în realizarea actului infracțional, pe fundalul alterării factorului intelectual și al celui volitiv al vinovăției.

3. „Situația” constituie poziția pe care o persoană, un bun, o instituție sau o altă entitate o are în cadrul relațiilor sociale ce formează obiectul protecției penale.

4. „Împrejurarea” reprezintă o realitate a lumii exterioare care, intrând în joncțiune cu fapta comisă, o particularizează în raport cu alte fapte, făcând posibilă alegerea de către subiect a conduitei sale.

5. Plecând de la criteriul evaluării posibilității de evitare, au fost identificate două forme ale erorii, susceptibile de a produce efecte asupra răspunderii penale a făptuitorului în cazul faptelor infracționale comise în eroare de fapt: eroarea invincibilă și eroarea vincibilă.

6. Eroarea invincibilă este o eroare esențială, întrucât necunoașterea situației sau împrejurării de care depinde caracterul ilicit al faptei obturează sau alterează factorii vinovăției, făcând imposibilă perceperea caracterului prejudiciabil al faptei și previziunea urmărilor prejudiciabile, inclusiv dirijarea voinței în sensul provocării urmării prejudiciabile, și are ca efect excluderea vinovăției.

7. Eroarea vincibilă este o eroare neesențială, întrucât necunoașterea situației sau împrejurării de care depinde caracterul ilicit al faptei nu obturează sau nu alterează factorii psihici ai vinovăției, nu exclude vinovăția și nu poate fi privită ca o justificare pentru persoana care a săvârșit-o.

8. De *lege-lata*, pentru evaluarea practică a erorii de fapt se va lua în considerație criteriul

potrivit căruia poate înlătura vinovăția, și pe cale de consecință caracterul penal al faptei, doar eroarea esențială, obiectivă și invincibilă, care se datorează unei situații sau împrejurări care nu putea fi evitată ca urmare a unei diligențe rezonabile din partea unei persoane cu pregătire medie, care ar percepe situația la fel și ar proceda analogic într-o împrejurare similară.

9. Luând în considerare experiența pozitivă a statelor din spațiul UE, în care eroarea invincibilă, care exclude vinovăția, într-o formă sau alta este reglementată de legea penală, propunem prevederea acesteia în legislația penală a Republicii Moldova în calitate de circumstanță care exclude caracterul penal al faptei, prin suplinirea Capitolul III al Părții Generale a CPRM cu art.40², care va avea denumirea de „Eroarea invincibilă”.

10. De *lege-ferenda* se propune următoarea noțiune a erorii invincibile în calitate de cauză care exclude caracterul penal al faptei: „Nu constituie infracțiune fapta prevăzută de legea penală, dacă făptuitorul, la săvârșirea acesteia, nu a cunoscut și nici nu a putut să cunoască de existența unei situații sau împrejurări de care depinde caracterul penal al faptei”.

11. De *lege-ferenda* se propune neimputarea circumstanțelor agravante calificative, la care în calitate de temei de agravare sunt prevăzute situații sau împrejurări în privința cărora făptuitorul se află în stare de eroare invincibilă: „Nu constituie circumstanță agravantă situația sau împrejurarea, pe care persoana nu a cunoscut-o în timpul săvârșirii faptei”.

12. De *lege-ferenda* se propune ca prevederile sus-menționate să fie aplicate și faptelor săvârșite din imprudență, numai dacă necunoașterea existenței situației sau împrejurării de care depinde caracterul penal al faptelor nu este ea însăși rezultatul imprudenței.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Studiul instituției erorii în cadrul acestei teze de doctorat a întemeiat următoarele **rezultate științifice** înaintate spre susținere: 1) au fost relevate modelele de reglementare a erorii în legislațiile penale europene; 2) a fost fundamentat conceptul erorii în dreptul penal contemporan, în ambele sale forme (eroarea de drept și eroarea de fapt); 3) au fost argumentate criteriile de identificare practică a erorii de fapt și a erorii de drept; 4) au fost identificate criteriile de delimitare dintre eroarea de drept penal și eroarea judiciară; 5) au fost evidențiate efectele erorii asupra încadrării juridice și, prin aceasta, asupra răspunderii penale; 6) de *lege ferenda* a fost argumentată posibilitatea și s-a propus reglementarea erorii invincibile în calitate de cauză care înlătură caracterul penal al faptei; 7) de *lege ferenda* s-a propus instituirea regulilor de calificare a infracțiunii în cazul erorii care nu înlătură caracterul penal al faptei etc.

În același context, cercetările întreprinse pe marginea erorii scot în evidență următoarele **concluzii cu caracter general**, referitoare la eroarea în dreptul penal:

1. Studiul de drept penal comparat a relevat patru modele legislative de reglementare a erorii: circumstanță care înlătură vinovăția; circumstanță care înlătură caracterul penal al faptei; circumstanță de neimputabilitate, cauză justificativă (*cap. 2, par. 2.4.*).

2. În doctrina penală națională atât eroarea de fapt, cât și eroarea de drept, inclusiv efectele pe care le produc, sunt abordate în cadrul laturii subiective a infracțiunii, în calitate de procese psihice care pot influența formarea vinovăției persoanei în cazul comiterii unei fapte prejudiciabile (*cap. 1, par. 1.1.*).

3. Dacă, în momentul săvârșirii faptei, făptuitorul nu a cunoscut ori a cunoscut greșit anumite date ale realității, care sunt de natură să confere faptei un caracter prejudiciabil, eroarea faptică în care se află îl lipsește de posibilitatea de a-și da seama de caracterul prejudiciabil al faptei, de a prevedea rezultatul faptei sale și, implicit, de a-și determina în mod conștient voința (*cap. 4, par. 4.2.*).

4. Lipsa prevederilor legale în dreptul penal național, care ar reglementa expres instituția erorii, îngreunează activitatea practică de transpunere în viață a normelor de drept în materia aplicării răspunderii pentru săvârșirea unor asemenea fapte, afectând grav realizarea justiției penale în consonanță cu principiul legalității penale (*cap. 2, par. 2.2.*).

5. Plecând de la premisa că eroarea nu și-a găsit o reglementare în legea penală, pentru toate modalitățile erorii de fapt, răspunderea penală trebuie să fie strict determinată și proporționată în corespondere cu vinovăția persoanei, adică reieșind din ceea ce percepea sau trebuia să perceapă făptuitorul în momentul comiterii faptei prevăzute de legea penală (*cap. 4,*

par. 4.2.).

6. Pentru asigurarea legalității penale și pentru asigurarea unei bune evoluții a legislației penale s-a argumentat necesitatea reglementării erorii de fapt în calitate de cauză care înlătură caracterul penal al faptei, atunci când făptuitorul nu a cunoscut și nici nu a putut să cunoască, în momentul săvârșirii acțiunii sau inacțiunii, de existența unei situații sau împrejurări de care depinde caracterul penal al faptei (*cap. 4, par. 4.2.*).

7. La evaluarea practică a erorii de fapt se va lua în considerație criteriul potrivit căruia poate înlătura vinovăția și, pe cale de consecință, caracterul penal al faptei doar eroarea esențială, obiectivă și invincibilă, care se datorează unei situații sau împrejurări care nu putea fi evitată, ca urmare a unei diligențe rezonabile din partea unei persoane cu pregătire medie, care ar percepe situația la fel și ar proceda analogic într-o împrejurare similară (*cap. 4, par. 4.2.*).

8. S-a argumentat că eroarea de drept, sub forma necunoașterii sau cunoașterii greșite a legii, nu poate înlătura caracterul penal al faptei, cu excepția situației în care necunoașterea sau cunoașterea greșită a legii s-a datorat necorespunderii dispoziției normei criteriilor de accesibilitate, previzibilitate și claritate (*cap. 3, par. 3.2.*).

9. La evaluarea erorii de drept se va pune în aplicare regula potrivit căreia răspunderea penală a persoanei, care înțelege greșit particularitățile juridice, precum și consecințele juridice ale faptei săvârșite, trebuie să survină în corespundere nu cu aprecierile faptei pe care le are subiectul, ci cu aprecierile pe care le prevede legiuitorul, deoarece eroarea de drept nu schimbă forma și conținutul vinovăției, prioritate urmând a se da concepției legiuitorului și nu conștientizării făptuitorului (*cap. 3, par. 3.2.*).

Lucrarea a contribuit la soluționarea **problemei științifice actuale și de importanță majoră**, care a constat în *identificarea* naturii juridice a erorii în dreptul penal, *fapt care a condus* la statuarea conceptelor de „eroare de fapt” și „eroare de drept”, precum și la înaintarea propunerilor de a legifera eroarea invincibilă în calitate de cauză care înlătură caracterul penal al faptei, a căror *înfăptuire* va spori considerabil corectitudinea practicilor de calificare a faptelor prejudiciabile săvârșite în eroare.

În baza și întru implementarea concluziilor enunțate *supra*, formulăm următoarele propuneri de *lege-ferenda*:

1. Completarea art.35 CPRM cu lit.g), care va avea următorul conținut:

„g) eroarea invincibilă”

2. Completarea Capitolul III al Părții Generale a CPRM *Cauzele care înlătură caracterul penal al faptei*, după cum urmează:

„Articolul 40². Eroarea invincibilă

(1) Nu constituie infracțiune fapta prevăzută de legea penală, dacă făptuitorul, la săvârșirea acesteia, nu a cunoscut și nici nu a putut să cunoască de existența unei situații sau împrejurări de care depinde caracterul penal al faptei.

(2) Nu constituie circumstanță agravantă situația sau împrejurarea, pe care persoana nu a cunoscut-o în timpul săvârșirii faptei.

(3) Prevederile alin.(1)-(2) se aplică și faptelor săvârșite din imprudență, numai dacă necunoașterea existenței situației sau împrejurării de care depinde caracterul penal al faptei nu este rezultatul imprudenței.

(4) Nu constituie infracțiune fapta prevăzută de legea penală, săvârșită ca urmare a necunoașterii ilegalității acesteia, datorate necorespunderii dispoziției normei criteriilor de accesibilitate, previzibilitate și claritate.

3. Completarea Capitolului XII al Părții generale a CPRM *Calificarea infracțiunii* cu **art. 118¹ *Calificarea infracțiunii în cazul erorii vincibile*, care va avea următorul cuprins:**

„Articolul 118¹. Calificarea infracțiunii în cazul erorii vincibile

(1) Dacă eroarea nu înlătură caracterul penal al faptei, acțiunile persoanei urmează a fi calificate în baza normei care prevede fapta săvârșită cu intenție, dacă persoana acționează cu intenție, iar dacă acționează din imprudență - în baza normei prevăzute pentru fapta săvârșită din imprudență.

(2) Dacă persoana care acționează cu intenție, la săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală, presupune în mod eronat existența unei circumstanțe agravante calificative, acțiunile ei vor fi calificate ca tentativă de infracțiune, descrisă prin respectiva circumstanță calificativă”.

Avantajele recomandărilor legislative menționate *supra* constau în următoarele: a) vor suplini vidul legislativ de nereglementare a erorii în legislația penală a Republicii Moldova; b) vor facilita rezolvarea practică a situațiilor de comitere a infracțiunilor în stare de eroare de către organele de urmărire penală și instanțele de judecată; c) vor ridica nivelul de calitate a legii penale la descrierea faptelor infracționale.

Subiecte pentru cercetări științifice de perspectivă. În contextul și în ipoteza legiferării rezultatelor materializate în cadrul prezentei lucrări, am scos în evidență unele subiecte de cercetare de perspectivă, dintre care am menționa: 1) eroarea și vinovăția penală; 2) eroarea și influența acesteia asupra încadrării juridice a infracțiunilor; 3) eroarea judiciară în cadrul procesului penal.

BIBLIOGRAFIE

1. ALECU, Gh. *Drept penal. Partea generală*. Constanța: Ed. „Europolis”, 2005. 572 p. ISSN 1814-3199, ISBN 9736761088.
2. AMAR, J. *Erreur sur le droit et parties au procès pénal*. În: „Droit pénal”. Paris, 1999. Vol. 11, no. 6. pp.4-7.
3. ANTOLISEI, F. *Manuale di diritto penale. Parte generale*. Editore 13-a. Milano: Ed. „Giuffrè”, 1994. 801 p. ISBN 9788814049262.
4. ANTONIU, G. *Eroarea de drept penal*. În: Revista de drept penal nr.1. București, 1994. pp.13-29. ISSN 2248-0528.
5. ANTONIU, G. *Raportul de cauzalitate în dreptul penal*. București: Ed. Științifică, 1968. 272 p.
6. ANTONIU, G. *Tentativa (doctrină, jurisprudență, drept comparat)*. București: Ed. Societății „Tempus”, 1995. 315 p. ISBN 973-9205-16-X.
7. ANTONIU, Gh., BULAI C., CHIVULESCU Gh. *Dicționar juridic penal*. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1976. 286 p.
8. APOSTOL, P., BANU, I., BECLEANU IANCU, A. *Dicționar de filozofie*. București: Ed. Politică, 1978. 804 p.
9. ARDELEANU, M. *Devierea acțiunii (notă)*. În: „Jurnal Național” nr. 1/1956. București, 1956. pp.145-148.
10. ASHWORTH, A. *Principles of Criminal Law*. 3 ed. Oxford: Ed. „University Press”, 1999. 534 p. ISBN:9780198765578.
11. BASARAB, M. *Drept penal. Partea generală*. Iași: Ed. Fundației „Chemarea”, 1992. 243 p. ISBN 9789731836676.
12. BASARAB, M. *Drept penal. Partea generală*. Vol. 1. București: Ed. „Lumina Lex”, 1997. 480 p. ISBN 973-588-006-7.
13. BASARAB, M. *Dreptul penal. Partea generală*. Vol. II, ed. a III-a, revăzută și adăugită. București: Ed. „Lumina Lex”, 2001. 504 p. ISBN 9789735885670.
14. BASARAB, M., MOLDOVAN, L., SUIAN, V. *Drept penal. Partea specială*. Vol. 1. Cluj-Napoca, 1985. 341 p.
15. BASARAB, M., MUREȘAN A. *Unele probleme ale raportului de cauzalitate*. În: „Studia Universitatis”, Series III. Cluj-Napoca: Ed. Întreprinderea Poligrafică Cluj, 1961. p.p.172-178.
16. BELTRANI, S. *Codice penale. Commentato e aggiornato*. În: „De Jure”. Milano:

Ed. „Giuffrè”, 2017. 2693 p. ISBN 9788814216725.

17. BERECHET, Șt. *Condica criminalicească cu procedura ei din 1820 și 1826*. Seria II, Legi românești. Iași, 1928. 124 p.

18. BETTIOL, G. *Diritto penale. Parte generale*. Padova: Ed. „Cedam”, 1982. 942 p.

19. BIRO, L. *Devierea acțiunii și efectul ei asupra calificării faptei săvârșite*. În „Jurnal Național”, nr.6/1966. pp.115-122.

20. BIRO, L., BASARAB, M. *Curs de drept penal al Republicii Populare România*. București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1963. 198 p.

21. Black's law dictionary [online], [Citat: 22.03.2023]. Disponibil: https://blacks.law-en-academic.com/39521/regula_est%2C_juris_quidem_ignorantiam_cuique_nocere%2C_facti_vero_ignorantiam_non_nocere

22. BLEI, H. *Strafrecht I: Allgemeiner Teil*. München: Ed. „C.H. Beck”, 1983. 298 p. ISBN 9783406089893.

23. BOGDAN, S. *Câteva considerații cu privire la eroarea de drept penal*. În: Revista „Studia Iurisprudentia Universitatis”, Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, nr 2/2002. pp.23-32.

24. BOGDAN, S. *Eroarea în dreptul penal*. București: Ed. „Univers Juridic”, 2008. 215 p. ISBN 9789731270579.

25. BORODAC, A. *Manual de drept penal. Partea generală*. Chișinău: Tip. Centrală, 2005. 516 p. ISBN 9975-935-77-X.

26. BORODAC, A., GHERMAN, M. *Calificarea infracțiunilor*. Chișinău: Tip. Centrală, 2006. 263 p. ISBN 978-9975-78-136-7.

27. BOROI, Al. *Drept penal, partea generală*. București: Ed. „ALL BECK”, 1999. 364 p. ISBN 973-9435-25-4.

28. BOROI, Al. et al. *Drept penal. Partea generală*. București: Ed. „C.H. Beck”, 2004. 372 p. ISBN 973-655-551-8.

29. BOTNARU, S. *Eroarea în dreptul penal comparat*. În: „Integrare prin cercetare și inovare”. Științe juridice, ed. 1, 8-9 noiembrie 2018, Chișinău, Republica Moldova: CEP USM, 2018, pp. 196-200. ISBN 978-9975-142-50-2.

30. BOTNARU, S. *Eroarea în dreptul penal*. În: Analele științifice ale USM, seria „Științe socio-umanistice”, vol. I, Chișinău, 2001. pp.165-168. ISBN 9975-70-047-0.

31. BOTNARU, S. et al. *Drept penal, Partea Generală*. Chișinău: Ed. „Cartier”, 2005. 624 p. ISBN 9975-79-329-0.

32. BRAUNȘTEIN, B. *Drept penal al Republicii Populare România. Partea specială*.

Partea I, Iași, 1959.

33. BUJOR, V., BUGA, L. *Dreptul penal comparat*. Chișinău, 2003. 104 p. ISBN 9975-9736-4-7.

34. BULAI, C. *Drept penal român. Partea generală*. Vol. I. București: Casa de Editură și Presă „Șansa” SRL, 1992. 284 p. ISBN 973-95556-1-6.

35. BULAI, C. *Eroarea de fapt în teoria și practica dreptului penal*. În: Revista „Justiția Nouă” nr.10/1965. pp.50-55.

36. BULAI, C. et. al. *Drept penal român. Partea generală. Culegere de probleme din practica judiciară*. București: Casa de Editură și Presă „Șansa” SRL, 1999. 357 p. ISBN 973-9167-84-5.

37. BULAI, C. *Manual de drept penal - partea generală*. București: Ed. „All”, 1997. 647 p. ISBN 9739229743, 9789739229746.

38. BUZEA, N.T. *Infrațiunea penală și culpabilitatea*. Alba Iulia: Tipografia „Sabin Solomon”, 1944. 826 p.

39. BUZEA, N. T. *Principii de drept. Infrațiunea penală*. Vol. I. Iași: Institutul de Arte Grafice „Albina Românească”, 1937. 656 p.

40. CALDERON, A., CHOCLÂN, J.A. *Derecho penal. Parte general*. Madrid, 2001, 674 p. ISBN 9788476768211.

41. CERESO MIR, J. *Curso de derecho penal espanol*. Vol. II. Sexta Edition. Ed. „Tecnos Editorial” SA, 2004. 408 p. ISBN 978-84-309-3221-4.

42. Codul penal bulgar. [online], [Citat: 12.05.2023]. Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Bulgaria-RO.html>

43. COFMAN, V.I. *Raporturile vinovăției și ilegalitatea în dreptul civil*. În: Revista „Jurisprudența”, Nr. 1. 1957. pp.70-75.

44. Cour de Cassation, 23 novembre 1999, JC99BN2.

45. DE SAVIGNY, M.F.C. *Traité de droit romain*, traduit de l'Allemand par M.Ch. Guenoux. Seconde édition. Tome troisième. Paris, 1856. 454 p.

46. Decizia penală definitivă nr.100 din 18.01.1980. Tribunalul Suprem – secția penală. În: Revista Română de Drept nr.9/1980, p.64.

47. Decizia penală definitivă nr.168/1962. Tribunalul Suprem – colegiul penal. În: „Justiția Nouă” nr.10/1962. p.162.

48. Decizia penală definitivă nr.1903/1968. Tribunalul Suprem – colegiul penal. În: Revista Română de Drept nr.12/1968. p.177.

49. Decizia penală definitivă nr.3006 din 10.12.1986. Tribunalul Suprem – secția penală.

În: Culegere de decizii, 1986. p.266- 267.

50. Decizia penală definitivă nr.373/1978. Tribunalul Suprem – secția penală. În: Revista Română de Drept nr.2/1978. p.400.

51. Decizia penală definitivă nr.468 din 12.03.1977. Tribunalul Suprem – secția penală. În: Culegere de decizii, 1977. p.269-270.

52. Decizia penală definitivă nr.471 din 24.02.1988. Tribunalul Suprem – secția penală. În: Revista Română de Drept nr.11/1988. p.78.

53. Decizia penală definitivă nr.48/1970. Tribunalul Mureș. În: Revista Română de Drept nr.6/1976. p.166.

54. Decizia penală definitivă nr.558/1986. Tribunalul Suprem – secția penală. În: Revista Română de Drept nr.1/1987. p.71.

55. Decizia penală definitivă nr.662/1979. Tribunalul Suprem – secția penală. În: Revista Română de Drept nr.7/1980. p.53.

56. Decizia penală definitivă nr.65/1993, Curtea de Apel Constanța. În: „Dreptul” nr.2/1995. p.77.

57. DELMAS-MARTY, M. *Nouveau Code penal*. În: Revue de science criminelles et de droit penal compare, no.3/1993. p.434-440.

58. DELMAS-MARTY, M., VERVAELE, J.A.E. *The implementation of the Corpus juris in the member states : penal provisions for the protection of European finances*. Vol. II. Antwerpen: Ed. „Intersentia”, 2000. 414 p. ISBN 9789050950992.

59. DESPORTES, F., LE GUNÈHEC, F. *Le Nouveau Droit Pénal*. Tome I. Droit penal general. Paris: Ed. „Economica”, 1998. 914 p. ISBN 978-2-7178-3664-6.

60. DIMA, T. *Dreptul penal: Partea generală*. Curs. Vol. I. București: Ed. „Lumina Lex”, 2001. 504 p. ISBN 973-588-363-5.

61. DOBRINOIU, V. et. al. *Drept penal - partea generală*. Ediție revăzută și adăugită. București: Ed. „Europa Nova”, 1999. 575 p. ISBN 973-9183-43-3.

62. DOBRINOIU, V. et. al. *Drept penal. Partea Generală*. București: Ed. „Lumina Lex”, 1997, 576 p.

63. DONGOROZ, V. *Aberratio ictus*. În „J. G.”, nr. 14/1927, Speța nr. 681.

64. DONGOROZ, V. *Aberratio ictus*. În „J. G.”, nr. 39/1930, p.1561-1562.

65. DONGOROZ, V. *Drept penal*. București, 1939. 772 p.

66. DONGOROZ, V. et. al. *Explicații teoretice ale Codului penal român. Partea generală*. Vol. I. București: Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1969. 436 p.

67. DONGOROZ, V. et. al. *Infrațiuni contra avutului obștesc*. București: Ed.

Academiei Republicii Populare România, 1963. 482 p.

68. DONGOROZ, V., OANCEA, I., STĂNOIU, R., BULAI, C. *Explicații teoretice ale Codului penal român*. Vol. I., ed. a II-a. București: Ed. „All Beck”, 2003. 400 p.

69. DONNEDDIEU DE VABRES, H. *Traité élémentaire de droit criminel et de législation pénale comparée*. Paris: Librairie du Recueil Sirey, 1947. 1059 p. ISBN 154529729.

70. DOYEN, A. *L' erreur de droit et son influence sur la responsabilité pénale*. În: *Revue de science criminelle et de droit penal compare*, Nr. 4. Paris: Ed. „Daloz”, 2002. p.712.

71. EREMCIUC, R. *Elementul subiectiv și vinovăția penală în cazul erorilor de percepție: examen interdisciplinar (drept penal și psihologie)*. În: *Jurnal juridic național: teorie și practică*, 2020, nr.4(44), pp.76-83. ISSN 2345-1130. [online]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/76-83_10.pdf.

72. EREMCIUC, R. *Eroarea de drept în legea penală a Republicii Moldova: propuneri de lege ferenda*. În: „Integrare prin cercetare și inovare. Științe juridice și economice”, 7-8 noiembrie 2020, Chișinău. Republica Moldova: CEP USM, Vol.1. 2020. pp.89-93. ISBN 978-9975-152-49-5. [online]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/89-93_4.pdf.

73. EREMCIUC, R. *Legea penală substanțială a Republicii Moldova necesită o revizuire urgentă: cazul erorii în dreptul penal*. În: „Studia Universitatis Moldaviae” (Seria Științe Sociale), nr.8(138), 2020. pp.186-194. ISSN 1814-3199. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.4011975>, [online]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/22.%20p.186-194.pdf.

74. EREMCIUC, R. *Limitele răspunderii penale pentru eroarea de drept și eroarea de fapt*. În: „Pregătirea profesională a cadrelor pentru subdiviziunile Ministerului Afacerilor Interne și alte organe de drept”, 4 decembrie 2020, Chișinău. Chișinău: Departamentul editorial poligrafic al Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI, 2021. pp.544-551. ISBN 978-9975-121-76-7. [online]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/544-551.pdf.

75. EREMCIUC, R., MARIȚ A. *Eroarea de drept și cunoașterea antijuridicității faptei infracționale (în coautorat)* În: „Prevenirea și combaterea criminalității: probleme, soluții și perspective”, Ed. 5, 18 mai 2023, Chișinău, 2023. pp.207-217. ISSN 2587-4365. [online]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/207-217_3.pdf.

76. EREMCIUC, R., MARIȚ, A. *Cadrul normativ ce reglementează răspunderea pentru erorile judiciare și jurisprudența CEDO relevantă (în coautorat)*. În: *Revista „Universul Juridic”* nr.5, 2023. pp.91-106. ISSN 2393-3445. [online]. Disponibil: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1131959>.

77. EREMCIUC, R., MARIȚ, A. *Corelarea imprudenței (culpei) penale cu eroarea de*

fapt sau eroarea de drept în materie de infracțiuni săvârșite cu imprudență (în coautorat). În: Revista Națională de Drept, nr.1(249), 2023. pp.80-88. ISSN 1811-0770, DOI: [https://doi.org/10.52388/1811-0770.2023.1\(249\).08](https://doi.org/10.52388/1811-0770.2023.1(249).08), [online]. Disponibil: <https://uspee.md/wp-content/uploads/2023/11/Roman-EREMCIUC-Alexandru-MARIT.pdf>.

78. **EREMCIUC, R.,** MARIȚ, A. *Factorii și circumstanțele ce condiționează apariția erorii judiciare. Practica CEDO* (în coautorat). În: „Drepturile omului și justiția în Republica Moldova în contextul integrării europene”, 10 decembrie 2022, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2022. pp.183-190, ISBN 978-9975-3509-0-7 [online]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/183-190_6.pdf.

79. **EREMCIUC, R.,** MARIȚ, A. *Implicații penale ale statutului juridic al membrilor organului de conducere și al persoanelor care dețin funcții-cheie în cadrul băncilor* (în coautorat) În: Revista Institutului Național al Justiției, nr.4(59), 2021. pp.30-36. ISSN 1857-2405. DOI: [https://doi.org/10.52277/1857-2405.2021.4\(59\).04](https://doi.org/10.52277/1857-2405.2021.4(59).04), [online]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/30-36_19.pdf.

80. **EREMCIUC, R.,** MARIȚ, A. *Referințe istorice și noțiuni generale privind eroarea judiciară* (în coautorat). În: Revista Națională de Drept, nr.2(248), 2022. pp.46-55. ISSN 1811-0770. DOI: [https://doi.org/10.52388/1811-0770.2022.2\(248\).05](https://doi.org/10.52388/1811-0770.2022.2(248).05), [online]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/46-55_6.pdf.

81. FIANDACA, G., MUSCO, E. *Diritto penale, parte generale*. Bologna: Ed. „Zanichelli”, 2019. 990 p. ISBN 9788808620316.

82. FLETCHER, G. P., DOLEA, I., BLĂNARU, D. *Concepte de bază ale justiției penale*. Chișinău: Ed. „Arc”, 2001. 411 p. ISBN 9975-61-201-6.

83. GARRAUD, R. *Traite theorique et pratique de droit penal francais*. Tom. I. Paris: Ed. „Nabu Press”, 2010. 606 p. ISBN 978-1145357273.

84. GERGELY, E. *Despre condițiile erorii de fapt și ale faptei putative*. În: „Justiția Nouă”, Nr.5, 1960. pp.89-93.

85. GHERASIM, D. *Buna credință în raporturile juridice civile*. București: Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1981. 254 p.

86. GHERMAN, M., BORODAC, A. *Calificarea infracțiunilor. Manual*. Chișinău: Tip. Centrală, 2023. 297 p. ISBN 978-9975-135-73-3.

87. GIURGIU, N. *Legea penală și infracțiunea: Doctrină, Legislație, Practică judiciară*. (Ediție revizuită și adăugită). Iași: Ed. „Gama”, 1994. 435 p. ISBN 973-96339-00.

88. GLADCHI, Gh. *Drept penal: partea generală*. Manual pentru facultățile de drept. Vol. I. Chișinău: CEP USM, 2021. 515 p. ISBN 978-9975-158-32-9.

89. GLANVILLE, W. *Criminal Law, The General Part*. Second edition. London: Ed. „Stevens & Sons”, 1961. 929 p. ISBN 9780420382900.
90. HALL, J. *General Principles of Criminal Law*. Second edition. Babbs-Merill. Indianapolis. New York, 1960. 642 p. ISBN 9781584774983.
91. HANGA, Vl. *Drept privat roman: Tratat*. București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1977. 462 p.
92. IONESCU, A. V. *Legitima apărare și starea de necesitate*. București: Ed. Științifică, 1972. 226 p.
93. Legea Republicii Moldova nr.122/14.03.2003 Codul de procedură penală al Republicii Moldova // Monitorul Oficial 104-110/447 din 07.06.2003.
94. Legea Republicii Moldova nr.1545/25.02.98 privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești // Monitorul Oficial 50-51/359 din 04.06.1998.
95. Legea Republicii Moldova nr.985/18.04.2002 Codul penal al Republicii Moldova // Monitorul Oficial al R.Moldova nr.128-129/1012 din 13.09.2002.
96. LEONE, G. *Il reato aberrante artt. 82 e 83 cod*. Napoli: Casa Editrice „Dott. Eugenio Jovenc”, 1940. pp.91-92.
97. LUPAȘCU, D. *Culegere de practică în materie penală 1999*. București: Ed. „Rosetti”, 2001. 475 p. ISBN 9739995977.
98. MACARI, I. *Dreptul penal al Republicii Moldova. Partea Generală*. Chișinău: CEP USM, 2002. 398 p. ISBN 9789975701907.
99. MANTOVANI, F. *Diritto penale, Parte generale*. Secondo edizione. Padova: Ed. „CEDAM”, 1988. 974 p. ISBN 978-8813160432.
100. MANTOVANI, F. *Diritto penale, Parte generale*. Terza edizione. Padova: Ed. „CEDAM”, 1992. 998 p. ISBN 9788813174668.
101. MARIȚ, A. *Forme, modalități și grade de manifestare a vinovăției*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2005. 304 p. ISBN 9975-78-408-9.
102. MAURACH, R. *Deutsches Strafrecht: Allgemeiner Teil. allg.3*. Karlsruhe: Ed. „C. F. Müller”, 1965. 834 p.
103. MERLE, R., VITU, A. *Traité de droit criminel*. Tome 5e. Paris: Ed. „Cujas”, 1984. 1022 p. ISBN 2254850405.
104. MIR PUIG, S. *Derecho penal, parte general*. Barcelona: Ed. „Reppertor”, 2002. 810 p. ISBN 846058027X.
105. MIRCEA, I. *Vinovăția în dreptul penal român*. București: Ed. „Lumina Lex”, 1998.

192 p. ISBN 9789735880828.

106. MIRIȘAN, V. *Considerații privind unele cauze care înlătură caracterul penal al faptei*. Zalău: Ed. „GIL”, 1995. 220 p. ISBN 9789739238236.

107. MITRACHE, C. *Drept penal român. Partea generală*. Ediție revăzută și adăugită. București: Casa de editură și presă „Șansa” S.R.L., 1995. 351 p. ISBN 9789739167475.

108. MITRACHE, C., BULAI, C. *Drept penal român. Partea generală*. Ediția a III-a, adăugită și revizuită. București: Casa de editură și presă „Șansa” SRL, 1997. 357 p. ISBN 9789739167666.

109. MITRACHE, C., MITRACHE Cr. *Drept penal român. Partea generală*. Ediția a V-a, revăzută și adăugită. București: Ed. „Universul Juridic”, 2006. 446 p. ISBN 978-9738929562.

110. MITRACHE, C., MITRACHE, Cr. *Drept penal român. Partea generală*. Ediția a IX-a, revizuită și adăugită. București: Ed. „Universul Juridic”, 2012. 526 p. ISBN 978-973-127-952-7.

111. MITRACHE, C., MITRACHE, Cr. *Drept penal român: partea generală*. Ediția a IV-a, revăzută și adăugită. București: Ed. „Universul Juridic”, 2022. 557 p. ISBN 9786063909504.

112. MUÑOZ CONDE, F., GARCÍA ARÁN M. *Derecho penal. Parte general*. 10ª Edición. Ed. „Tirant lo Blanch”, 2019. 618 p. ISBN 978-8413139395.

113. MUNTEAN, V. *Semnificația doctrinară și legală a noțiunii „eroare judiciară”*. În: *Revistă științifico-practică*. Chișinău: IRIM, nr.1. 2018. pp.231-241.

114. NASCHITZ, A. *Conștiința juridică socialistă*. București: Ed. Științifică, 1964. 280 p.

115. NASCHITZ, A. *Necesitate și libertate în domeniul respectării dreptului*. În: *Studii și Cercetări Juridice*, nr. 1. București: Ed. Academiei Române, 1958. pp.11-22.

116. NEAGU, N. *Drept penal. Partea generală*. Ediția a 2-a, revăzută și adăugită. București: Ed. „Universul Juridic”, 2021. 824 p. ISBN 978-606-39-0900-9.

117. OANCEA, I. *Drept penal. Partea generală*. București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1971. 571 p.

118. OANCEA, I. *Drept penal. Partea generală*. București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1965. 403 p.

119. OANCEA, I. *Tratat de drept penal. Partea generală*. București: Ed. „All”, 1994. 352 p. ISBN 9789735710095.

120. PADOVANI, T. *Codice penale*. Milano: Ed. „Giuffrè”, 2014. 4112 p. ISBN

9788814186059.

121. PANCU, N. *Observații asupra aplicării maximei „Nemo censetur ignorare legem”*. În: „Curierul judiciar” nr. 14/1914. pp.105-109.

122. PAPADOPOL, V. *Notă la sentința nr.43/1991 a Tribunalului mun. București, secția I-a penală*. În: Culegere de Practică Judiciară, 1991. pp.193-195.

123. PAPADOPOL, V., STOENESCU, I., PROTOPOPESCU, G. V. *Codul penal al Republicii Socialiste România adnotat*. București: Ed. de stat, 1948. 715 p.

124. PETER, W. *Low Model Penal Code and Commentaries (Official Draft and Revised Commentaries)*. Part I, General Provisions. American Law Institute, Washington: Ed. „The institute”, 1985. 290 p.

125. PINATEL, J. *Traité de Droit penal et de Criminologie*. Tome I, Droit penal general par Pierre Bouzat, 2 eme. Paris: Ed. „Daloz”, 1970. 713 p.

126. POP, T. *Drept penal comparat. Partea generală*. Vol. II, Cluj: Ed. Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1923. 913 p.

127. POP, T. et. al. *Codul penal „Carol al II-lea” adnotat*. Vol. I. București: Ed. Librăriei „SOCEC & Co.” S.A., 1937. 499 p.

128. PRADEL, J. *Traité de droit pénal et de science criminelle comparée*. Douzième édition. Vol. I. Paris: Ed. „Cujas”, 1999. 783 p. ISBN 9782254994144.

129. PUECH, M. *Droit pénal général*. Paris: Ed. „Litec”, 1988. 580 p. ISBN 2-7111-0841-4.

130. RĂDESCU, D. *Dicționar de drept privat*. București: Ed. „Mondan 94”, 1997. 1079 p. ISBN 9789739748865.

131. RĂDULESCU, Al. *Cartea românească de învățătură. Ediție critică*. Ed. Academiei Republicii Populare România. [online]. [Citat: 12.01.2024]. Disponibil: <https://tipariturromanesti.files.wordpress.com/2011/10/carte-romaneasca-de-invataura-1646.pdf>

132. RĂDULESCU, Al. *Codul Calimach*. [online]. [Citat: 12.01.2024]. Disponibil: [https://biblioteca-digitala.ro/reviste/carte/iini/dl.asp?filename=Codul-Calimachi_1958.pdfD:\Desktop\Downloads\Codul-Calimachi_1958\(1\).pdf](https://biblioteca-digitala.ro/reviste/carte/iini/dl.asp?filename=Codul-Calimachi_1958.pdfD:\Desktop\Downloads\Codul-Calimachi_1958(1).pdf).

133. RĂDULESCU, Al. *Efectele juridice ale devierii loviturii și ale erorii asupra persoanei*. În: „L.P.”, nr. 3/1961. pp.96-101.

134. RUSU, M.I. *Drept penal: partea generală*. București: Ed. „Hamangiu”, 2014. 710 p. ISBN 978-606-678-956-1.

135. RUSU, M.I. *Drept penal: partea generală*. Ed. a 2-a. București: Ed. „C. H. Beck”, 2006. 347 p. ISBN 973-655-867-3.

136. Sentința Judecătorei Căușeni din 23 aprilie 2019. Dosarul nr. 1-76/2019.
137. Sentința Judecătorei Cimișlia din 24 iunie 2019. Dosarul nr. 1-241/18.
138. Sentința Judecătorei Soroca din 20 aprilie 2023. Dosarul nr. 1-59/22.
139. Sentința penală a Înaltei Curți de Casație și Justiție nr.3033 din 11 mai 2006. În: „Dreptul” nr.5/2007. pp.293-294.
140. SIMIONESCU, E.G. *Eroarea din perspectiva dreptului penal*. În: Analele Universității „Constantin Brâncuși”. Târgu Jiu: Seria „Științe Juridice” nr.2, 2014. pp. 37-48. ISSN 1844-7015.
141. STĂNOIU, R.M., GRIGA, I., DIANU, T. *Drept penal. Partea generală*. Note de curs. București: Ed. „Hyperion”, 1992. 243 p. ISBN 9789739557504.
142. STEFANI G., LEVASSEUR G. *Droit pénale générale et procédure pénale*, Paris: Ed. „Daloz”, 1970. 1159 p.
143. STEFANI, G., LEVASSEUR, G., BOULOC, B. *Droit pénale générale*. Troisième édition. Paris: Ed. „Précis Daloz”, 1987. 799 p. ISBN 9782247008636.
144. STEGĂROIU, C. *Drept penal. Partea generală*. Vol. II. Cluj: Ed. „Universitatea Victor Babeș”, 1958. 345 p.
145. STRETEANU, F. *Concursul de infracțiuni*. București: Ed. „Lumina Lex”, 1999. 391 p. ISBN 9789735881788.
146. STRETEANU, F. *Tratat de drept penal: Partea generală*. Vol. I. București: Ed. „Rosetti”, 2003. 496 p. ISBN 9789738378445.
147. TANOVICEANU, I. *Curs de drept și procedură penală*. București: Ed. „SOCEC”, 1912. 800 p.
148. TANOVICEANU, I. *Tratat de drept și procedură penală*. Ediția a II-a, revăzută. Vol. I. București: Ed. „Curier Judiciar”, 1924. 1058 p.
149. TĂNĂSESCU, I. *Elementele infracțiunii deviate*. În: Revista de Științe Juridice, nr.13-14 (3-4). Craiova, 1998. pp.53-54.
150. *The American Criminal Justice Process: Selected Rules, Statutes, and Guidelines*. West Publishing Company, 1989. 723 p.
151. VASILIU, T. *Codul penal comentat și adnotat*. București: Ed. Științifică, 1972. 771 p.
152. VASILIU, T. et. al. *Codul penal. Comentat și adnotat. Partea generală*. București: Ed. Științifică, 1972. 371 p.
153. VIDAL, G., MAGNOL, J. *Cours de droit criminel et de science penitentiaire*. Vol. I. Paris, 1921. 1122 p.

154. VIRALLY, M. *La pensée juridique*. Paris, 1960. 225 p.
155. ZOLYNEAK, M. *Drept penal. Partea generală*. Vol. II. Iași: Ed. Fundației „Chemarea”, 1993. 785 p.
156. АЛЕКСЕЕВ, Н.С. *Западногерманское «учение об ошибке в запрете» - теоретическое оправдание беззакония*. În: «Известия вузов. Правоведение», № 1, Ленинград, 1962. pp.93-101.
157. АЛЕКСЕЕВ, Н.С. *Против «теорий», реабилитирующих нацистских преступников*. În: «Советское государство и право» № 8. Москва, 1969. pp.30-39.
158. Бюллетень Верховного Суда СССР, 1980, 47 p.
159. ВОЛКОВ, Б.С. *Проблема воли и уголовная ответственность*. Казань: Изд. Казан. ун-та, 1965. 136 p.
160. ГЕРЦЕЗОН, А.А. *Уголовное право (общая часть)*. Москва: Изд. «Юридическая литература», 1948. 574 p.
161. ГРИНБЕРГ, М.С. *Проблема производственного риска в уголовном праве*. Москва: Изд. «Госюриздат», 1963. 132 p.
162. ДАГЕЛЬ, П.С., КОТОВ, Д.П. *Субъективная сторона преступления и ее установление*. Воронеж: Изд. Воронеж. ун-та, 1974. 243 p.
163. ДАГЕЛЬ, П.С., МИХЕЕВ, Р.И. *Динамика умысла и ее значение для квалификации преступлений*. În: «Советская юстиция», № 17. Москва, 1978. pp.25-26.
164. ДОЛГОВА, И.А. *Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних*. Москва: Изд. «Юридическая литература», 1981. 160 p.
165. КВАШИС, В.Е. *Предупреждение неосторожных преступлений (проблемы социологии права и уголовной политики)*. Москва, 1978. 135 p.
166. КИРИЧЕНКО, В.Ф. *Значение ошибки по советскому уголовному праву*. Москва: Изд. Академии Наук СССР, 1952. 96 p.
167. КИРИЧЕНКО, В.Ф. и др. *Советское уголовное право. Общая и особенная часть*. Учебник. Москва: Изд. «Госюриздат», 1962. 479 p.
168. КИРИЧЕНКО, В.Ф., ЛЯПУНОВ, Ю.И., ВЛАДИМИРОВ, В.А. *Советское уголовное право. Общая часть: Состав преступления*. Учебное пособие. Москва, 1968. 119 p.
169. КОПТЯКОВА, Л.И. *Понятие ошибок в советском уголовном праве и их классификация*. În: «Проблемы права, социалистической государственности и социального управления». Свердловск, 1978. pp.105-106.
170. КУДРЯВЦЕВ В.Н. *Противоправность преступлений*. În: Журнал

«Правоведение», № 1, Москва, 1959. pp.71-73.

171. КУДРЯВЦЕВ, В.Н. *Общая теория квалификации преступлений*. Москва, 1972. 352 p.

172. КУДРЯВЦЕВ, Ю.В. *Нормы права как социальная информация*. Москва: Изд. «Юридическая литература», 1981. 144 p.

173. КУЗНЕЦОВА, Н.Ф., ТЯЖКОВА, И.М. *Курс уголовного права: Учение о преступлении. Общая часть*. Учебник. Т. 1. Москва: Изд. «Зерцало», 1999. 592 p.

174. ЛУНЕЕВ, В. В. *Субъективное вменение*. Москва: Изд. «Спарк», 2000. 70 p.

175. МОСКВИЧЕВ, С.Г. *Проблемы мотивации в психологических исследованиях*. Киев: Изд. «Наукова думка», 1975. 144 с.

176. МЯСИЩЕВ, В.Н. *Структура личности и отношения человека к действительности*. Психология личности: тексты. Москва: Изд. Московского университета, 1982. pp. 35-38. [online], [Citat: 25.05.2023]. Disponibil: <http://psychlib.ru/inc/absid.php?absid=14515>.

177. НИКИФОРОВ, Б.С. *Субъективная сторона в формальных преступлениях*. În: «Советское государство и право», № 3. Москва: Изд. «Наука», 1971. pp.115-120.

178. ОЖЕГОВ, С.И. *Словарь русского языка*. Издание 17-е. Москва, 1985. 797 p.

179. ПИОНТКОВСКИЙ, А.А. *Современное зарубежное уголовное право: Аргентина. Дания. Япония. Югославия*. Перевод с немецкого языка. Т. 1. Москва: Изд. «Иностранная литература», 1957. 638 p.

180. ПИОНТКОВСКИЙ, А.А. *Учение о преступлении по советскому уголовному праву. Курс советского уголовного права: Общая часть*. Москва: Изд. «Госюриздат», 1961. 666 p.

181. ПУСТОРОСЛЕВ, П.П. *Русское уголовное право, Часть общая. Источники уголовного права. Преступление*. Выпуск 1. Юрьев: Типография К. Маттисена, 1907. 552 p. ISBN 978-5-4458-9515-2.

182. РАРОГ, А.И. *Уголовное право Российской Федерации, Общая часть*. Под ред. Б. В. Здравомыслова. Москва: Изд. «Юристъ», 1996. 512 с.

183. РУБИНШТЕЙН, С.Л. *Основы общей психологии*. Т. 1. Москва: Изд. «Педагогика», 1989. 486 p. ISBN 5715501121.

184. СКУРАТОВ, Ю.И., ЛЕБЕДЕВ, В.М. *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации*. Москва: Изд. «НОРМА», 1996. 832 p. ISBN 5-89123-064-X, 5-86225-365-3.

185. СОЛНАРЖ, В. *Соучастие по уголовному праву Чехословацкой*

Социалистической Республики. Перевод с чешского языка. Москва: Изд. «Иностранная литература», 1962. 290 р.

186. СТЕПАНОВА, Н.А. *Классификация ошибок, допускаемых при производстве по уголовным делам.* Їп: «Юридическая наука и правоохранительная практика (Российская Федерация)» №. 1, 2016. pp.43-45.

187. ТАГАНЦЕВ, Н.С. *Русское уголовное право, Часть общая. Лекции.* Т. 1. Санкт Петербург, 1902. 815 р.

188. ТИШКЕВИЧ, И.С. *Условия и пределы необходимой обороны.* Москва: Изд. «Юридическая литература», 1969. 191 р.

189. ТКАЧЕНКО, В.И. *Теоретические основы необходимой обороны к квалификации преступлений, совершенных при превышении её пределов:* Дис. докт. юрид. наук. Москва, 1982. 290 р.

190. ТЯЖКОВА, И.М., КУЗНЕЦОВА, Н.Ф. *Курс уголовного права. Общая часть. Учение о преступлении.* Учебник для вузов. Т.1. Москва: Изд. «Зерцало-М», 2002. 624 с. ISBN 5-94373-034-6.

191. УТЕВСКИЙ, Б.С. *Вина в советском уголовном праве.* Москва: Изд. «Госюриздат», 1950. 319 р.

192. ХАЛИКОВ, К.Х. *Необходимая оборона по советскому уголовному праву.* Автореф. дис. докт. юрид. наук. Алма-Ата, 1970. 25 р.

193. ЦЕРЕТЕЛИ, Т.В. *Деликты создания опасности.* Їп: «Советское государство и право» № 8, Москва: Изд. «Наука», 1970. pp.56-64.

194. ЦЕРЕТЕЛИ, Т.В. *Причинная связь в уголовном праве.* 2-е изд., испр. и доп. Москва: Изд. «Госюриздат» 1963. 382 р.

195. ЯКУШИН, В.А. *Ошибка и ее влияние на вину, и ответственность по советскому уголовному праву.* Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Казань, 1985. 17 р.

196. ЯКУШИН, В.А. *Ошибка и её уголовно-правовое значение.* Казань: Изд. Казанского университета, 1988. 128 р.

197. ЯКУШИН, В.А. *Проблемы субъективного вменения в уголовном праве.* Дис. ... докт. юрид. наук. Москва, 1998. 373 р.

Declarația privind asumarea răspunderii

Subsemnatul, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Eremciuc Roman

/ /

16.08.2024

Roman Eremciuc

Cetățenie: română **Data nașterii:** 06/12/1981

Număr de telefon: (+373) 62009001 **Număr de telefon:** (+373) 69999081

E-mail: roman.eremciuc@yahoo.com **E-mail:** r.eremciuc@procuratura.md

Acasă: Chișinău str. Igor Vieru 8, ap. 49, MD-2001 Chișinău (Moldova)

EDUCAȚIE ȘI FORMARE PROFESIONALĂ

Licentiat în drept

Academia Ministerului Afacerilor Interne "Ștefan cel Mare" [2000 – 2004]

Adresă: MD-2069 Chișinău (Moldova)

Magistru în drept specializarea drept penal

Academia Ministerului Afacerilor Interne "Ștefan cel Mare" [2005 – 2006]

Doctorand

Academia Ministerului Afacerilor Interne "Ștefan cel Mare" [2007 – În curs]

EXPERIENȚA PROFESIONALĂ

Ofițer de urmărire penală în cadrul Centrului pentru Combaterea Crimelor Economice și Corupției

Centrul pentru Combaterea Crimelor Economice și Corupție [03/02/2005 – 28/05/2007]

Procuror în Procuratura sect. Rîșcani, mun. Chișinău

Procuratura Generală a Republicii Moldova [28/05/2007 – 20/08/2009]

Procuror în secția conducere a urmăririi penale în organele centrale ale MAI și SV a Procuraturii Generale

Procuratura Generală a Republicii Moldova [20/08/2009 – 09/07/2012]

Procuror, adjunct al Procurorului sect. Botanica, mun. Chișinău

Procuratura Generală a Republicii Moldova [09/07/2012 – 19/02/2014]

Procuror interimar al Procuraturii de transport

Procuratura Generală a Republicii Moldova [19/02/2014 – 27/10/2014]

Procuror, adjunct al Procurorului-șef al Procuraturii sect. Botanica mun. Chișinău

Procuratura Generală a Republicii Moldova [27/10/2014 – 31/12/2016]

Procuror, adjunct interimar al procurorului-șef al Procuraturii mun. Chișinău

[01/02/2017 – 24/07/2017]

Procuror, adjunct al Procurorului-șef al Procuraturii mun. Chișinău, Șef al Oficiului Centru

Procuratura Generală a Republicii Moldova [24/07/2017 – 24/07/2022]

Procuror pentru misiuni speciale a Procuraturii Generale

Procuratura Generală a Republicii Moldova [24/07/2022 – În curs]

Localitatea: Chișinău

Țara: Moldova

Criminalistica nucleară în susținerea urmăririi penale a cazurilor de contrabandă cu materiale nucleare și alte substanțe radioactive.

[or. Kiev, Ucraina, 26/09/2017 – 30/09/2017]

Consolidarea capacităților de prevenire a criminalității care implică substanțe chimice, biologice, radiologice și nucleare (CBRN) în regiunea Centrelor de Excelență din Europa de Sud-Est și Europa de Est.

[or. Bruxelles, Belgia., 17/10/2017 – 19/10/2017]

Managementul locului crimei radiologice.

[Agenția Națională de Reglementare a Activităților Nucleare și Radiologice, mun. Chișinău RM, 29/01/2018 – 01/02/2018]

Consolidarea capacităților de prevenire a criminalității care implică substanțe chimice, biologice, radiologice și nucleare (CBRN) în regiunea Centrelor de Excelență din Europa de Sud-Est și Europa de Est.

[or. Tirana, Albania, 06/03/2018 – 09/03/2018]

Masa Rotundă privind subiectul consultărilor bilaterale pe marginea implementării Planului Comun de Acțiuni pentru Combaterea Traficului Illicit de Materiale Nucleare și Radiologice între reprezentanții autorităților de resort ale RM și SUA.

[Chișinău, Republica Moldova, 16/05/2018]

Reuniune regională a experților în arme de foc din Europa de Sud-Est (SEEFEN).

[or. Tirana, Albania, 30/05/2018 – 02/06/2018]

Controlul exportului de arme, organizat de către Serviciul European de Acțiune Externă și Oficiul Federal German pentru Economie și Controlul Exporturilor (BAFA).

[or. Kiev, Ucraina, 18/07/2018 – 19/07/2018]

Curs de instruire în domeniul comunicării cu mass-media.

[mun. Chișinău, Republica Moldova., 24/07/2018 – 26/07/2018]

Consolidarea capacităților de prevenire a criminalității care implică substanțe chimice, biologice, radiologice și nucleare (CBRN) în regiunea Centrelor de Excelență din Europa de Sud-Est și Europa de Est.

[or. Haga, Olanda., 05/11/2018 – 06/11/2018]

Reuniune regională a experților în arme de foc din Europa de Sud-Est (SEEFEN).

[or. Budva, Muntenegru., 19/11/2018 – 22/11/2018]

Noi abordări în cercetarea eficientă a infracțiunilor. Probleme, standarde internaționale și soluții.

[mun. Chișinău, Republica Moldova., 20/12/2018]

Consolidarea capacităților de prevenire a criminalității care implică substanțe chimice, biologice, radiologice și nucleare (CBRN) în regiunea Centrelor de Excelență din Europa de Sud-Est și Europa de Est.

[or. Budva Muntenegru., 16/09/2019 – 19/09/2019]

Reuniune regională a experților în arme de foc din Europa de Sud-Est (SEEFEN).

[or. Skopje, Macedonia., 26/11/2019 – 27/11/2019]

Combaterea proliferării armelor de distrugere în masă.

[02/03/2020 – 06/03/2020]

Consolidarea capacităților de combatere a traficului cu materiale radiologice și nucleare în regiunea bazinului Mării Negre.

[25/06/2020]

A VIII-a ediție a conferinței anuale „Moldova Cyber Week 2020”, cu genericul „Dezvoltarea unei infrastructuri puternice de securitate cibernetică în noile condiții de normalitate”.

[26/11/2020 – 27/11/2020]

Managementul riscurilor

[or. Chișinău, Republica Moldova., 08/04/2021]

Reuniunea regională a experților în arme de foc din Europa de Sud-Est (SEEFEN).

[26/10/2021 – 27/10/2021]

Atelier de lucru „Utilizarea temeiurilor excepționale pentru solicitarea și ordonarea arestării preventive și arestării la domiciliu”.

[mun. Chișinău, Republica Moldova., 11/11/2021]

Pericole noi ce țin de circulația ilegală a materialelor CBRN.

[or. Tbilisi, Georgia., 26/06/2023 – 28/06/2023]

Conferința privind implementarea proiectului “Suport în procesul post-ratificare a Convenției Minamata de către RM prin consolidarea capacităților de reducere a riscurilor asociate cu mercurul”.

[14/08/2023]

Instruire în domeniul recuperării activelor.

[09/10/2023 – 13/10/2023]

PUBLICAȚII

“Corelarea imprudenței (culpei) penale cu eroarea de fapt sau eroarea de drept în materie de infracțiuni săvârșite cu imprudență”

[2023]

Roman Eremciuc, Revista Națională de Drept, 2023, nr. 1(249), pp. 80-88.

“ Eroarea de drept și cunoașterea antijuridicității faptei infracționale”

[2023]

Prevenirea și combaterea criminalității: probleme, soluții și perspective , Ed. 5, pp. 207-217.

“ Factorii și circumstanțele ce condiționează apariția erorii judiciare. Practica CEDO”.

[2022]

Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2022, pp. 183-190.

“Referințe istorice și noțiuni generale privind eroarea judiciară”.

[2022]

Revista Națională de Drept, 2022, nr. 2(248), pp. 46-55.

“ Implicații penale ale statutului juridic al membrilor organului de conducere și al persoanelor care dețin funcții-cheie în cadrul băncilor”.

[2021]

Revista Institutului Național al Justiției, 2021, nr. 4(59), pp. 30-36.

“Limitele răspunderii penale pentru eroarea de drept și eroarea de fapt”.

[2021]

Departamentul editorial poligrafic al Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI, 2021, pp. 544-551.

“Legea penală substanțială a Republicii Moldova necesită o revizuire urgentă: cazul erorii în dreptul penală”

Roman Eremciuc, CEP USM, 2020, Vol.1, R, SJE, pp. 89-93.

“Elementul subiectiv și vinovăția penală în cazul erorilor de percepție”.

[2020]

Roman Eremciuc, Jurnalul juridic national: teorie și practică, 2020, nr. 4(44), pp. 76-83.

COMPETENȚE LINGVISTICE

Limbă(i) maternă(e): **română**

Altă limbă (Alte limbi):

engleză

COMPREHENSIUNE ORALĂ B1 CITIT B2 SCRIS A2

rusă

COMPREHENSIUNE ORALĂ C2 CITIT C2 SCRIS C2

EXPRIMARE SCRISĂ C2 CONVERSAȚIE C2

Niveluri: A1 și A2 Utilizator de bază B1 și B2 Utilizator independent C1 și C2 Utilizator experimentat

COMPETENȚE DIGITALE

Utilizare buna a programelor de comunicare(mail messenger skype) / Social Media / Microsoft PowerPoint / Microsoft Office / Skype / Microsoft Excel / Microsoft Word / Buna Utilizare a PC / google maps / Internet Explorer Edge Mozilla Google Chrome / Microsoft Word Microsoft Excel Power Point / Google Drive / Android / Microsoft Office (Excel PowerPoint Word) - nivel intermediar / buna utilizare a rețelilor de socializare / facebook page / Microsoft office word